

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Mirka Sejtková

Královny a věnná města v Čechách za vlády Lucemburků

**Queens and their towns in Bohemia during the reign of
Luxembourg**

vedoucí práce Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Mirka Sejtková

Mirka Sejtková

Děkuji všem, kteří přispěli ke vzniku této práce, především paní profesorce Lence Bobkové.

Obsah

Úvod	4
I. Základní charakteristika královských měst	8
I.1 Dotales civitates reginarum Bohemiae a jejich význam	13
I.2 Počátky a vývoj instituce věnných měst	17
I.3 Okolnosti předávání věnných měst	25
II. Rozbor pramenného materiálu	32
III. Hradecké královny a jejich město	42
III. 1 Hradec Králové a jeho tvář	48
III. 2 Mělník, sídlo českých královen	56
III. 3 Chrudim	62
IV. Kříž či kalich? Postoj věnných měst za husitství	67
V. Nástin vývoje věnných měst v pohusitském období	75
Závěr	79
Seznam pramenů a literatury	82
Přílohy	88
Resumé	111

Úvod

Dějiny měst mají v české historiografii dlouholetou tradici. Zájem o rodné či srdci blízké město vedl kroky nejen mnoha historiků ale i laických badatelů k napsání bezpočtu monografií o svých oblíbených městech. Někteří se snaží odvyprávět příběh vybraného města od samých počátků až do současnosti s přihlédnutím ke všem možným faktorům, jež ho ovlivňují, jiným stačí postihnout jen určitou etapu vývoje či problematiku.

V zájmu této práce stojí skupina měst, která byla nazvána královskými městy věnnými. Přestože se věnná města dodnes hrdě hlásí ke své historické tradici, která je spojuje s českými královnami, jak můžeme vysledovat z názvů odborných knih, průvodců i webových stránek, zůstává problematika věnných měst, její počátky zvláště, opomíjená. Samozřejmě, že jednotlivá města, jež řadíme do tohoto okruhu, byla a jsou v zájmu především regionálních historiků a badatelů. Ale ucelených prací, které se věnují této instituci v širším rámci, existuje jen pár. Navíc období středověku je většinou odbyto na několika málo stránkách a hlavní pozornost bývá věnována spíše novějším obdobím, pro která se také pochopitelně dochovalo mnohem více pramenů.

Mnohá očekávání po systematické studii, která by se věnovala této problematice, měla naplnit publikace Dagmar Krskové *Královny a jejich věnná města*.¹ Avšak hlavním obsahem této práce jsou medailonky královen a císařoven či spíše jejich mužských protějšků. Charakteristice věnných měst je zde věnováno jen pár stránek, které se dají spočítat na prstech jedné ruky, navíc s nepřesnými údaji. Také nejucelenější publikace o českých středověkých městech Františka Hoffmanna *České město ve středověku* spíše konstatuje existence této skupiny měst, ale větší pozornost jí nevěnuje.² Pro středověké dějiny věnných měst zatím nejlépe vyznívá příspěvek Františka Musila *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*,³ který zazněl na konferenci v Mělníce, jež se konala v květnu 2004. Nelze opominout ani encyklopedické dílo Karla Kuči *Města a městečka v Čechách na*

---

¹ Krsková, D., *Královny a jejich věnná města*, Dvůr Králové nad Labem 2001.

² Hoffmann, F., *České město ve středověku*, Praha 1992.

³ Musil, F., *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 1-15.

Moravě a ve Slezsku⁴ a projekt Historického ústavu Akademie věd ČR, který vypracovává historické atlasy českých měst.⁵

Literatura o jednotlivých městech je nepoměrně bohatší, avšak jen jejich nepatrná část dosahuje kvality kritické historické práce. Zmíním se zde jen o rozsáhlejších dílech, která se snaží postihnout dějiny jednotlivých měst v celku. Vybrané dílčí studie jsou zařazeny do seznamu literatury. Hradec Králové stál v zájmu badatelů již na konci 18. století, kdy Karel Josef rytíř Biener z Bienenbergu vydal první díl z dvousvazkových *Geschichte der Stadt Königgrätz*. Celkem patnáct svazků členěných do čtyř celků věnoval dějinám svého rodného města Hradce vlastenecký jezuita František de Pauli Švenda.⁶ Oproti předešlým kronikářským dílům rozčlenil J. J. Solař svou práci *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého* do několika tematických okruhů.⁷ Faktograficky čerpal právě ze zmiňovaného Švendy. Stručnou vědeckou studii o městské topografii věnoval Hradci V. V. Tomek v *Místopisných pamětech města Hradce Králové*.⁸ Dalšího nástinu dějin se Hradci dostalo v obrazově doplněné publikaci Aloise Kubíčka a Zdeňka Wirtha *Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo*.⁹ Nejmodernější práce zatím pochází z 90. let minulého století z pera Jaromíra Mikulky.¹⁰ Stručné dějiny města nabízí nejnověji Jan Jakl v publikaci *Hradec Králové*.¹¹

Koncem 19. století vzniklo tématicky členěné dílo o dějinách Mělníka od Ludvíka B. Böhma, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*.¹² Nově shrnul

---

⁴ Kuča, K., *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1-6*, Praha 1996-2004.

⁵ *Historický atlas měst České republiky*, sv. č. 5, Hradec Králové, E. Semotanová a kol., Praha 1998, č. 12, Trutnov, G. Fiedler a kol., Praha 2004, č. 13, Chrudim, E. Semotanová a kol., Praha 2003.

⁶ Švenda, F.d.P., První, zlatý a stříbrný obraz města Hradce Králové nad Labem, Hradec Králové 1799, který dovedl do vzniku husitské revoluce, Druhý, železný obraz města Hradce Králové nad Labem, tj. truchlivné proměny v náboženství, kostelův a klášterův rušení, síly udatnosti mysle nepřemoženou stálostí provedené, Hradec Králové 1800 a 1802, končí Bílou horou, Třetí, měděný obraz království Českého a pamětí města Králové Hradce nad Labem, Hradec Králové 1807-1813, dovedený do roku 1705, Čtvrtý, hliněný obraz historie království českého a pamětí města Králové Hradce nad Labem, Hradec Králové 1813-1818, který ukončil rokem 1800.

⁷ Solař, J.J., *Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Praha 1870.

⁸ Tomek, V.V., *Místopisné paměti města Hradce Králové*, Praha 1885.

⁹ Kubíček, A., Wirth, Z., *Hradec Králové, Město českých královen, Město Ulrichovo*, Hradec Králové, 1939.

¹⁰ Mikulka, J., *Dějiny Hradce Králové*, I/1: Od nejstarších dob do r. 1526, I/2: Léta 1526-1620, II/1: Léta 1620-1740, II/2: Léta 1740-1850, Hradec Králové 1994-1997.

¹¹ Jakl, J., *Hradec Králové*, Praha-Litomyšl 2005.

¹² Böhm, L.B., *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1891.

mělnické dějiny Jan Kilián v publikaci *Mělník*.¹³ Jan Frolík se sice nejčastěji věnuje pravěkým a středověkým dějinám či spíše archeologii, ale dějiny Chrudimi shrnul v práci *Chrudim českých královen*.¹⁴ Jaroměř se sepsání své historie dočkala v 80. letech 19. století v díle Antonína Knappa *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*.¹⁵ Jen o několik málo let později vydal Antonín Hájek spis *Královské věnné město Polička do roku 1838*.¹⁶ Ve druhé polovině 20. století vznikla kniha *Polička: historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí* autorů Dobroslava Líbala a Lubomíra Remla.¹⁷ Následoval první díl *Dějin města Poličky* od Jindřicha Růžičky a Josefa Krušiny.¹⁸ Počátkem nového tisíciletí vyšla bohatě obrazově doplněná práce Stanislava Konečného a Jindřicha Růžičky *Polička. Věnné město českých královen*.¹⁹ V polovině 19. století sepsal Alois Wojtěch Šembera tematicky členěné dílo *Wysoké Mýto, královské věnné město w Čechách*.²⁰ O 150 let později se stejné lokalitě věnoval Radovan Dvořák.²¹ Podobně je na tom i Dvůr Králové s prací Antonína K. Vitáka *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*²² a Pavla Janouška *Dvůr Králové nad Labem*.²³

Předložená práce si klade za cíl sledovat vznik a vývoj instituce královských věnných měst s přihlédnutím vzájemného vztahu mezi touto skupinou a českými královnami. Je členěna do několika celků. První se v obecných rysech snaží vystihnout charakteristické znaky středověkého města v českých zemích. Následuje vyčlenění skupiny královských věnných měst, ozřejmění důvodů jejich vzniku, významu a funkcí a nastínění vazeb k českým králům i královnám. Dále má na zřeteli vznik a vývoj instituce věnných měst až do konce vlády lucemburské dynastie v českých zemích. A

---

¹³ Kilián, J., *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007.

¹⁴ Frolík, J., *Chrudim českých královen*, Chrudim 2002.

¹⁵ Knapp, A., *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887.

¹⁶ Hájek, A., *Královské věnné město Polička do roku 1838*, Polička 1890.

¹⁷ Líbal, D., Reml, L., *Polička: historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí*, Praha 1962.

¹⁸ Růžička, J., Krušina, J., *Dějiny města Poličky, díl I. šest století feudálního řádu*, Hradec Králové 1968.

¹⁹ Konečný, S., Růžička, J., *Polička. Věnné město českých královen*, Praha 2001.

²⁰ Šembera, A.W., *Wysoké Mýto, královské věnné město w Čechách*, Olomouc 1845.

²¹ Dvořák, R., *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, Ústí nad Orlicí 2003.

²² Viták, A.K., *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*, Praha 1867.

²³ Janoušek, P., *Dvůr Králové nad Labem*, Praha-Litomyšl 2006.

konečně se zabývá otázkou kdy a za jakých okolností se věnná města dostávala pod správu královnám.

Ve druhém celku se chci věnovat rozboru a rozčlenění pramenného listinného materiálu, který je nám dnes k dispozici a který přispívá k poznání minulosti městské společnosti. Zajímat mě bude podíl královen na vydavatelské činnosti a oblast, jíž byla v listinách věnována největší pozornost.

Navazovat bude oddíl věnující se několika zástupcům věnných měst, jmenovitě Hradci Králové, Mělníku a Chrudimi. První dvě města jsem zvolila kvůli zjevné vazbě k českým královnám, protože sloužily jako jejich sídelní města, Chrudim pak představuje typ řadového zástupce této skupiny měst. Důraz tedy budu klást na případný vztah mezi městy a královnami, pokud jej bude možno vysledovat. Dále bych chtěla postihnout jejich celkový význam, vývoj, hospodářství, městskou správu, vnější podobu, významné stavby, církevní instituce, mimořádné události, ke kterým zde došlo atd. Charakteristiku Hradce Králové, nejvýznamnějšího věnného města, pro větší názornost rozdělím do dvou částí. V první se budu věnovat převážně působnosti královen v tomto městě, ve druhé se zaměřím na důležité aspekty středověkého města.

Těžiště poslední části leží v období husitského hnutí a snaží se, zvláště na příkladu města Hradce Králové, ozřejmit postoje věnných měst v této etapě s přihlédnutím k náboženským a národnostním otázkám v jednotlivých městech. Pozornost budu klást na první léta husitské revoluce a proces, jímž se věnná města dostala pod sféru vlivu husitů. Práce bude ukončena krátkým exkurzem do pohusitského období s nástinem změn spojených s institucí věnných měst.

I. Základní charakteristika královských měst

Během 13. století se v českých zemích vytvořila základní městská síť.²⁴ Za vrchol zakládání měst, můžeme považovat období vlády Přemysla Otakara II.²⁵ Vzniklá města lze rozdělit do dvou základních skupin podle jejich vlastníka, jenž býval i jejich zakladatelem. Hovoříme tedy o městech královských, jež spadala pod přímou pravomoc panovníka, a městech poddanských neboli vrchnostenských,²⁶ jejichž pánem byla šlechta nebo církevní instituce. Ke konci vlády Přemyslovců existovalo v Čechách 32 královských měst, na Moravě pak 18. V dalším století se již síť královských měst podstatně nezměnila. K nejvýznamnějším zakladatelským počínům lucemburské doby náležel vznik Nového Města pražského. Kolem roku 1400 se počet královských měst v Čechách pohyboval kolem 37, na Moravě jejich počet klesl na 12.²⁷

Královská města vznikala více způsoby. Buď se postupně vyvíjela ze starších sídelních celků a posléze byla povýšena, nebo vyrůstala zcela nově, tzv. „na zeleném drnu“. Zakládání měst představovalo celkem složitou a nákladnou záležitost, která byla podmíněna dostatečně velkou plochou, na níž by se mohlo město rozkládat, v případě královských měst se jednalo o půdu náležející králi. Zakladací akt však neznamenal pouze samotnou výstavbu, ale především určitý právní proces, jímž panovník udělil městu soubor práv a svobod, tedy městské zřízení.²⁸

Důvodů k zakládání královských měst měli panovníci mnoho, od hospodářských a politických až po strategické a vojenské. Spolu s královskými hrady tvořila města pevnou soustavu, která zajišťovala výkon panovnických pravomocí v oblastech správních, soudních a vojenských, kde významnou úlohu hrály městské pevnosti, které vlastnil panovník a měšťům je pouze propůjčoval.

---

²⁴ Nejucelenější práci o dějinách českých měst v období středověku podává F. Hoffmann v knize *České město ve středověku*, Praha 1992. Genezi a terminologii měst se zabývá především J. Kejř v práci *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha, 1998.

²⁵ Více o tématu Kuthan, J., *Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš*, Vimperk 1993, Zemlička, J., *Počátky Čech královských*, s. 263-288, týž, *Století posledních Přemyslovců*, s. 210-223.

²⁶ Dále k tématu např. Winter, Z., *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku I.*, Praha 1890, s. 24-64.

²⁷ Hoffmann, F., *České město*, s. 86.

²⁸ Více Kejř, J., *Vznik městského zřízení*, s. 115-133.

Fakt, že samo město již při svém založení získalo status města královského, neznamenal, že nemohlo dojít k jeho ponížení na poddanské.²⁹ Stávalo se tak v případech, kdy byl příjem z města dlouhodobě zastaven šlechtickému věřiteli. Takové situace se měšťané velice obávali, protože by přišli o svá práva a svobody a do jisté míry i prestiž. Královská města ve většině případů převyšovala poddanská velikostí, rozvinutějším hospodářstvím i obchodem a v neposlední řadě politickými právy, protože během husitství si královská města vydobyla zastoupení na zemském sněmu jako samostatný stav a tím získala podíl na rozhodování o zemských záležitostech.³⁰

Královská města, a spolu s nimi například také kláštery, spadala pod pravomoc královského úředníka, podkomořího. Staral se převážně o správu a přebírání daní a dalších příjmů plynoucích z těchto míst. Úřad královského podkomořího panovník často obsazoval osobami měšťanského původu, zvláště pražskými, na Moravě spíše převažovala šlechta. Z pravomoci podkomořího byla vyňata privilegovaná města, tedy Staré a Nové Město pražské spolu s Kutnou Horou, a také Cheb. Další úloha tohoto úředníka spočívala v potvrzování městských rad a dohlížení na jejich činnost. Ve městech se proto objevoval nejčastěji v období, kdy docházelo k obnovování městské rady.³¹

Samotná správa města byla v rukou předních městských představitelů. Zpočátku nejdůležitější funkci zastával rychtář (iudex, richter). V královských městech byl jmenován panovníkem a ve městě vystupoval jako králův zástupce hájící jeho zájmy. Jeho kompetence byly velmi široké, k hlavním pak patřilo soudnictví, z něhož mu plynuly hlavní příjmy. Během 14. století došlo k výraznému omezení jeho pravomocí a zbyla mu v podstatě úloha policejní. S úpadkem rychtářství byla většina rycht prodána, takže se nakonec stala majetkem města. Moc se postupně soustředila do rukou městské rady, v níž zasedali přísežní (iurati), konšelé (consules) či kmeti v přesně stanoveném počtu, který se však u jednotlivých měst lišil. Většinou jich bylo dvanáct. Střídali se v předsednictví, to znamená ve funkci purkmistra, který zaujal přední pozici ve městě. Rada, kterou tvořili příslušníci z řad patriciátu, tedy nejvýznamnějších měšťanů

---

²⁹ Existují i zcela opačné případy, kdy bylo poddanské město povýšeno na královské.

³⁰ Pokud jde o hospodářský potenciál měst nemuselo platit, že menší královské město převyšovalo velká města poddanská jako např. Český Krumlov.

³¹ Hoffmann, F., České město, s. 289-290.

z předních rodin, byla každý rok volena neboli obnovována. Šlo o proces, kdy odstupující rada navrhovala nové kolegium, v němž však zůstával určitý počet členů staré rady, aby byla zajištěna kontinuita ve správě města. Novou radu musel schválit podkomoří. Purkmistr (magister civium, bürgermeister) připravoval zasedání městské rady, vykonával její rozhodnutí, v některých případech jednal v jejím zastoupení, měl v úschově městskou pečeť i klíče od bran. Městská rada v podstatě řídila chod celého města, měla na starosti záležitosti správní, politické, finanční, hospodářské i soudní.³²

Největší položka v městských příjmech pramenila z hlavní městské daně, nazývané sbírka či lozunka. Vyměřovala se podle majetku jednotlivých měšťanů i obyvatelů města a podle výkonů řemesla. Značné výše dosahovaly také pokuty v trestních záležitostech, jejichž nezanedbatelná část plynula do městské pokladny. Další finanční obnos získávalo město z činnosti městské rady a notářských úkonů jako vyhotovování listin či zápisů do městských knih.³³ Zisky pramenily také z hospodářské činnosti měst. Navíc mohl panovník poskytnout městům část svých regálních práv na různá cla, mýta nebo ungelt. Části z takto získaných prostředků následně sloužily na zdokonalování pevností, na stavbu mostů nebo silnic,³⁴ což dále rozvíjelo možnosti městského hospodářství, především obchodu. Z městských příjmů se tedy hradily náklady nutné na provoz a správu města, část náležela charitativním účelům (vedení městského špitálu). K výdajům patřily i náklady na reprezentaci města, jako například dary panovníkovi, podkomořímu a jiným vysokým úředníkům i významnějším městským hostům. Největší finanční zátěž však představovaly poplatky náležející panovníkovi.

Do královské pokladny plynuly platby měst v podobě areálního úroku neboli činže (šos), která byla vyměřena již při zakládání města z jednotlivých lánů nebo městišť. Navíc bývala města zatěžována zvláštní berní, která se od 14. století vybírala pravidelně. Panovník měl nárok také na dávky vybírané za válek, u příležitosti korunovacích, královských sňatků a při dalších zvláštních událostech a dále profitoval z jím udílených práv a regálů. Pokud panovníkovi nestačily pravidelné příjmy, obracel se

³² O městské správě rozsáhleji v Hoffmann, F., *České město*, s. 257-266, Bobková, L., *Velké dějiny IVb*, s. 117-124, Janák, J., Hledíková, Z., *Dějiny správy v českých zemích*, s. 239-242, Winter, Z., *Kulturní obraz českých měst I*, s. 617-767.

³³ Hoffmann, F., *České město*, s. 169-170.

³⁴ Tamtéž, s. 288-289.

na města s žádostmi o úvěr. Buď se mohl obrátit na město jako celek, nebo jen na jednotlivé bohaté měšťany. Sice své výpůjčky potvrzoval úpisy a ručeními, ale jejich vrácení bylo mnohdy problematické.³⁵ Pokud došlo k přírodním katastrofám, požárům, moru či válečným pohromám, příjmy z královských měst se pochopitelně snižovaly. V takových případech, často se nám uchovaly doklady u požárů, mohl panovník odpustit část nebo i celé poplatky, aby bylo město schopné co nejrychlejší obnovy a tím i dostání svých povinností v podobě odváděných dávek.³⁶

Měšťan z královského města se mohl těšit z nejvyšší možné míry práv a svobod, jakých mohl nabýt neurozený člověk. Svobodami se ovšem nerozumí svoboda jednotlivce, nýbrž svoboda města jako společenstva měšťanů. Ne každý obyvatel královského města mohl těchto práv využívat stejnou měrou, protože v každém městě existovalo pestré sociální rozvrstvení obyvatelstva, od nejbohatších a nejvýznamnějších představitelů města, tzv. patriciátu, přes usedlé a nemovitosti vlastníci měšťany a drobné řemeslníky až po obyvatele v závislém služebním poměru a lidi na okraji společnosti (prostitutky, žebráci, zlodějíčci). Mimo to se ve městech pohybovali příslušníci církevních institucí a řádů, ale také návštěvníci, kteří do města zavítali za různými účely. Pokud jde o osídlení městského areálu, platilo pravidlo, že vrchní vrstva sídlila co nejbližší středu města, tedy u náměstí a přilehlých ulicích, nižší a chudé vrstvy bydlely spíše v prostoru u městských hradeb nebo na předměstích.³⁷

Měšťanem byl pouze ten, kdo participoval na *ius civile*. Takový člověk zpravidla vstoupil zvláštním právním aktem do městského společenství a navíc musel ve městě vlastnit dům a majetek v určité hodnotě. Poté jako člen společenstva měšťanů nabyl osobní svobody ve smyslu vynětí z poddanství, mohl disponovat svým majetkem, svobodně si zvolit povolání a využívat dalších výsad, které městu uděloval panovník ve formě privilegií a které zasahovaly do všech oblastí městského života. Ale především takový měšťan spadal pod okruh městského práva, kterým se rozumí svod soukromého,

---

³⁵ Tamtéž, s. 173-5.

³⁶ Zpracování pramenů k tématu např. Sulítková, L., Berní knihy Starého Města pražského (1427-1434), SAP 47, 1997, s. 448-463.

³⁷ Více k tomuto tématu Hoffmann, F., Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 320-342.

trestního, procesního a výkonného práva.³⁸ Tyto právní normy určovaly vztah mezi městem a panovníkem, vydělovaly město z okruhu zemského práva a jeho úředníků a vymezovaly také pravidla pro vzájemné soužití uvnitř městského areálu. Tento řád měl vytvořit příznivé a bezpečné prostředí pro všechny druhy činnosti, které se ve městě odehrávaly. Kontrolu nad funkčností tohoto systému pak přebíral městský soud.³⁹

---

³⁸ Zcela výjimečné postavení má z hlediska městského práva město Brno a to díky velkému množství dochovaných pramenů. Jejich zpracování a studiu se věnuje především M. Flodr, např. *Iura originalia civitatis Brunensis: privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*, Brno 1993, týž, *Brněnské městské právo. Zakladatelské období*, Brno 2001, týž, *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století 1-3*, Brno 1990-1993, týž, *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359-1389)*, Brno 2006, *Pamětní kniha města Brna z let 1343-1376*, Brno 2005.

³⁹ Více Kejř, J., *Vznik městského zřízení*, s. 137-172, Žemlička, J., *Počátky Čech královských*, s. 281.

I.1 *Dotales civitates reginarum Bohemiae* a jejich význam

Zvláštní skupinu královských měst tvořila tzv. věnná města česká, *dotales civitates reginarum Bohemiae*. Ottův slovník naučný je definuje jako „česká královská města, nad nimiž panství a důchody byly postupovány českými králi za věno ovdovělým královnám českým po čas jejich vdovství a jež dostávala se též v zástavní držbu za věno i panujícím královnám, když ovdovělých královen nebylo. Nebylo-li vůbec žádné královny, ani panující, ani ovdovělé, spadla města zpět na krále a byla spravována jako jiná královská města královským podkomořím a úředníky jemu podřízenými.“⁴⁰ Zikmund Winter charakterizuje věnná města jako města královská pouze s tím rozdílem, že jejich důchody plynuly místo králi královně.⁴¹

Věnná města se jako instituce vyvinula na počátku 14. století. Hlavním motivem a důvodem k vytvoření této instituce byla nutnost zajistit odpovídající majetkové a společenské postavení jak královnám-manželkám, které do manželství přinášely věno pohybující se ve vysokých částkách, tak královnám-vdovám, jimž mohla města kromě finančního zabezpečení poskytnout i prostor k víceméně trvalému důstojnému pobytu.

Panovník tedy postoupil své manželce některá území a především platy z nich plynoucí. Z takto nabytých peněžních prostředků financovaly královny chod svého dvora i své ostatní aktivity jako zakladatelské a donační počiny a mecenášství. Věnné statky pak králova choť spravovala prostřednictvím svých úředníků, kteří ve své podstatě kopírovali správní aparát královský. Správa věnných měst náležela do kompetence královnina podkomořího, který měl v pravomoci potvrzování městských rad, soudní záležitosti a dohlížel na plnění povinností daných měst. Platy a šosovně odváděla města ve dvou splátkách a to na sv. Jiří a na sv. Havla.⁴² Po vzoru královského hofrychtěře, tedy dvorského sudího v královských městech, jehož úřad byl zřízen roku 1337, posléze plnil soudní záležitosti věnných měst královnin hofrychtěř.⁴³

Přestože věnná města měla v užívání královna a spravovali je královniní úředníci, nemohla s nimi volně disponovat, nemohla je nikomu odkázat, zastavit apod.

---

⁴⁰ Ottův slovník naučný, 26. díl, Praha 1907, s. 546.

⁴¹ Winter, Z., Kulturní obraz českých měst I, s.16.

⁴² Krsková, D., Královny a jejich věnná města, Dvůr Králové nad Labem 2001, s. 15.

⁴³ Hoffmann, F., České město, s. 54.

Jejich faktickým i právním majitelem zůstával panovník, pod jehož přímou moc a správu se věnná města vracela vždy v případě úmrtí královny či královny-vdovy. Můžeme tedy mluvit o časově omezené existenci instituce věnných měst, která byla dána životem královny. Král byl také onou osobou, která městu mohla udílet privilegia zásadního charakteru. Královně pak připadla pouze výsada vydané právo potvrdit. Samostatně pak většinou potvrzovala určité smlouvy méně závažného charakteru.

Co by se však stalo s věnným majetkem v případě, že by se královna-vdova rozhodla uzavřít nový sňatek? Na tuto otázku pamatoval nerealizovaný zákoník Karla IV. *Maiestas Carolina*. Pokud by si totiž vybrala nového chotě, jenž by byl původem z Českého království, pozbyla by královna práva na všechnen svůj věnný majetek a navíc by byla vyhnána z království. V tomto případě by byl stejným trestem, tedy vyhnáním ze země, potrestán i její manžel, navíc by trest platil až do třetího pokolení.⁴⁴ Zostření trestu jen dokládá závažnost, kterou Karel IV. přikládal situaci po smrti krále Přemysla Otakara II. a možná také trochu podobné záležitosti kolem soupeření své matky Elišky Přemyslovny s královnou vdovou Eliškou Rejčkou a stranou Jindřicha z Lipé.⁴⁵ Pokud by se ovšem královna provdala za někoho jiného než obyvatele tohoto království, který by byl hoden jejího stavu, bude sice muset vrátit zpět území, která jí byla udělena jako věno, ovšem náhradou jí bude vyplaceno deset tisíc hřiven stříbra, nebo pokud se tak král rozhodne, ponechá jí výnosy a zisky z věnných území.⁴⁶

Během existence instituce věnných měst můžeme napočítat na deset zástupců řazených do tohoto okruhu. Byly to Dvůr Králové nad Labem, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Mělník, Nový Bydžov, Polička, Teplice, Trutnov a Vysoké Mýto. Věnnými městy se však nestaly najednou a na stejně dlouhou dobu. Například Teplice plnily tuto funkci jen přechodně v období vlády Jiřího z Poděbrad a Nový Bydžov byl mezi věnná města zařazen až v 16. století.⁴⁷ Zcela ojedinělý případ představuje město Jaroměř, jež vedlo spor o rychtu s císařovnou Barborou Celskou roku 1445. Pře

⁴⁴ AČ III, *Maiestas Carolina*, s. 121-122.

⁴⁵ Chce tak zabránit opakování neblahé zkušenosti z minulosti v případě vdovy po Přemyslovi Otakarovi II. Kunhuty Haličské a Závíše z Falkenštejna, jenž pak výrazným způsobem ovlivňoval situaci v Čechách. Trochu odlišný byl případ Elišky Rejčky a pána z Lipé, kteří manželství neuzavřeli, protože tak by Rejčka přišla o svůj rozsáhlý věnný majetek..

⁴⁶ AČ III, *Maiestas Carolina*, s. 122.

⁴⁷ Hoffmann, F., *České město*, s. 292.

skončila rozhodnutím Barbory vyloučit město ze svazku královských věnných měst a jeho zastavením významnému pánovi Jiřímu z Poděbrad.⁴⁸

Města se odlišovala také svým významem. Vůdčí postavení můžeme v této souvislosti přiřknout Hradci nad Labem, jenž získal své přívěsko Králové během pobytu Elišky Rejčky. Nejenže zaujímal plochu necelých 50 ha,⁴⁹ čímž se mu nemohlo rovnat žádné z ostatních věnných měst, ale odváděl také nejvyšší berně. Počátkem 15. století výše jeho berní berně činila 341 kop grošů. Pro srovnání přibližně stejně velké královské město Plzeň platilo 260 kop.⁵⁰ Vedle Mělníka byl právě Hradec nejčastěji vybírán za sídelní město ovdovělymi královnami. Hradec a s ním i Chrudim se řadil mezi hrady a města, které Karel IV. v *Maiestas Carolina* považoval za tak důležitá, že se nesměla zastavovat a to ani jako věno královským manželkám.⁵¹ Naopak Mělník, Jaroměř, Trutnov a Dvůr Králové započítává mezi statky, jež je možno zastavit na dobu maximálně deseti let, nebo je připsat za věno dcerám, sestrám či jako věnný majetek královnám, ale pouze po čas jejich života.⁵²

Věnná města se nacházela především ve východních, zbytek pak ve středních Čechách. Jejich rozmístění nebylo nikterak náhodné. Až na výjimky panovníci postupovali svým manželkám ze strategického hlediska méně významná města ve vnitrozemí státu a ve vlastní moci si ponechávali svou polohou důležitější města u hranic s cizími státy.⁵³ Jistou roli, alespoň v počátcích, hrála blízkost věnných statků vzhledem k zemi, z níž pocházela královna.

Věnná města se tedy hlavními znaky v ničem nelišila od ostatních královských měst a královskému statusu se většina zástupců této skupiny hlásila prostřednictvím městského znaku.⁵⁴ Hlavním pánem zde nepřestával být panovník. Fungovaly tu stejné principy správní i právní, ale také sociální a hospodářské zákonitosti. Rozdíl byl pouze v tom, že věnná města byla dočasně předána do užívání královny po dobu jejího života

---

⁴⁸ Wolf, V., Jaroměř v letech po husitských válkách, in: *Minulostí Jaroměře II.*, Jaroměř 1971, s. 54-56.

⁴⁹ Většina měst v Čechách nepřesáhla rozlohu 20 ha. Nepočítáme-li Prahu, která se vymykala z běžných měřítek českých měst, dosahovala podobné rozlohy v Čechách dosahovala už jen Plzeň a České Budějovice. Viz Bobková, L., *Velké dějiny IVb*, s. 105.

⁵⁰ Údaje převzaty z Hoffmann, F., *České město*, s. 174.

⁵¹ AČ III, *Maiestas Carolina*, s. 81-85.

⁵² AČ III, *Maiestas Carolina*, s. 85-88.

⁵³ Hoffmann, F., *České město*, s. 293.

⁵⁴ Viz obrazová příloha, s. 104-106.

nebo vdovství a to spíše z hlediska čerpání finančních zdrojů než ve smyslu panování nad městem. Záleželo také na síle osobnosti královny, zda dosáhne nějakého podílu na ovlivňování městských záležitostí, nebo zůstane jen tichou příjemkyní materiálních prostředků plynoucích z těchto měst. V tomto ohledu nabývaly jasné převahy královny-vdovy, jimž vdovský status poskytl větší míru svobody a prostoru pro realizaci svých záměrů.

I. 2 Počátky a vývoj instituce věnných měst

Určit počátek instituce věnných měst je problematické kvůli nedostatku pramenného materiálu. Již přemyslovským kněžnám, královnám a posléze i vdovám vyhrazovali jejich manželé určité statky,⁵⁵ ze kterých mohly čerpat prostředky a případně v nich i sídlit. Avšak velký počet těchto žen pro nás zůstává anonymní, v tom lepším případě známe alespoň jejich jméno či původ a z nich vzešlé potomstvo. Pokud se dozvídáme o jejich majetkovém zázemí, je to spíše dílo náhody. Od druhé poloviny 12. století začínají být zprávy o významných ženách čtenější.

Již počátkem přemyslovské éry si můžeme vzpomenout na kněžnu Ludmilu a její vdovské sídlo, hrad Tetín, na němž byla zákeřně zavražděna.⁵⁶ Zcela ojedinělý je případ kněžny Emmy, manželky Boleslava II., která na svém věnném hradě Mělníce dokonce bez účasti panovníka razila vlastní mince, na nichž se pyšnila svým královským titulem „EMMA REGINA“.⁵⁷

Nezřídka se královské vdovy pouštěly do fundátorských počinů, k nimž patřilo zakládání a podporování církevních institucí, nejčastěji klášterů. Tato nákladná aktivita předpokládala příliv finančních prostředků, který snad mohl pramenit také z věnných statků těchto žen. V mnoha případech posléze v prostředí těchto církevních domů zůstaly a přijaly závazek vdovské čistoty, čímž zároveň demonstrovaly své rozhodnutí zřeknout se případného dalšího manželství. Tak například Judita Durynská, druhá manželka krále Vladislava II. založila ženský benediktinský klášter v Teplicích, kde byla posléze pohřbena⁵⁸.

Také vdova po králi Přemyslovi Otakarovi I. Konstancie Uherská se rozhodla založit klášter cisterciáček v moravském Tišnově. Stavba započala kolem roku 1232 a skončila zhruba roku 1238. K jeho financování použila výnosy ze svých věnných statků

⁵⁵ O městech samotných můžeme mluvit až ve 13. století.

⁵⁶ Tetín za Ludmilino vdovské sídlo považuje K. Stloukal v práci *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1941, s.52 a také např. P. Sommer v článku *Smrt kněžny Ludmily a začátky české sakrální architektury* in: ČČH 98, 2000, s. 231.

⁵⁷ Nejasnostmi kolem původu kněžny Emmy i otázkou ražby jejích mincí se zabývá celá řada historiků i numismatiků, shrnutí v Polanský, L., *Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II.*, in: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha 2000, s. 27-48.

⁵⁸ FRB V, *Kronika Pulkavova*, s. 108-109.

na Břeclavsku, které jí bylo vyčleněno asi v roce 1201.⁵⁹ Poloha kláštera, který dostal název „Porta Coeli“ (Brána nebes), jistě nebyla zvolena náhodně. Nacházela se v blízkosti jak její původní uherské vlasti, tak věnného majetku na Břeclavsku. Sklonek svého života prožila právě v tišnovském klášteře, který se roku 1240 stal také místem jejího posledního odpočinku.⁶⁰

Již mnohem více informací se nám dochovalo o zajímavé, místy až rozporuplně vnímané osobnosti královny Kuhuty Haličské, druhé manželky krále Přemysla Otakara II. Již v přímé souvislosti s jedním z pozdějších tradičních věnných měst se nám objevuje její jméno v kronice Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II. Kratičká zpráva se zde zmiňuje o tom, jak královna, která se svým synem pobývala na Bezdězu, při jedné ze svých povolených cest navštívila Mělník, který byl její „zvláštní“ a zůstala v něm tři dny.⁶¹ V literatuře se pak můžeme dočíst, že právě toto město náleželo po smrti Přemysla Otakara jeho manželce.⁶² Neexistuje však žádné listinné svědectví o postoupení Mělníka Kunhutě.⁶³ Je však stejně možné, že tento vztah existoval, pouze se nám nedochovala žádná písemná zmínka.

Královně-vdově Kunhutě vykázal vítěz z Moravského pole římský král Rudolf Habsburský věnné statky na Opavsku.⁶⁴ Ovšem toto území dal již Přemysl Otakar II. do dědičného držení svému legitimizovanému levobočkovi Mikuláši Opavskému, kterému se po dvou letech podařilo vykoupit ze zajetí v bitvě na Moravském poli a který se o svůj majetek přihlásil. Kunhuta nakonec musela ustoupit, protože na Mikulášovu stranu přešla jak nejvýznamnější opavská města Opava, Krnov a Hlubčice, tak mocný klan Benešoviců a další šlechta, tedy mnozí její dřívější podporovatelé.⁶⁵ Zůstal jí Hradec nad Moravicí, kam posléze přesídlila.⁶⁶

---

⁵⁹ Žemlička, J., Přemysl Otakar I., Panovník, stát a společnost na prahu vrcholného feudalismu, Praha 1990, s. 308

⁶⁰ Žemlička, J., Počátky Čech královských: 1198-1253: proměna státu a společnosti, Praha 2002, s. 488-491.

⁶¹ FRB II, Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II., s. 348.

⁶² Např. Šaročová, Radostný úděl vdovský, Praha 2004, s. 86.

⁶³ Musil, F., Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století. in: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004, s. 1.

⁶⁴ Žemlička, J., Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století, Praha 1986, s. 155.

⁶⁵ Jan, L., In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závíše z Falkenštejna a královny Kunhuty, ČČH 98, 2000, s. 458.

⁶⁶ Šaročová, G.V., Radostný úděl vdovský, s. 98-99.

Kunhutino jméno nám v souvislosti s touto problematikou vyvstává ještě u dalšího věnného města. Královna-vdova měla se svým milencem a později i manželem Závišem z Falkenštejna syna Jana, kterému se také říkalo Ješek. V době, kdy umírala mu mohlo být kolem tří let. Podle kroniky Otokara Štýrského mu prý v této době odkázala věnné statky, které dostala od krále Přemysla Otokara II. a jež měly mít hodnotu padesáti tisíc hřiven stříbra. Toto tvrzení by našlo potvrzení v listině Václava II. z 25. října 1285,⁶⁷ vydané ve prospěch Záviše a Ješka, ve které jim věnoval rozsáhlé statky ve východních Čechách, zahrnující také města Poličku, Lanškroun a hrad Lanšperk. Libor Jan, který se tímto tématem zabývá však vyslovil domněnku, že hodnota těchto statků musela být výrazně menší než zmíněných padesát tisíc hřiven.⁶⁸ Nás však zaujme především uvedení královského města Poličky mezi jmenovaným majetkem, neboť toto město je jedno z později utvořené skupiny věnných měst českých královen.

Dalším krokem k ustanovení věnných měst mělo být podle Josefa Šusty vyjednávání o příjezdu Guty Habsburské do Prahy, ke kterému došlo počátkem roku 1287.⁶⁹ Římský král Rudolf I. Habsburský a český král Václav II. se zabývali především záležitostmi kolem věna. V tomto případě se pojistkou Gutina věna stalo území na Chebsku. Václav II. se naopak zavazoval přiřknout své ženě věnné statky ve východních Čechách, jmenovitě Hradec nad Labem a další místa, z nichž by královna během svého vdovství mohla dostávat požitky. Král Rudolf dále sjednal s českou šlechtou podmínky Gutina vdovství. Pokud by Václav II. zemřel bez potomků, slíbila šlechta v čele s biskupem Tobiášem, že dopraví Gutu bezpečně zpátky k jejímu otci nebo Fridrichu Norimberskému a postará se o to, aby dostala své věnné državy v Hradci nad Labem a jiných statcích.⁷⁰ Doklady o tom, že by Guta po svém příjezdu do Čech v červenci 1287 ujala vlády nad zmíněnými místy, však neexistují.

V literatuře se často uvádí, že instituci věnných měst vytvořil Václav II., aby zajistil svou druhou manželku Elišku Rejčku,⁷¹ dceru polského krále Přemysla II.

---

⁶⁷ RBM II, č. 1358, s. 586.

⁶⁸ Jan, L., In ordine Cruciferorum Christo, s. 453-474.

⁶⁹ Šusta, J., České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha 1935, s. 364-5.

⁷⁰ RBM II, č. 2263, s. 983.

⁷¹ Život Elišky, nebo také Alžběty, Rejčky shrnují Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, in: ČČH 5, 1991, s. 7-12, Šarochová, G.V., Radostný úděl vdovský, s. 116-159.

Velkopolského. Zbraslavská kronika nám poskytuje svědectví o tom, že v roce 1305 odkázal své manželce příjmy ve výši dvaceti tisíc hřiven stříbra jako věno.⁷² Ale na jakých statcích bylo toto finanční pojištění zabezpečeno, kronika blíže nespecifikuje. Nemůžeme však vyloučit ani záměr Václava II. o zabezpečení královny výnosy z některých královských měst.⁷³ Běžně v této souvislosti uvádí Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim, ale z pramenného hlediska toto tvrzení nelze potvrdit, jde možná spíše o projekci pozdějších skutečností.

Pokud se jedná o hmotné zabezpečení choti krále Václava III., Violy Těšínské, patrně k němu nikdy nedošlo. Uzavíraný sňatek provázel spěch a nejsou nám známy žádné dohody mezi Václavem III. a Violiným otcem, těšínským a osvětimským vévodou Měškem I. o věnu a materiálním zabezpečení nevěsty. Ani po uzavření manželství tato otázka patrně nebyla aktuální, což je pochopitelné z toho důvodu, že na sklon mladého panovníka pravděpodobně nikdo přímo nepomýšlel. Vždyť zatím nedosáhl ani sedmnácti let. Navíc velký věnný majetek, sice s jistotou nemůžeme určit který, dosud užívala Eliška Rejčka, proto mohla být otázka výběru věnných statků pro Violu složitější. Hmotně nezabezpečená vdova se tedy uchýlila do kláštera, kde ji téměř po deseti letech vyhledali vyslanci královského páru, Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, a nabídli ji sňatek s jihočeským magnátem Petrem z Rožmberka. Manželství však bylo velmi krátké, protože již v září 1317 Viola zemřela.⁷⁴

Doba po vymření Přemyslovců nám již poskytuje konkrétnější údaje. Královna-vdova Eliška Rejčka přijala nabídku k sňatku od syna římského krále Albrechta Habsburského Rudolfa, který se posléze prosadil na český trůn. Nepanoval však dlouho a v červenci 1307 zemřel ve vojenském ležení u Horažďovic na úplavici.⁷⁵ Podobně jako její první manžel Václav II. ji i Rudolf před smrtí hmotně zabezpečil. Dokonce její vdovské věno zvýšil na celkem čtyřicet tisíc hřiven, které podle Zbraslavské kroniky zajistil na důchodech královských měst Hradce nad Labem, Chrudimě, Vysokého Mýta a několika dalších měst v kronice přesně neuvedených.⁷⁶ Jejich úplný výčet nám nabízí listina, kterou vydali římský král Albrecht I. a jeho syn, rakouský vévoda Fridrich, 5.

⁷² FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 94.

⁷³ Musil, F., Ke vzniku královských věnných měst, s. 2.

⁷⁴ Portrét osobnosti Violy Těšínské podává Šarochová, G.V., Radostný úděl vdovský, s. 160-171.

⁷⁵ Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, in: DaS 5, 1991, s. 8, Šusta, J., České dějiny II/1, s. 497-498.

⁷⁶ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 111.

října 1307 ve vojenském táboře u Opatovic. K dříve uvedeným městům tak přibyla ještě Polička a Jaroměř.⁷⁷

Pět východočeských měst tvořilo základní jádro věnných statků. Záhy věnný status získal i Mělník. Snad díky pohodlně dosažitelné vzdálenosti od Prahy a tradici, která Mělník pojila s kněžnami a královnami již od počátků českého státu, vzpomeňme na kněžnu Emmu, před ní snad i sv. Ludmilu, později zase na Kunhutu Haličskou, bývá Mělník považován za místo s těsnější vazbou k manželkám českých panovníků. Avšak teprve v době, kdy Mělník držela Eliška Přemyslovna lze jeho předpokládaný význam doložit prameny. Žádné další věnné město již Přemyslovna nezískala, neboť k tomuto účelu vyhrazené statky v tuto dobu stále držela její někdejší macecha a neustálá sokyně Eliška Rejčka, která se svými pěti městy spravovala nesrovnatelně větší majetek a tím disponovala mnohem většími možnostmi k odkazům, fundacím i jiným nákladným aktivitám.⁷⁸

Druhou chotí Jana Lucemburského a taktéž českou královnou se stala Beatrix, dcera bourbonského vévody a hraběte z Clermontu a Marche Ludvíka. Svatební smlouva byla uzavřena počátkem prosince 1334 ve Vincennes. Nevěstin otec připsal dceři roční rentu čtyři tisíce liber turnosů na statcích v hrabství Clermontu. Po jeho smrti měla Beatrix obdržet tisíc liber turnosů a vévodství Bourbonnais. Český král Jan pak připsal své nové manželce výnosy ze statků v lucemburském hrabství. Mužští potomci vzeší z tohoto manželství měli zdědit hrabství lucemburské, markrabství arlonské, hrabství Laroche, panství Durbuy a Poilvache i statky ve Francii, které byly dědičnými lény krále Jana. Dcery měly dostat všechny Janovy statky v Henegavsku, třebaže byly v té době zastaveny a již dříve určeny jako případný vdovský podíl Karlovy manželky Blanky z Valois a posléze je měli zdědit Karlovi synové. Svatební úmluvy i svatba samotná se konaly bez vědomí a účasti Janových synů Karla i Jana Jindřicha.⁷⁹ Po smrti Jana Lucemburského postoupil Karel Beatrix henegavská panství Aymeries, Dourlers, Raismes a Cousolre jako vdovský důchod. Příjmy z těchto míst měly navíc zajistit i

---

⁷⁷ CIM II, č. 83, s. 148-152.

⁷⁸ Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, Královna česká, Praha 2003, podává srovnání obou královen s. 53-70. Mezník, Lucemburská Morava*

⁷⁹ Spěváček, J., Jan Lucemburský a jeho doba (1296-1346), Praha 1994 s. 518.

výchovu Václava, Janova syna z druhého manželství.⁸⁰ Jak hmotné zajištění Beatrix Bourbonkové, tak poněkud zmatečné zaopatření Blančino se dalo bez přímé souvislosti s českým územím, proto jim již nebude věnována výraznější pozornost.

Po smrti první ženy Blanky z Valois se český a římský král musel poohlédnout po nové nevěstě. Sám papež vyjádřil očekávání, že Karel opět zaměří pozornost k francouzskému dvoru. Karel ale hodlal svůj nový sňatek využít politicky, neboť stále usiloval o všeobecné uznání svého římského královského titulu. V cestě mu stáli především bavorští Wittelsbachové. Rozhodl se navázat styky s další wittelsbašskou větví, a to falckou,⁸¹ která se svými příbuznými přela o kurfiřtský hlas.⁸² V březnu 1349 došlo k úmluvě o sňatku Karla s dcerou falckraběte Rudolfa Annou. Budoucí ženich zapsal manželce devět tisíc hřiven stříbra jako věno na Přimdě a Tachově. Současně Karel získal dědičný nárok na veškeré Rudolfovo panství v případě, že zemře bez mužského potomka.⁸³ Sňatek se konal o měsíc později v Bacharachu na Rýně. Manželství bylo obdařeno jedním potomkem, synem Václavem, narozeným v lednu 1350. Dítě se však nedožilo ani dvou let a matka jej následovala počátkem roku 1353.⁸⁴ Přimda s Tachovem rozhodně nepředstavují lokality, které by byly spojovanými s českými královnami. Jejich výběr pravděpodobně souvisel s Karlovou teritoriální politikou. Proto snad zvolil statky v blízkosti hornofalckých držav, na nichž bylo pojištěno Annino věno od otce.⁸⁵

Svou budoucí manželku, v pořadí již třetí, dceru svídnického vévody Jindřicha II. Annu Svídnickou, měl původně v úmyslu provdat za svého synka Václava. Jeho smrtí však tyto plány vzaly za své. Avšak v momentě, kdy se sám stal v sedmatřiceti letech podruhé vdovcem, vstoupil do jednání o sňatku sám. Čtrnáctiletá Anna byla dědičkou Svídnicka a dalších slezských zemí svého strýce, vévody Bolka II.

---

⁸⁰ Více Fantysová-Matějková, J., *Rezidence Václava Českého, vévody lucemburského a brabantského, jejich funkce a úloha v rodinných a „mezinárodních“ vztazích*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách českého státu III*, Praha 2007, s. 527-573.

⁸¹ Nebo-li rýnskou.

⁸² Kavka, F., *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*, Praha, Litomyšl 2002, s. 70-74.

⁸³ Bobková, L., *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně, Ústí nad Labem*, 1993, s. 65-68, Spěváček, J., *Karel IV.: život a dílo (1316-1378)*, Praha 1980., s. 215; Kavka, F., *Čtyři ženy*, s. 74.

⁸⁴ Medailon Anny Falcké podává Kavka, F., *Čtyři ženy*, s. 70-82.

⁸⁵ Bobková, L., *Územní politika*, s. 66.

Svídnického, ale pouze v případě, že vévoda zemře bez potomků.⁸⁶ Karel Annu zaopatřil důchody ve výši patnáct tisíc hřiven stříbra, které byly pojištěné na městech Hradci Králové, Poličce a Vysokém Mýtě, tedy místy spojovanými již s královnou Eliškou Rejčkou.⁸⁷

Nejštědějšiho věnného majetku se od Karla IV. dostalo jeho poslední manželce Alžbětě Pomořanské, dceři vévody Bogislava Pomořanského a vnučce polského krále Kazimíra. Identifikovat její věnné statky je však složitější, protože společně nevystupují v žádné listině ani smlouvě. Listina ze září roku 1363, v níž měl císař statky manželce postoupit a ve které jednotlivým městům nařídil, aby Alžbětě složily slib věrnosti, se sice nedochovala, ale existují odpovědi měst Hradce Králové, Vysokého Mýta a Chrudimě z 15. září 1363. Stejný slib věrnosti složily královně roku 1371⁸⁸ také města Mělník a Kostelec nad Labem.⁸⁹ Fakt, že císařovna užívala všech pěti východočeských měst, nám potvrzuje reakce krále Václava IV. na stížnost všech těchto měst na těžkosti, které jim způsobila vláda Alžběty Pomořanské.⁹⁰ Na závěr tedy můžeme konstatovat, že čtvrtá Karlova choť užívala sedmi věnných měst, z toho jedno náleželo mezi města poddanská.

13. června 1370 uzavřel Karel IV. s Albrechtem I. Wittelsbašským svatební smlouvu svého syna Václava s Albrechtovou dcerou Johannou. 6. července zjednali místo sňatku a také záležitosti věna. Vévoda Albrecht slíbil dát své dceři věnem deset tisíc kop pražských grošů s jednoletou lhůtou splatnosti. Jako zástavu na věno měl Václav dostat město Kempten. Karel IV. se zavázal dát nevěstě patnáct tisíc kop pražských grošů a zástavu měst Hluboké nad Vltavou, Domažlic a Stříbra. V případě nezaplacení měl Johanně postoupit města Vodňany, Sušici a Purkarec.⁹¹ Tradiční věnná

---

⁸⁶ Kavka, F., Karel IV., Historie života velkého vladaře, Praha 1998, s. 170-175, Spěváček, J., Karel IV., s. 234.

⁸⁷ Kavka, F., Čtyři ženy, s. 86.

⁸⁸ CIM II, č. 406, s. 588-590.

⁸⁹ Kostelec nad Labem původně vznikl na zeměpanské půdě, ale ve chvíli, kdy se dostal do držení Alžběty Pomořanské, byl již jeho status v důsledku nepřetržitých zástav ponížen. Kostelcem disponovala i královna Eliška Přemyslovna. Dějiny Kostelce zpracoval Prášek, J.V., Brandejs nad Labem: město, panství a okres, Brandejs nad Labem 1913, s. 595-598.

⁹⁰ CIM II, č. 671, s. 863-865.

⁹¹ Spěváček, J., Václav IV.: k předpokladům husitské revoluce, Praha 1986, s. 68.

města se zde nezmiňují, protože je stále držela císařovna Alžběta, jež dokonce Johannu přežila o několik let.⁹²

Druhá choť Václava IV. Žofie Bavorská, dcera bavorského vévody Jana a také neteř první Václavovy manželky Johannы užívala pěti východočeských věnných měst, dále držela Mělník ve středních Čechách a nově začaly tuto funkci plnit také Trutnov a Dvůr Králové nad Labem.⁹³ Všechna královská města na východě Čech tak v tuto dobu byla zároveň městy věnnými. V úplnosti nás o královnině majetku informuje listina ze září 1412, v níž Zikmund Lucemburský z pozice dědice trůnu dává bratrovi svolení, aby zapsal své manželce majetek ve výši sto tisíc uherských zlatých na vyjmenovaných městech.⁹⁴ Po králově smrti se však Žofie kvůli vyhocené situaci v českých zemích svého vdovského údělu neujala a zbytek života strávila v Bratislavě, kde zemřela v roce 1425.⁹⁵

Během husitství instituce věnných měst zanikla z pochopitelného důvodu. Fakticky neexistoval král, nebyla tedy ani královna. Osudy věnných měst během husitského hnutí budu sledovat v některé z následujících kapitol. K jejímu obnovení došlo až s nástupem Zikmunda Lucemburského na český trůn. Tento panovník poskytl své manželce Barboře Celské listinou z února 1437 do užívání osm věnných měst, tedy stejný majetek, jaký držela Žofie Bavorská, a to Mělník, Hradec Králové, Chrudim, Poličku, Jaroměř, Vysoké Mýto, Dvůr Králové nad Labem a Trutnov. Mimo to ji pro vydržování dvora a k jiným potřebám poskytl ungelt z vína v Praze a také plat šedesáti hřiven týdně z Kutné Hory.⁹⁶

---

⁹² Alžběta Pomořanská žila v letech 1347-1393, Johanna Bavorská 1356-přelom 1386 a 1387.

⁹³ Trutnov založil na zeměpanské půdě moravský rod Švábeniců, který tu v panovníkových službách osidloval tuto oblast. Na přelomu 13. a 14. století se město dostalo koupí do rukou Václava II. Po roce 1306 se město ocitlo v držení Jana z Vartenberka a teprve roku 1316 se vlády nad Trutnovem ujal Jan Lucemburský, který roku 1329 postoupil komorní statky Trutnov i Dvůr do doživotního držení Jindřichu I. Javorskému jako náhradu za Zhořelecko. Ke korunárnímu majetku byl Trutnov připojen po návratu královny Karla do Čech ve 30. letech 14. století. Roku 1340 byl celý trutnovský kraj a jeho obyvatelé vyňati z pravomoci provinciálních, tedy v tomto případě hradeckých úředníků, a byl vytvořen samosprávný trutnovský manský kraj podléhající landrychtěři (purkrabímu). V letech 1363-1392 se celý manský kraj i město dostalo do doživotního držení svídnického knížete Bolka II., u kterého byl Karel značně zadlužen, a jeho ženy Anežky, po jejíž smrti se manský kraj opět vrátil pod přímou pravomoc českého krále Václava IV. Někdy kolem roku 1400 pak tento panovník udělil trutnovský manský kraj s městy Trutnovem a Dvorem Králové své manželce. BOCK, J., Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620, in: SAP 55, 2/2005, s. 315-371.

⁹⁴ CIM II, č. 854, s. 1152-1153.

⁹⁵ Musil, F., Ke vzniku královských věnných měst, s.7-8.

⁹⁶ CIM III, Č. 111, s. 185-191.

I. 3 Okolnosti předávání věnných měst

Předcházející kapitola sledovala vznik a vývoj instituce věnných měst. Nesporný je i důvod pro její vytvoření. Města sloužila jako královnin zdroj příjmů. Na otázku za jakých podmínek a kdy se města dostávala pod správu královny, se pokusí odpovědět tato pasáž. Ať považujeme za zakladatele instituce věnných měst Václava II., pro což nemáme doklady, nebo až Rudolfa Habsburského, jméno královny, kterou můžeme nazvat první paní nad věnnými městy, je v každém případě Eliška Rejčka. Proč tedy nezačít příběhem této ženy.

Piastovská princezna Richenza,⁹⁷ jediná dcera zavražděného polského krále Přemysla II. Velkopolského, se do českých zemí dostala jak jinak než v rámci sňatkové politiky. Nárok na Polsko chtěl Václav II. podpořit také dynasticky. Ovdovělý král si k tomuto účelu vyhlédl právě Richenzu, která dlela s nevlastní matkou Markétou Askánskou na braniborském dvoře. O svatební smlouvě nebo obsahu dohod o nastávajícím manželství není nic známo. Ačkoli, jak píše Zbraslavská kronika, byla již princezna způsobilá pro styk s mužem,⁹⁸ tedy k uzavření řádného sňatku, po jejím příjezdu roku 1300 se konaly pouze zásnuby. Poté odeslal Václav svou nastávající choť na vychování ke své tetě kněžně Griffině do Budyně nad Ohří, kde pobyla tři roky. Manželku povolal zpět do Prahy až roku 1303. Bez jasné příčiny dlouho odkládaná svatba se odehrála 26. května. Zároveň proběhl korunovační akt. Richenza, která při této příležitosti přijala jméno Eliška (Alžběta),⁹⁹ byla z rukou vratislavského biskupa Jindřicha ověnčena českou i polskou korunou.¹⁰⁰

Eliška Rejčka tedy skutečně žila po Václavově boku pouhé dva roky. Z toho velkou část byl Václav již vážně nemocen. Od podzimu 1304, kdy se vrátil z uherského tažení, u něj tuberkulóza propukla v plné síle. Konec života prožil v domě zlatníka Konráda na Starém Městě pražském. V tento čas odkázal své manželce vdovské zabezpečení v podobě dvaceti tisíc hřiven stříbra.¹⁰¹ Více informací než tuto kratičkou zprávu Petra Žitavského nemáme. 15. června, těsně před královou smrtí,

⁹⁷ Nazývána tak byla po své švédské matce Richenze (Rixe). V českém prostředí nabylo podoby Rejčka.

⁹⁸ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 81.

⁹⁹ Podle tehdy oblíbené světici Alžběty Durynské.

¹⁰⁰ Charvátová, K., Václav II., s. 170-172, 201-204.

¹⁰¹ FRB IV. s. 94.

porodila Eliška své první a také poslední dítě, dceru Anežku. Král zemřel 21. června 1305. Následující dny se konal králův pohřeb, jehož se však jeho manželka, nyní již královna-vdova účastnit nemohla. Žena v šestinedělí byla z bohoslužebných úkonů vyloučena.

Hmotně zabezpečena, žila patrně v ústraní politického života. Nový král, Václav III., se brzy oženil, proto neměla Rejčka žádné reprezentační povinnosti. Avšak po olomoucké tragédii zůstalo české království bez panovníka. O trůn se přihlásil korutanský vévoda Jindřich, manžel Přemyslovny Anny, jemuž svěřil Václav III. před odjezdem na válečné tažení správu království. Iniciativu také záhy projevil římský král Albrecht Habsburský, který požadoval uprázdněný stolec pro svého syna Rudolfa. Otec se synem přitáhli do Čech a Rudolf 16. října 1306 dosáhl zvolení českým králem.¹⁰² Korutanec s chotí spěšně opustili zemi. Nárok na český trůn chtěl Rudolf posílit také sňatkem. Z Přemysloven přicházela v úvahu jedině Eliška, ale pro blízkou příbuznost by bylo toto manželství nemožné.¹⁰³ Volba tedy padla na královnu-vdovu Elišku Rejčku, která nabídku přijala.

Rejččino druhé manželství mělo ještě kratší trvání než to předešlé. Podle Zbraslavské kroniky byl Rudolf nucen vojensky vystoupit proti některým českým pánům, především Bavorovi ze Strakonice, kteří stranili Jindřichovi Korutanskému a království tak přinášeli škody. Počátkem července 1307 v horažďovickém vojenském ležení podlehl Rudolf úplavici.¹⁰⁴ Těsně před smrtí pojistil své manželce, s níž nežil ani jeden rok, vdovský důchod ve výši dvaceti tisíc hřiven v zástavách měst Hradci, Chrudimi, Mýtě a několika dalších místech.¹⁰⁵

Celkem tedy Eliška držela pět věnných měst nacházejících se ve východních Čechách. Informuje nás o tom listina vydaná Albrechtem Habsburským a jeho synem Fridrichem ve vojenském táboře v Opatovicích.¹⁰⁶ Během jejich snahy o získání českého trůnu se Rejčka přidala na habsburskou stranu, takže mohli využít věnných měst jako svého zázemí. Na oplátku od Habsburků města získala potvrzení všech

¹⁰² Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, s. 55.

¹⁰³ Matkou Elišky Přemyslovny byla Guta Habsburská. Eliška a Rudolf tak byli sestřenicí a bratranec.

¹⁰⁴ Šusta, J., Dvě knihy českých dějin I, Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308, Praha 2001, s. 497-498 nebo Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, in: DaS 5, 1991, s. 8.

¹⁰⁵ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 111.

¹⁰⁶ CIM II, č. 83, s. 148-152.

svých privilegií, získaných od Přemyslovců, tak některé nové výhody. Ovšem toto privilegium nemělo právní platnost, protože Habsburkové nebyli v pozici, aby mohli vydat takovou listinu.

Oba manželé Elišky Rejčky, jak Václav II., tak i Rudolf Habsburský, shodně zabezpečili svou manželku až v krajní situaci krátce před svou smrtí. Z jakých zdrojů tedy čerpala prostředky k vydržování svých úředníků, služebnictva a k financování vlastních potřeb ještě během života manželů? Piastovny výdaje nejspíše hradila královská pokladna. Vdovský úděl štědře dotovaný oběma manžely, navíc v pozdější době umocněný partnerstvím a podporou Jindřicha z Lipé, jednoho z nejmocnějších mužů v zemi, umožnil Rejčce stát se plně nezávislou a jednou z nejvýraznějších ženských osobností českého středověku.

V porovnání s osudem úspěšné macechy se jeví osud dědičky přemyslovské tradice Elišky poněkud nešťastně. Zatímco Piastovna užívala velký věnný majetek v čele s Hradcem, nejvýznamnějším městem ve východních Čechách, a patřila k nejbohatším lidem v království, panující královna se musela spokojit s jediným věnným městem Mělníkem, jehož růst byl tlumen blízkostí Prahy. Jiné město už na ni dá se říci nezbylo. Mimo Mělník jí ještě patřily platy z několika vesnic. Svá větší vydání pokrývala právě prodejem nebo zastavováním venkovských statků.¹⁰⁷ V roce 1312 prodala vsi Lety, Probylov, Ohař, Minice, Lučkovice, Milčice a Vadkovice za 234 kop pražských grošů.¹⁰⁸ Stejněho roku prodala také statky v Butovicích, Jinonicích a Košířích.¹⁰⁹ V roce 1327 zastavila za 170 kop kamenolom v kopci mezi Bráníkem a Krčí směrem k Vyšehradu.¹¹⁰

Kdy přesně se Mělník dostal do držení královny, nemůžeme s určitostí říci, prameny v této souvislosti mlčí. Až Zbraslavská kronika nás informuje o dění roku 1319, kdy se vyhrotila krize v manželství Elišky a Jana Lucemburského. Jan měl uvěřit našeptávání šlechty, že ho chce jeho manželka připravit o trůn a na jeho místo dosadit prvorozeného syna. Proto jel na hrad Loket, kde dlela královna se třemi dětmi. Král požadoval vydání hradu a dokonce ostřeloval její strážce šípy. Eliška se dokonce

¹⁰⁷ Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, s. 69.

¹⁰⁸ RBM III, s. 23, č. 54.

¹⁰⁹ RBM III, s. 31-32, č. 73.

¹¹⁰ RBM III, s. 530, č. 1354.

domnívala, že se Jan pomátl. Druhý den pobouřená královna se svou malou družinou odjela do svého města Mělníka, děti zanechala králi.¹¹¹ Petr Žitavský tedy již roku 1319 považuje Mělník za královnino věnné město. Je pravděpodobné, že na Mělník neodjela o své vůli, ale byla tam Janem vykázána.¹¹² Jisté je, že v listině ze srpna 1320 již královna označuje Mělník jako „naše město“.¹¹³

Přímá rivalita mezi oběma Eliškami skončila kolem roku 1321, kdy se Rejčka s Jindřichem z Lipé¹¹⁴ přesunuli na Moravu, konkrétně do Brna.¹¹⁵ Již roku 1318 domažlickými ujednáními přešla věnná města královny-vdovy do královny správy. Rejčce byl na oplátku za ušlé úroky z měst přiřčen doživotní plat z kutnohorské urbury.¹¹⁶ Zdálo by se tedy, že by nic nemělo bránit tomu, aby si současná královna Eliška Přemyslovna majetkově nepolepšila. Avšak ani jedno z uvolněných věnných měst nerozhojnilo její statky. Naopak. Roztržka mezi manžely vyvrcholila v červenci 1322 v souvislosti s kauzou kancléře a vyšehradského probošta Jana Volka, nevlatního královnina bratra.

Eliška byla nakonec nucena uprchnout za dcerou Markétou do Bavor.¹¹⁷ S dvojčaty Annou a Eliškou byla odkázána na pomoc zetě Jindřicha XIV. Dolnobavorského Staršího a finančně si přilepšovala také zastavováním svých cenných předmětů. Předáci české šlechty z tábora Jindřicha z Lipé, kteří byli královně nepřátelsky nakloněni, plnili příkazy krále Jana a zadržovali veškeré finanční prostředky plynoucí z královniných věnných statků. Počátkem ledna 1325 se Eliška vrátila do Čech kvůli finančním potížím. Za svého pobytu v Dolních Bavořech nadělala dluhy, které převýšily dva tisíce hřiven stříbra. Důchody, které jí náležely, byly sice ještě nějaký čas zadržovány, potom však dosáhla jakéhosi uvolnění a mohla se svolením krále zčásti užívat svých práv v disponování s majetkem.¹¹⁸

Pokud jde o záležitosti kolem věnného majetku Beatrix Bourbonské byly lehce nastíněny v předchozí kapitole. Jelikož primárně nespadají do okruhu českých věnných

---

¹¹¹ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 250-251.

¹¹² Spěváček, J., Jan Lucemburský, s. 270-274, Musil, F., Ke vzniku královských věnných měst, s. 3.

¹¹³ RBM III, s. 255, č. 603.

¹¹⁴ Jindřich z Lipé držel hodnost moravského zemského hejtmana.

¹¹⁵ Šarochová, G.V., Radostný úděl vdovský, s. 156-157.

¹¹⁶ Kopiczková, B., Eliška, s. 69.

¹¹⁷ Kopiczková, B., Eliška, s. 51-52.

¹¹⁸ Spěváček, J., Jan Lucemburský, s. 388-389, Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, s. 70.

měst, nebudu se jim nadále věnovat. Podobně je tomu i v případě vdovského údělu první manželky Karla IV. Blanky z Valois. Většinu svého života, který strávila na českém území, vystupovala pouze v pozici markraběnky moravské. Z titulu korunované české královny se mohla těšit necelý rok.¹¹⁹ Zda se nějakým způsobem změnilo složení jejího věnného majetku, nevíme. Zprávu máme pouze z doby sňatku roku 1323 o obvěnění nevěsty platy ze statků Jana Lucemburského v Henne-gavsku.¹²⁰

V podobném duchu, tedy v rámci svatebních smluv, se rozhodovalo i o zaopatření dvou následujících Karlových manželek. Rozdíl je pouze v tom, že zatímco ujednání o jeho prvním dětském sňatku s Blankou z Valois bylo v režii Jana Lucemburského, podmínky svých ostatních manželství Karel dojednával zcela samostatně.

Anna Falcká podle svatebních ujednání z 4. března 1349 v Bacharach na Rýně přinášela věno ve výši šesti tisíc hřiven stříbra a bylo pojištěno zástavami pěti hornofalckých měst – Hartenstein, Auerbach, Velden, Plech a Neidstein. Pokud by Anna zemřela, měla tato města zůstat jejím a Karlovým potomkům. Avšak v případě, že toto manželství zůstane bezdětné, vrátí se města zpět falckým Wittelsbachům. Manžel přinášel nevěstě obvěnění ve výši devět tisíc hřiven na zástavách Tachova a Přimdy, z něhož měla čerpat prostředky na krytí svých potřeb.¹²¹ V této svatební smlouvě není zmínka o městě Mělníce, jehož podle dochovaného listinného svědectví Anna také užívala jako svého věnného města.¹²² Kdy a za jakých okolností se dostal pod její správu, nevíme. První Annina listina pro Mělník je datována 1. dubna 1350. Královna v ní nařizuje mělnickému rychtáři a přísežním, aby roční úrok neplatili nikomu jinému než jejím úředníkům.¹²³

Již o čtyři roky později, 3.července 1353, proběhly ve Svídnici další předsvatební úmluvy. Bolek Svídnický poskytl své neteři Anně Svídnické věno ve výši deseti tisíc hřiven, uložených na zástavách měst Boleslawiec a Lwówek. Naproti tomu hodnota obvěnění, které se Karel uvázal poskytnout své budoucí nevěstě činila patnáct

---

¹¹⁹ Korunovace Blanky z Valois proběhla 2.9.1347, zemřela již 1.8.1348.

¹²⁰ Kavka, F., Čtyři ženy, s. 23.

¹²¹ Více Bobková, L., Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně, Ústí nad Labem 1993, s. 65-68.

¹²² CIM II, č. 299, s. 440 a č. 331, s. 486.

¹²³ CIM II, č. 299, s. 440.

tisíc hřiven stříbra, které byly pojištěné na důchodech věnných měst Hradci Králové, Vysokém Mýtě a Poličce.¹²⁴

Předání věnných statků u Alžběty Pomořanské proběhlo za odlišných okolností. Následovalo krátce po Alžbětině korunovaci na českou královnu 18. června 1363.¹²⁵ Listy, jimiž se města Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim zavazují poslušností královně, jsou datovány v září 1363. Mělník s Kostelcem nad Labem jí slíbili věrnost až později, v březnu roku 1371.¹²⁶ Nedochovaly se však listy Poličky a Jaroměře, tedy měst, která, jak víme z předcházející kapitoly, měla Alžběta také ve svém držení. Zde můžeme předpokládat, že byla královně svěřena pod správu se zbylými třemi východočeskými městy.

Kdy a za jakých okolností byla věnná města svěřena do správy královně Žofii, není zcela jasné. Neexistuje o tom žádné svědectví. F. Musil se domnívá, že Václav IV. nepostoupil města Žofii hned po svatbě 2. května 1389, nýbrž později, ale ještě před korunovaci 15. března 1400. S přesnějším určením by mohly pomoci transakce s novými věnnými městy Trutnovem a Dvorem Králové, která připadla královně mezi léty 1398 a 1399.¹²⁷ Václav IV. potvrdil 2. prosince 1398¹²⁸ privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1340,¹²⁹ kterým vyňal města Trutnov a Dvůr a celý manský obvod z pravomoci krajských úřadů a soudů. Stejnou výsadu o rok později potvrdila také královna Žofie.¹³⁰ Z tohoto faktu lze usuzovat, že roku 1399 již disponovala těmito dvěma a snad i zbylými věnnými městy. Dobré finanční hospodaření umožnilo královně další rozšíření své majetkové základny. V roce 1409 zakoupila potštejnské panství s městem Kostelcem nad Orlicí od Jindřicha Lacemboka z Chlumu za 2100 kop. Tuto transakci schválil 24. října 1409 i král Václav IV.¹³¹

Barbora Celská nebyla roku 1420 spolu s manželem Zikmundem Lucemburským korunována, proto ani nepoužívala titul české královny. Ani po

¹²⁴ RBM V, č. 1551, s. 709.

¹²⁵ Kavka, F., Čtyři ženy Karla IV., s. 123-125.

¹²⁶ CIM II, č. 406, s. 588-590.

¹²⁷ Musil, F. Ke vzniku, s. 7-8.

¹²⁸ CIM II, č. 713, s. 918-919.

¹²⁹ CIM II, č. 216, s. 340-341.

¹³⁰ CIM II, č. 718, s. 928-930.

¹³¹ BARTOŠ, F. M., Česká královna v husitské bouři, in: Jihočeský sborník historický X, Tábor, 1937, s. 17 s odvoláním na tzv. Mnichovský fascikl, tedy několik listů a dokumentů z pozůstalosti královny Žofie, které jsou uchovány ve Státním archivu v Mnichově pod č. 543.

návratu do českých zemí Zikmund s její korunovací nespěchal, protože by ji musel postoupit věnný majetek, jehož důchody ale zatím sám využíval.¹³² Barbořin korunovační akt proběhl až 11. února 1437. Stejně datum nese i listina vydaná Zikmundem, kterou předal své manželce do užívání věnná města a další příjmy a statky.¹³³

Během 14. ani v první polovině 15. století nebyl vytvořen žádný řád ani určena přesná pravidla, za jakých okolností a kdy mají být věnná města předána k užívání královnám. Vlastně ani nebylo striktně určeno, že k něčemu takovému musí dojít. Přesto můžeme vysledovat určité odlišnosti a trendy. V samotném počátku královna získala věnná města těsně před manželovou smrtí. Původně tedy byla tato instituce určena jen jako zaopatření pro královnu-vdovu, nikoliv pro vládnoucí královnu. Tuto novou funkci lze poprvé vysledovat až ve spojení s Eliškou Přemyslovnou.

O zdroji královniných příjmů se také rozhodovalo v rámci svatebních úmluv, kdy stanovená částka vázne na určených statcích či městech a formou pravidelných platů je odváděna do královniny pokladny. Bohužel pro některá manželství dnes tyto smlouvy postrádáme, proto nelze s určitostí vyslovit domněnku, že se jednalo o pravidlo, avšak majetkové vztahy hrály tak významnou roli, že jistě nebyly opomenuty. Naproti tomu existuje několik listin, v nichž panovník doslova předává věnné statky do užívání své manželce. Děje se tak často v období kolem korunovací, jako tomu bylo u Alžběty Pomořanské, Barbory Celské a snad i Žofie Bavorské. To znamená, že věnná města od této doby spadají pod pravomoc královniných úředníků a sama královna není jen pasivní příjemkyní hmotných prostředků plynoucích z věnných měst, ale do určité míry se podílí také na jejich správě.

---

¹³² Kavka, F., *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 223.

¹³³ CIM III, č. 111, s. 185-191.

II. Rozbor pramenného materiálu

Dochované listiny a privilegia představují jeden z nejdůležitějších zdrojů informací o dějinách královských měst, především v počátečních staletích, kdy ještě nemůžeme počítat s daleko pestřejšími a bohatšími písemnostmi, jaké představují městské knihy.¹³⁴ Prostřednictvím těchto listin můžeme nahlížet do společnosti středověkého města, poznat jeho potřeby a problémy. Tyto prameny odráží snahy sebevědomých měšťanů o posílení svých hospodářských pozic, zlepšení a rozšíření práv jak na úrovni osobní (dědické právo), tak i celoměstské (rozmožnění kompetencí samosprávy). Jindy reagují na bezvýhodnou situaci městských obyvatel po přírodních katastrofách či vysokém zadlužení například snížením jejich daňového zatížení.

Vydavatelem privilegií i dalších listin pro královská města býval nejčastěji panovník či jím stanovený zástupce. Nejinak tomu bylo i u měst věnných. Avšak do této kategorie vstupoval i další subjekt, a to v osobě královny. Privilegium mívalo většinou slavnostní listinnou formu, bývalo psáno na pergamentu a zpravidla jej potvrzovala majestátní pečeť. Adresováno mohlo být jak celé instituci (měšťanské obci), tak i jednotlivci (konkrétnímu měšťanovi). Nejdůležitější byl obsah privilegia, který příjemci udělením nové výsady či stvrzením výsady již stávající nějakým způsobem rozšířil jeho práva, která obecně nebyla samozřejmostí.¹³⁵ O nové výsady se nejprve muselo panovníka požádat a, pokud král přání vyhověl, také dosti draze zaplatit. Privilegia nejsou jediným typem písemností, které panovníci či jejich manželky v souvislosti s městy vydávali. Hodnotná svědectví o právním jednání podávají taktéž různé smlouvy, směny, soudní listiny atd.

Udílené výsady musely zohledňovat právní okruh, kterým se to které město řídilo. Prakticky žádná dvě města neměla totožná práva. Jednotlivá městská práva byla kupříkladu ovlivněna zemským právem, kterým se řídila šlechta, a dále římským právem, jež zasahovalo především do sféry manželské instituce a morálních zvyklostí

---

¹³⁴ Přehlednou práci o vývoji městských knih nověji podává Sulitková, L., *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004, ze starších prací např. Nový, R., *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Phil. et hist 4*, Praha 1963.

¹³⁵ Základní charakteristiku diplomatických pojmů podává kolektiv autorů Hlaváček, I., Kašpar, J., Nový, R. v publikaci *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 196-218.

vůbec. Avšak největší podíl mělo právo, jež s sebou přinesli kolonisté cizího původu při vzniku městského zřízení. Postupně se v Čechách a na Moravě vytvořily dvě hlavní oblasti městského práva, severoněmecké (magdeburské) a jihoněmecké. Hranice mezi nimi nebyly pevné. Vrchními stolicemi, na které se jednotlivá města obracela s odvoláními či s žádostmi o právní naučení v nejasných případech, se staly na severoněmeckém právu Litoměřice pro oblast Čech a Olomouc pro Moravu. Jihoněmecké právo ovlivnilo vytvoření pražského práva, jehož centrum se nacházelo na Starém Městě pražském, stejně tak jako jihlavského, které navíc představovalo vzor práva horního. Částečný původ v jihoněmecké oblasti lze vysledovat i u významného brněnského právního okruhu.¹³⁶

Věnná města náležela k okruhu severoněmeckému, jen Chrudim se řídila právem jihlavským, avšak protože nespádala do skupiny horních měst, inklinovala posléze k pražskému okruhu.¹³⁷ V průběhu vývoje se však i další věnná města klonila k Praze. Jako doklad může posloužit privilegium krále Jana Lucemburského pro Hradec z 21. května 1339, v němž ustanovuje, že všechny svobodné i jiné statky, které hradečtí měšťané koupí, nebo jinak nabudou, mají náležet pod městský šos a soud a mají užívat stejné svobody jako měšťané pražští.¹³⁸ Fakt, že užívali totožné výsady sice ještě automaticky neznamenal příslušnost k stejnému právnímu okruhu, avšak v 16. století je Chrudim, Hradec, Jaroměř, Dvůr Králové a Vysoké Mýto zahrnuto v pražském právním rukopisu.¹³⁹

Nejucelenější základní údaje o městech poskytují zakládací privilegia. Zprostředkovávají nám jméno a lokaci, na které vzniklo nové město, určují právní okruh, jakým se město má řídit a jako jakýsi vzor mu uvádějí některé domácí město blízko této lokality. Dále upřesňují povinnosti panovníkovi, to znamená kolik berní, z čeho a v jakých lhůtách mají obyvatelé města stanovenou částku odvádět do královské komory. Nechybí také hmotné zabezpečení pro lokátora, který se nezřídka stával rychtářem. Často získával právo na provozování krčmy, mlýnu, masných či

---

¹³⁶ K tématu např. Flodr, M., Brněnské městské právo, Brno 2001, Hoffmann, F., Brněnské městské právo, in: Brno mezi městy střední Evropy, Brno 1983, s. 166-180, Mezník, J., Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, in: SAP 4, 1954, s. 136-141.

¹³⁷ Viz Hoffmann, F., České město ve středověku, s. 247-256.

¹³⁸ CIM II, č. 211, s. 333-334.

¹³⁹ Mendl, B., Tak řečené norimberské právo v Čechách, Praha 1938.

chlebných lavic a také podíl ze soudních pokut, běžně ve výši jedné třetiny. Avšak neznamena to, že každé zakládací privilegium musí nést všechny tyto znaky. Některá budoucí města ani nemusela znát své jméno ani lokalitu, ve která měla být vysazena.¹⁴⁰

Jiří Kejř se domnívá, že zakládací listiny nebyly pravidlem a předpokládá mnohem větší podíl zakládání jen prostými ústními smluvními akty a to především u těch královských měst, která navazovala na lokalitu předměstského typu. To znamená, že panovník určité skupině obyvatel sídlící na daném místě přiznal statut měšťanů. Až poté se tento kolektiv stal subjektem schopným přijímat psaná privilegia. Proto taková města neměla písemně zachycený zakládací akt a v podstatě jej ani nepotřebovala. Základní městská struktura byla dána vývojem aglomerace a dílčí právní, správní, hospodářské a jiné záležitosti posléze upravovala další privilegia.¹⁴¹ Musíme myslet i na eventualitu, že v některých případech privilegium sice existovalo, avšak do dnešních dnů se nedochovalo kvůli ztrátě, například v době válečného zmatku, nebo vlivem přírodních katastrof, nejčastěji požárů.

Pokud jde o samotná věnná města, zakládací listina je nám k dispozici ve dvou případech. První je vydaná 27. září 1265 králem Přemyslem Otakarem II.,¹⁴² který pověřil Kunráta z Limberka založením města Poličky. Kunrátovi a jeho mužským dědicům postoupil soudní pravomoc nad městem i přilehlých vesnicích do vzdálenosti jedné míle, v nichž měl povinnost soudit vážné zločiny jako vraždy. Nové město se mělo řídit totožným právem jako ve Vysokém Mýtě. K poličské rychtě náležely dva svobodné lány, dva masné a dva chlebné krámy, svobodná krčma v Limberce a čtyři mlýny. Důchody z rychty ve výši jedné třetiny si ponechával rychtář, zbylé dvě putovaly do královské komory. Pozemky ležící míly kolem města byly odhadnuty na 800 lánů. Z toho padesát připadlo městu. Jejich držitelé byli na osmnáct let osvobozeni od platů a dávek. Po uplynutí této lhůty se z každého lánů měly králi odvádět čtyři hřivny stříbra, šest korců žita a šest korců ovsu podle litomyšlské míry. Dále se ve vzdálenosti jedné míle neměla zřizovat žádná krčma. Král také ustanovil, že přes Poličku má vést cesta z Vysokého Mýta do Brna, na níž se má za městem vybírat mýto ve stejné výši jako ve městě Vysokém Mýtě.

¹⁴⁰ Kejř, J., Vznik městského zřízení, s. 129-130.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 131-133.

¹⁴² CIM II, č. 14, s. 42-46.

Druhá zakládací listina se týká města Chrudimi.¹⁴³ Nedochovala se však v originále a proto neznáme ani její přesnou dataci, ale jen přibližný údaj před rokem 1278. Jako zakladatel zde opět vystupuje Přemysl Otakar II., který vysazuje nové město u Staré Chrudimi. Ustanovuje, že měšťané této nové obce se mají řídit jihlavským právem. Dále se zde uvádí počet sta lánů, jež přináležejí k této aglomeraci. Z nich se má ve čtyřech lhůtách zaplatit tisíc hřiven stříbra do královské pokladny. Avšak první dva roky jsou měšťané osvobozeni od placení úroků, které jiná města odvádějí. Městského lokátora Kunráta král prohlašuje dědičným rychtářem a mimo rychty mu dává dva svobodné lány, jedno městiště, dva masné a dva chlebné krámy. Navíc si král pro sebe vyhrazuje jeden z mlýnů stojících kolem města. Obě privilegia nesou všechny základní znaky zakládacích listin a také mnoho podobností, snad včetně lokátora Kunráta, jenž je v poličské listině označován jako osvědčený zakladatel měst, není tedy vyloučeno, že se jedná o tutéž osobu.

V mnohem větší míře se setkáváme s dílčími privilegii, která rozšiřovala práva města. Jejich velký počet se týkal hospodářské oblasti města, konkrétně se jednalo například o udělení mílového práva, práva skladu, výročních trhů, upravování záležitostí cechů, obchodu vůbec, upřesňování měr a vah a také úpravy fiskální povinnosti.¹⁴⁴ Za ukázkou nám může posloužit privilegium Václava IV. z 23.1.1411 pro Mělník, kterým městu uděluje mílové právo, což znamená, že v okruhu jedné míle¹⁴⁵ kolem města nikdo nesmí stavět nové krčmy, prodávat a vařit pivo a provozovat žádné řemeslo s výjimkou kovářů.¹⁴⁶

Jiná skupina výsad podporovala výstavbu měst a údržbu některých důležitých staveb, k nimž patřily hradby nebo cesty. Celkově ji lze označit jako stavební rozvoj. Finanční prostředky na tento typ činnosti se často získávaly ze zvlášť k tomuto účelu udělených cel či platů. Dokládá to privilegium Karla IV. pro měšťany Hradce nad Labem z 12. ledna 1359, jímž povoluje i nadále vybírat clo z povozů vozících víno, a z takto vybraných peněz pak mají dláždit město a vystavět dvě kamenné cesty vedoucí

---

¹⁴³ CIM II, č. 24, s. 82-84.

¹⁴⁴ Hoffmann, F., České město ve středověku, s. 290.

¹⁴⁵ Jedna míle se přibližně rovná 11 225 m.

¹⁴⁶ CIM II, č. 845, s. 1135-1136.

od městské zdi k řece.¹⁴⁷ Do této kategorie můžeme zařadit i panovníkovu pomoc při různých katastrofách. Kupříkladu Jan Lucemburský 25. dubna 1339 poskytl Hradci nad Labem čtyři lány lesa, aby z něj mohli měšťané brát dřevo na opravu svých domů po požáru.¹⁴⁸

Rozsáhlou skupinu tvoří privilegia upravující nejrůznější právní a správní záležitosti, od stanovení právního okruhu, jakým se má město řídit, přes články upřesňující činnost městské správy a soudnictví, po nařízení ohledně dědického práva nebo také udělení městského znaku či pečeti. Zde můžeme uvést list vydaný Karlem IV. 19. září 1372 pro měšťany a obyvatele Chrudimi, kteří trpí s městem berněmi, jimž dává právo svobodně nakládat se svým majetkem. Pokud někdo z nich zemře bez posledního pořízení a nezanechá přirozených dědiců, všechna jeho pozůstalost připadne dědickým právem jeho nejbližším příbuzným.¹⁴⁹

Zvláštním druhem privilegií jsou taková, která jsou vydána pro více měst společně. Mohla odrážet buď jejich společné zájmy, které panovnická moc schválila a podpořila, nebo naopak vyjadřovala záměry krále.¹⁵⁰ Za příklad takového privilegia, o jehož právní platnosti byly vzneseny pochyby již v předchozím textu, lze uvést listinu římského krále Albrechta Habsburského a jeho syna, rakouského vévody Fridricha Sličného, vydaná 5. října 1307 ve vojenském táboře u Opatovic.¹⁵¹ Současně v něm přijali pod svou ochranu měšťany věnných měst Hradce Králové, Chrudimi, Poličky, Vysokého Mýta a Jaroměře. Kromě potvrzení všech dříve získaných privilegií jim udělili několik nových výsad. V oblasti soudnictví například připadlo měšťanům právo být souzen podle svého městského práva. Došlo k rozšíření kompetencí městského soudu, který bez cizího vměšování řešil všechny případy kromě falšování mince, znásilnění a vpádu do domu, jež náležely k těžkým zločinům a spadaly do soudní kompetence podkomořího. Také mohli měšťané pohánět před soud šlechtice pro dluhy ve výši deseti hřiven. Toto privilegium upravovalo povinnosti vzhledem k panovníkovi tím, že mu již nemuseli platit berně, pouze roční úroky z pozemků. Berně však byla zachována v případě královských sňatků. Habsburkové nemohli

¹⁴⁷ CIM II, č. 374, s. 546-547.

¹⁴⁸ CIM II, č. 206, s. 329-330.

¹⁴⁹ CIM II, č. 471, s. 657.

¹⁵⁰ Kejř, J., Vznik městského zřízení, s. 171-172.

¹⁵¹ CIM II, č. 83, s. 148-152.

zapomenout ani pro prosperitu města tolik důležité hospodářské výhody a udělili měšťanům mílové právo, to znamená, že v okruhu jedné míle od města nemohl nikdo jiný provozovat krčmu nebo řemesla. Stavebnímu rozvoji zase přispěli možností svobodného dovozu kamene, písku, hlíny a vápna. Mimo tato společná ustanovení navíc odměnili Hradecké právem skladu zboží, svobodným výročním trhem na den narození Panny Marie a přičleněním lesa Boru, nacházejícím se v blízkosti Hradce.

Podobné společné privilegium vydal Jan Lucemburský 5. července 1337 v Praze.¹⁵² Vedle pěti východočeských věnných měst bylo adresováno také Nymburku, Kouřimi, Čáslavi a Kolínu. V něm král městům ulehčil od některých závazků, jimiž byla povinována podkomořímu. Držitel tohoto úřadu měl napříště do měst přijíždět na vlastní náklady a stravu a nevyžadovat je od městské obce. Také je zprostil zvyku dávat podkomořímu dar u příležitosti jeho uvedení do úřadu. Navíc privilegium upravovalo volbu rady starších tak, že vždy šest přísežných z minulé rady zůstalo zachováno a šest starších se obměňovalo. Privilegium stejného znění a data obdržel také další okruh měst, včetně Mělníka.¹⁵³ V době, kdy věnná města nebyla udělena žádné královně, tedy celkově netvořila žádný útvar provázaný vzájemnými pouty. Přihlíželo se spíše k praktičtější geografické poloze. Proto byl Mělník přiřazen k jemu bližším západ- a severočeským královským městům.

Posledním zástupcem těchto privilegií může být listina krále Václava IV. z 11. června 1395,¹⁵⁴ v níž reaguje na společnou stížnost pěti východočeských věnných měst na přílišné nároky císařovny-vdovy Alžběty Pomořanské, jimiž města přivedla do velkých dluhů. Aby zabránil případnému opakování této zkušenosti, vydal nařízení, že královna nesmí bez svolení panovníka věnná města dále zastavovat a berně z nich může vybírat pouze tehdy, když se vybírají i v ostatních městech a to ve stejné výši. Dále stanovil, že královnin podkomoří má ve městech konat soud jen jednou v roce nebo v ten čas, kdy královský podkomoří zasedá v ostatních městech. Nakonec král městům potvrdil všechna dosavadní získaná privilegia.

Právě konfirmace bývají často vydávaným typem listin pro města. Často souvisely s nástupem nového panovníka na trůn, kdy jejich příjemci stáli o zafixování

---

¹⁵² CIM II, č. 200, s. 323-325.

¹⁵³ CIM II, č. 201, s. 325-326.

¹⁵⁴ CIM II, č. 671, s. 863-865.

a znovupotvrzení svých výsad. Naopak král si tímto aktem vytvářel síť opor své vlády. I když konfirmace vypovídají o vzájemném vztahu mezi panovníkem a městem, nejsou pro něj tak zásadní, jako například privilegia, protože v podstatě žádným způsobem neobohacují práva ani nerozšiřují oblast působení města, ale spíše konzervují současný stav. Existuje několik druhů konfirmací. Některé městu potvrzují buď všechna dosud udělení privilegia, nebo soubor práv od některého královského předchůdce, jako je tomu v listině královny-vdovy Elišky Rejčky pro Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Poličku a Vysoké Mýto.¹⁵⁵ Jiné zajímá pouze jedna konkrétní skutečnost. Tak například král Václav IV. potvrdil list krále Jana, kterým osvobodil všechny obyvatele okrsku měst Trutnova a Dvora Králové z pravomoci krajských úřadů a soudů.¹⁵⁶ Poslední typ konfirmací schvaluje nově vzniklé úpravy a vztahy v jednotlivých městech.¹⁵⁷

S městy souvisí ještě typ písemností, které Petr Rak označuje jako listiny omezující okruh pravomoci města. Sice se v nich jednalo o záležitosti města, jejich adresátem však byl jiný subjekt. Jde totiž o zástavní nebo zápisné listiny.¹⁵⁸ U věnných měst jsou to právě listiny, jimiž králové předávají věnný majetek do správy svým manželkám, jako například v listu Karla IV. ze září 1363, jímž za věno zastavuje Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim se všemi důchody své čtvrté manželce Alžbětě Pomořanské a nařizuje obyvatelům těchto měst, aby složili královně slib věrnosti.¹⁵⁹

Následující strany bych ráda věnovala podrobnějšímu roztrídění pramenného materiálu týkajícího se tématu věnných měst. Časově je sice ohraničeno dobou vlády Lucemburků, ale do tohoto rozboru jsem zařadila také listiny udělené přemyslovskými panovníky. Jednak toto rozhodnutí přispělo k rozšíření poměrně skromné pramenné základny, která byla v minulosti jistě o něco bohatší, jednak starší výsady měly delší časovou platnost než pouze v přemyslovském období a navíc byly často znovu

---

¹⁵⁵ CIM II, č. 87, s. 159-160.

¹⁵⁶ CIM II, č. 713, s. 918-919.

¹⁵⁷ Více Rak, P., Česká venkovská královská města v politice Jiřího z Poděbrad, in: Sborník historický 32, Praha 1985, s. 5-51.

¹⁵⁸ Tamtéž s. 9.

¹⁵⁹ CIM II, č. 406, s. 588-590.

potvrzovány, tudíž v tomto soupise mají své právoplatné místo. Za zdroj mi posloužila edice Jaromíra Čelakovského *Codex iuris municipalis*, díl II. a III.¹⁶⁰

Z takto rozříděného materiálu vyplývá, že největšího objemu listin se dostalo nejvýznamnějšímu městu tohoto okruhu, Hradci Králové, který je následován Mělníkem, tradičním městem českých královen. Nepřekvapí ani fakt, že počet listin narůstá s časem. Zatímco Jan Lucemburský vydal či potvrdil věnným městům deset privilegií, oba jeho následovníci za přibližně stejnou dobu jejich počet minimálně zdvojnásobili. Nejpilnější producentkou výsad a jiných nařízení byla cílevědomá Alžběta Pomořanská, následovaná další ambiciózní císařovnou-vdovou, Barborou Celskou. Ani při porovnání poměru mezi počtem udělených privilegií mezi panovníky a královnami nevychází z pohledu královen žádné zanedbatelné číslo. Nejvyšší počet listin byl vydáván v obsahově velmi široké oblasti hospodářské, největší procento zde zaujímají fiskální úpravy. Takřka stejný počet výsad směřoval do okruhu správy a práva.¹⁶¹

Tabulka č. 1. Počet listin vydaných panovníky či k tomu odpovědnými osobami pro jednotlivá věnná města do poloviny 15. století.

Město	Počet privilegií (listin)
Hradec Králové	28
Chrudim	13
Jaroměř	5
Polička	3
Vysoké Mýto	10
Mělník	21
Dvůr Králové	3
Trutnov (spolu s Dvorem Králové)	4
Společná privilegia	8
Celkový počet	95

¹⁶⁰ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*, II. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225-1419, ed. J. Čelakovský, Praha 1895; III. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420-1526, edd. J. Čelakovský et G. Friedrich, Praha 1948.

¹⁶¹ Stručné registry použitých listin jsou v příloze na s. 87-103.

Tabulka č. 2. Přehled vydavatelů a počet jimi vydaných listin

vydavatel	počet listin
Přemysl Otakar I.	1
Přemysl Otakar II.	4
Václav II.	5
Albrecht Habsburský a Fridrich Sličný	1
Jan Lucemburský	10
Karel IV.	24
Václav IV.	20
Zikmund Lucemburský	6
Eliška Rejčka	1
Eliška Přemyslovna	2
Anna Falcká	2
Alžběta Pomořanská	9
Žofie Bavorská	2
Barbora Celská	6
Pražští konšelé	2
Celkový počet	95

Tabulka č. 3. Vydavatelská činnost královen v královských věnných městech

Počet konfirmací	7
Počet samostatně vydaných privilegií a potvrzení různých smluv	15

Tabulka č. 4. Vydavatelská činnost panovníků v královských věnných městech, (pro přesnější porovnání s předchozí tabulkou zvoleny údaje až od počátku vlády Lucemburků)

Počet confirmací	18
Počet nově udělených privilegií	42

Tabulka č. 5. Počet udělených listin a jejich rozčlenění do okruhů, které svým obsahem upravují

	správní a právní	hospodářské	zakládací	stavební rozvoj	pro jednotlivé měšťany	upravující více záležitostí
Hradec Králové	6	12		6	3	1
Chrudim	4	8	1			
Jaroměř	5					
Polička			1	1	1	
Vysoké Mýto	3	3		1	2	1
Mělník	6	10			3	2
Dvůr Králové	1	2				
Trutnov (společně s Dvorem)	4					
Společná privilegia	3					5

III. Hradecké královny a jejich město

Hradec nad Labem se nepyšnil pouze postavením nejvýznamnějšího královského věnného města, ale dominantní status si udržel mezi městy v celých východních Čechách. Hradec samotný má velmi dlouhou historii. Knížecí neboli kastelánský hrad, rozkládající se na vyvýšeném pahorku nad soutokem řek Labe a Orlice, byl jedním ze správních center hradecké soustavy. Zaujímal polohu v západní části ostrohu a tvořil jej knížecí palác, kostel, obydlí pro vojenskou družinu i úředníky a další hospodářské budovy. Shromažďovaly se tu peněžité i naturální dávky, odehrávaly se zde soudy, hradecký kostel byl církevním centrem této oblasti a nelze opominout ani vojenský význam tohoto hradu. Hradec byl také místem čilého obchodního ruchu, protože tudy vedla stezka směřující z Krakova přes labské údolí do Prahy. Konaly se zde trhy a předhradí, jež se rozrůstalo na východ od paláce, se neustále rozvíjelo.¹⁶²

Důležitost hradu dokládá i fakt, že dvakrát během 12. století sloužil jako sídlo úředním knížatům. Poprvé postoupil Hradecko roku 1115 svému mladšímu bratrovi Soběslavovi kníže Vladislav I., podruhé pak v roce 1154 Vladislav II. vykázal toto území bratranci Oldřichovi, synovi Soběslava. S těmito nepanujícími Přemyslovci jistě pobývala i jejich vojenská družina a na správu úředu dohlíželi jejich úředníci. Nelze vyloučit ani další úřední držbu, kterou nejsme schopni kvůli nepočetnosti pramenů postihnout.¹⁶³

Rozrůstající se aglomerace kolem knížecího hradu se počátkem 13. století přeměnila v město. Noví kolonisté se usazovali na uvolněné ploše uvnitř kastelánského hradu, ale tento prostor jistě nepostačoval přílivu usedlíků a bylo nutno jej rozšířit. První doklad o již existujícím městě představuje privilegium krále Přemysla Otakara I. 1225,¹⁶⁴ jímž dává k věčnému držení obyvatelům města Hradce Králové dědinu Vesce, kterou směnil od bratrů Petra a Benedy za jinou dědinu Čistoves. Nové osadníky současně osvobodil od povinností, kterými byli zatíženi obyvatelé kastelánského hradu. Toto privilegium však není zakládacím aktem, jak se lze dočíst v některých

¹⁶² O hradecké správě Žemlička J., Čechy v době knížecí, Praha 1997, s. 175-187.

¹⁶³ Tomek, V.V., Z dějin Hradce Králové, Hradec Králové 1997, s. 30.

¹⁶⁴ CIM II, č. 1, 1-2.

pracích o Hradci,¹⁶⁵ neposkytuje ani informace o jeho právním okruhu. O skutečnosti, že se toto město řídilo severoněmeckým právem s odvolací stolicí v Litoměřicích, víme až z privilegia pro jiná místa, například roku 1259 bylo hradecké (magdeburské) právo uděleno klášternímu městu Litomyšli. Hradec sloužil jako vzor a tato města se v některých sporných případech na něj obracela s žádostmi o právní naučení.

Původní správní význam Hradce zanikl s rozpadem hradské soustavy a nástupem nového krajského zřízení. Tenčil se také rozsah pravomocí kastelánů, až za Přemysla Otakara II. a Václava II. jejich úřad vymizel úplně. Některé pravomoci, zvláště hospodářské, převzal do své kompetence villik (villicus), jenž byl pověřen dohledem nad shromažďováním naturálních i peněžitých dávek, které byly určeny panovníkovi, církevním institucím i dalším úředníkům.¹⁶⁶ Pronajímáním tohoto úřadu králové často řešili finanční potíže. Václav II na rok pronajal villikát Purkartovi za to, že bude šest týdnů vydržovat královský dvůr.¹⁶⁷ Velislavovi a jeho bratrům postoupil stejný panovník tento úřad na jeden rok za 220 hřiven stříbra.¹⁶⁸

O přítomnosti panovníků v Hradci svědčí jimi zde vydané listiny.¹⁶⁹ Pokud jde o spojitost s jejich manželkami, poprvé se hovoří o Gutě Habsburské, která měla podle Josefa Šusty získat věnné statky na Hradecku.¹⁷⁰ Starší literatura dokonce uvádí, že v Hradci měla porodit 19. února 1296 dceru Markétu.¹⁷¹

S určitostí si jako první za své vdovské sídlo zvolila Hradec po smrti druhého manžela Eliška Rejčka. Od této doby se také město začalo nazývat přívskem „Králové“ a sama Eliška byla již v soudobých pramenech označována jako „hradecká královna“. Rejčka se v Hradci trvaleji usídlila až v roce 1308 po skončení neúspěšné habsburské kampaně na získání českého trůnu. Mírová smlouva mezi Habsburky a Jindřichem Korutanským zajistila královně-vdově, habsburskému spojenci, uznání

---

¹⁶⁵ Viz Kubíček, A., Wirth, Z., Hradec Králové, Město českých královen, Město Ulrichovo, Hradec Králové, 1939, s. 16.

¹⁶⁶ Zemlička, J., Čechy v době knížecí, s. 182.

¹⁶⁷ RBM II, č. 2310, s. 1001.

¹⁶⁸ RBM II, č. 2312, s. 1001-1002.

¹⁶⁹ Dějiny Hradce nejen v přemyslovském období shrnují Mikulka, J., Dějiny Hradce, 15-26, Tomek, V.V., Z dějin Hradce, s. 31-32, Kubíček, A., Wirth, Z., Hradec Králové. Město českých královen, Hradec Králové, 1939, s. 11-19, Solař, J.J., Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého, Praha 1870, s. 3-7.

¹⁷⁰ Šusta, J., České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců, s. 364-365, dokládá i RBM II, č. 2263, s. 983.

¹⁷¹ Solař, J.J., Dějepis Hradce, s. 6, údaj převzal z Bienenberga, Geschichte I, s. 84.

všech jejích majetkových nároků. Mohla se tedy z Rakous, kde snad dlela v Klosterneuburgu u Vídně, který držel Fridrich Sličný, bez obav vrátit do Čech a ujmout se svého věnného údělu.¹⁷² 17. srpna 1308, nejspíš při návratu z Rakous, stihla v Nymburce potvrdit svým pěti východočeským městům všechna práva a svobody, které jim udělil její manžel Rudolf Habsburský a slíbila, že je nikomu nepodstoupí proti jejich vůli.¹⁷³

V Hradci Rejčka patrně obývala královský hrad. Do jaké míry bylo nutno stavbu přestavovat či upravovat se přesně neví, chybí nám současné zprávy. Pozdější tradice připisuje Eliščině hradu podobu sličné stavby z pálených cihel,¹⁷⁴ V.V. Tomek zase hovoří o tom, že si královna pro sebe vystavěla skvostný a prostorný hrad.¹⁷⁵

Mezi Rejččiny zakladatelské počiny v Hradci bývá počítána fundace gotického chrámu sv. Ducha, který měl být pro nedostatek kamene opět postaven cihel.¹⁷⁶ Hradecký historik osvícenské doby K.J. Bienenberg kladl založení kostela Rejčkou již do roku 1302. Ovšem v této době královna věnným majetkem zdaleka nedisponovala. V literatuře se prosadil názor, který kladl vznik chrámu k roku 1307.¹⁷⁷ Kostel sv. Ducha se stal novým městským farním kostelem, ten původní patrně nevyhovoval Eliščiným vyšším nárokům. Přesto přímý archivní doklad o spojení Rejčky se založením kostela chybí. Době jejího působení v Hradci odpovídá výstavba presbytáře kostela.¹⁷⁸

Nehledě na výše zmíněné nejasnosti vedla Eliška Rejčka v Hradci skvělý dvůr, který prý co do přitažlivosti zastiňoval i pražský. Krásná Piastovna s jemnými způsoby a vytříbeným vkusem, zálibou v hudbě, literatuře i dalších uměních, byla jistě ozdobou dvorského života. Navíc od roku 1315 dodal této společnosti lesku přední český pán Jindřich z Lipé svým rytířským chováním. Snad jeho zásluhou se v Hradci roku 1315 odehrál rytířský turnaj za účasti dvanácti Rudolticů a stejného počtu Věnkoviců. Není se tedy co divit, že tento skvělý pár, jaký tvořila královna vdova

---

¹⁷² Šárochová, G.V., Radostný úděl, s. 141.

¹⁷³ CIM II, č. 87, s. 159-160.

¹⁷⁴ Mikulka, J., Dějiny Hradce Králové I/1, s. 31.

¹⁷⁵ Tomek, V.V., Z dějin Hradce, s. 20.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 32.

¹⁷⁷ Hrubý, V., Katedrála sv. Ducha; Kaple sv. Klimenta; Biskupská rezidence, Hradec Králové 2002, s. 30.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 31.

s pánem z Lipé, upoutával pozornost. Ve srovnání s ním královský dvůr bledl, jednak kvůli časté králově nepřítomnosti a manželským neshodám, tak i politickým problémům.¹⁷⁹ Je zajímavé, že se nejvýznamnější kronikář této doby Petr Žitavský o Rejččině hradeckém dvoře vůbec nezmiňuje. Snad se snažil zamlčet všechny okolnosti, které by Piastovnu představily ve výhodnější pozici oproti jeho oblíbené královně, Elišce Přemyslovně.

Ještě během pobytu v Hradci Rejčka zadala několika písařům, iluminátorům a kaligrafům, soustředěným snad v blízkém benediktinském klášteře v Opatovicích, objednávku na zhotovení několika liturgických rukopisů.¹⁸⁰ V takto vytvořené dílně vzniklo od roku 1315, během osmi let, devět dnes známých překrásně iluminovaných rukopisů, jež snad původně zamýšlela darovat Zbraslavskému klášteru, který založil její manžel Václav II. Avšak kvůli nepřátelství s nevlastní dcerou Eliškou, která nacházela podporovatele právě u představitelů zmíněného kláštera, kodexy skončily v konventu cisterciáček na Starém Brně, který Rejčka sama založila.¹⁸¹

Roku 1316, pravděpodobně s přispěním Jindřicha z Lipé, dojednala Piastovna sňatek své dcery Anežky, nevlastní sestry královny Elišky, se slezským knížetem Jindřichem Javorským. Vše se odehrálo bez vědomí pražského dvora. Navíc jako zástava na nevěstino věno byl Jindřichovi postoupen Hradec Králové, jenž se stal spojencem Jindřicha z Lipé v boji proti panovníkovi. Mír přinesl teprve rok 1318. Součástí domažlických mírových úmluv se stalo i královo ujednání s Eliškou Rejčkou o převzetí věnných měst pod přímou pravomoc panovníkovu. Jan v privilegii 1318 vzal Hradecké na milost a potvrdil jim všechna práva.¹⁸² Na oplátku měla královna-dovda dostávat pravidelný doživotní plat z kutnohorské urbury. Vyplácení smluvených peněz však nebylo pravidelné. Ještě nějaký čas proto využívala Hradce jako svého sídelního města.¹⁸³

V letech 1318 a 1319 působil ve městě inkvizitor Hartman z Plzně. Měl oprávnění k vyhledávání a vyslýchání kacířů v hradecké oblasti. Tuto činnost

¹⁷⁹ Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, s. 63-64.

¹⁸⁰ Rozbor rukopisů podává Květ, J. v práci Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století 14, Praha 1931.

¹⁸¹ Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, s. 10-11.

¹⁸² RBM III, č.470, s. 193-194.

¹⁸³ Mikulka, J., Dějiny Hradce I/1, s. 31-32, Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, s. 9-10, Spěváček, J., Jan Lucemburský, s. 266.

vykonával pod záštitou panovníka i pána příslušného území, tedy i z oprávnění Elišky Rejčky, která se sama některých výslechů účastnila a vydávala příkazy k předvolání podezřelých osob. Nepochybně tak činila z upřímného přesvědčení, protože také kultivovaná Přemyslovna byla typickým středověkým člověkem, který vždy musel pamatovat na možnost věčné spásy i ztracení své duše. Rejčka byla navíc spíše v postavení nadřazeném, vládnoucím, její povinností tedy bylo bdít i nad dušemi svých poddaných. Z tohoto důvodu bychom si mohli vysvětlit její angažovanost v tomto případě.¹⁸⁴

I po přesídlení Elišky Rejčky na Moravu, někdy kolem roku 1321, poskytovalo její sídlo odpovídající ubytování. Na zdejším hradě nějakou dobu pobývala Přemyslovna Markéta, dcera Václava II. a Guty Habsburské, manželka Boleslava III. Břežského a Lehnického. Její choť byl v polovině roku 1321 jmenován Janem Lucemburským, který se chystal do říše a do Francie, zástupcem ve správě země.¹⁸⁵ Těhotnou manželku zanechal právě v Hradci, který byl vhodný díky své poloze poblíž Slezska, tak i Prahy. Navíc jistě Markétě poskytoval vhodný komfort pro její stav. Avšak Zbraslavská kronika nás informuje, že zde 8. dubna 1322 při porodu syna Mikuláše zemřela. I s chlapcem byla pochována v kostele na Zbraslavi.¹⁸⁶

Rejčka se svými bývalými věnnými městy udržovala kontakt i po přesídlení na Moravu. Jistě si hlídala své finanční zájmy, které král nebyl schopen plnit. Zemřela 19. října 1335¹⁸⁷, podle tradice se tak mělo stát právě v Hradci Králové. Pohřbena byla ve starobrněnském klášteře po boku Jindřicha z Lipé.¹⁸⁸

Další významnou hradeckou paní se stala čtvrtá manželka Karla IV., Alžběta Pomořanská, osobnost velmi cílevědomá, jejíž schopnosti jistě ocenil samotný císař. Jako jediná z Karlových manželek se vedle této výrazné postavy dokázala prosadit. Zatímco její předchůdkyně byly zmiňovány většinou u příležitostí sňatků, korunovacích a porodů potomků, Alžbětino jméno se objevuje i v souvislosti s politickými jednáními. Pravdou ovšem je, že obě Anny vlastně nedostaly šanci, výrazněji se

¹⁸⁴ Kopiczková, B., Eliška Přemyslovna, s. 60, Hledíková, Z., Alžběta Rejčka, s. 10.

¹⁸⁵ Spěváček, Jan Lucemburský, s. 293.

¹⁸⁶ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 260-261.

¹⁸⁷ FRB IV, Zbraslavská kronika, s. 330.

¹⁸⁸ Mezník, J., Lucemburská Morava, s. 99.

projevit, protože obě umřely jako mladičky. Proto se nám jeví Alžbětino sebevědomé vystupování, jako něco výjimečného.¹⁸⁹

I s jejím jménem je spojena výstavba kostela sv. Ducha. Vysoká úroveň architektury samotné stavby i vnitřní sochařské výzdoby královské předsíně, která spadá do 80. let 14. století, ukazuje, na spojení s parléřovskou hutí. Snad právě Alžběta, která si potrpěla na reprezentaci, si do města, kde sídlil její dvůr, pozvala mistra ze zmíněné hutí, aby vyzdobil a upravil kostel, se kterým byla nejvíce spjata. Patrně i díky jejímu přispění zastával post faráře u sv. Ducha od roku 1371 královnin osobní kaplan Hynek z Opatovic.¹⁹⁰

Činorodá Alžběta nejen že potvrzovala privilegia, kterých se věnným městům dostalo od jejího manžela, ale také samostatně rozhodovala v méně významných záležitostech. Takovým příkladem může být odsouhlasení smlouvy z listopadu 1374, v níž kolář Marek, kterému svěřila správu mostů v Hradci, tento úřad prodal obci za 35 kop grošů. Hradecké obci dále povolila, aby si sama obsazovala úřad mostníka.¹⁹¹ Samostatně městu udělila i významnější výsady. Privilegiem ze 4. února 1382 povolila městu Hradci, aby se zde každou sobotu konal trh, na němž se bude svobodně prodávat i kupovat maso.¹⁹² Další listinou, jež nese stejné datum, povolila hradeckým koláčníkům péci chleba a prodávat jej ve městě a po venkově stejně tak, jako to dělají pekaři.¹⁹³

Ačkoliv, jak se zdá z těchto pramenů, nezanedbávala městské hospodářství a podporovala je novými výsadami, její osobní finanční nároky byly vyšší, než jí města byla schopna poskytnout a uvalováním mimořádných berní a půjček je tak značně zadlužila. Ve svém vdovském sídle Alžběta roku 1393 zemřela. Touto královnou význam Hradce jako sídelního města ovdovělých královen končí. Stalo se tak i v důsledku husitská revoluce, v níž Hradec vystupoval jako jedno z jejích center, a také postupná změna organizace instituce věnných měst, která se začala projevat už ve druhé polovině 15. století.

---

¹⁸⁹ Medailon Alžběty Pomořanské nejlépe zpracoval Kavka, F., Čtyři ženy, s. 121-180.

¹⁹⁰ Hrubý, V., Katedrála sv. Ducha, s. 50-51.

¹⁹¹ CIM II, č. 524, s. 683-684.

¹⁹² CIM II, č. 581, s. 741-742.

¹⁹³ CIM II, č. 582, s. 742-743.

III.1 Hradec Králové a jeho tvář

Jako první jsem pro charakteristiku vybraných věnných měst zvolila centrum východních Čech. Základní podobu Hradce Králové určoval přírodní ráz krajiny nad soutokem řek Labe a Orlice, jemuž se lidé museli přizpůsobit či v lepším případě využít ve svůj prospěch. Jednu z městských dominant Hradce představoval až do roku 1423 královský hrad, který svým umístěním v západní části vyvýšeného ostrohu navazoval na původní knížecí palác. K jeho výstavbě z cihel a opuky došlo patrně až za Václava II. Odpovídající ubytování však musel být schopen poskytovat v prvním desetiletí 14. století, kdy si jej za své sídlo vyvolila Eliška Rejčka. Po jejím odchodu byl hrad Janem Lucemburským zastaven. Karel IV. ve svém vlastním životopise Hradec vypočítává mezi hrady, jichž se mu s velkými náklady podařilo roku 1334 znovu nabýt.¹⁹⁴ Nějaké přestavby či úpravy si zřejmě vynutil i zdejší pobyt císařovny Alžběty Pomořanské.¹⁹⁵

Hrad byl přímo začleněn do fortifikačního systému města. Budování hradeb připomíná privilegium krále Jana Lucemburského z 24. dubna 1321, jímž osvobozuje hradecké měšťany na sedm let od placení úroků a berní, aby mohli opravovat hradby a městské brány.¹⁹⁶ Zdi, podobně jako většina důležitých městských staveb, byly vystavěny z cihel. Na udržování hradeb pamatoval i Karel IV., jenž na jejich opravu roku 1364 poskytl městu cla ve výši dvou peněz z těžkého vozu a z menšího po jednom penízu.¹⁹⁷ V rámci opevnění stála v západní části věžovitá Pražská brána, nazývána také Stará, ve východní části pak brána Mýtská, neboli Nová, která vznikla až v druhé polovině 14. století a tvořily ji dvě věže po stranách průjezdu. Skrz hradby vedly i dvě fortny využívané pěšími, Rybářská a Soukenická. Vedle Soukenické fortny se nacházela vodní věž mistra Petra. Nazvána snad byla podle svého stavitele. Sloužila k čerpání vody z řeky Labe a jejímu zásobování města.¹⁹⁸

¹⁹⁴ FRB III, Život císaře Karla IV., s. 348-349.

¹⁹⁵ Mikulka, J., Dějiny Hradce I/1, s. 49-50, Kuča, K., Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku 2, Praha 1997 s.252-253.

¹⁹⁶ CIM II, č. 120, s. 197-198.

¹⁹⁷ CIM II, č. 410, s. 596-597.

¹⁹⁸ Tomek, V.V., Z dějin Hradce, s. 43, Kuča, K., Města a městečka 2, s. 253.

Samotné město tedy bylo obkrouženo opevněním. Kromě hradního komplexu a minoritského kláštera se zde nacházel Velký rynek, sloužící jako tržiště. Dominoval mu chrám sv. Ducha s hřbitovem, který byl obehnan zdí, a přilehá kaple sv. Klimenta. Stály tu kramářské krámky, chlebné lavice i ševcovské kotce. Přilehlá ulice byla vyhrazena pro masné krámy. Další prostranství, Malý rynek, sloužilo jako koňský trh.

Významné městské objekty byly situovány právě na Velkém rynku. V rohu u Špitálské uličky stála rychta, původní centrum městské správy. Dochované listiny nám poskytují o rychtářích jen velmi skromné zmínky. Víme, že kolem roku 1290 Václav II. pronajal hradeckou rychtu na čtyři roky pražskému měšťanovi Meinhartovi. Za to měl do královské pokladny odevzdat sto hřiven stříbra, deset hřiven zlata a čtyři postavy gentského sukna.¹⁹⁹ Jméno bývalého rychtáře Zdislava figuruje ve smlouvě, kterou hradecký měšťan Adam prodal bratrům Ringvertům čtyři a půl lánů ve vsi Plotišti, jež koupil od zmíněného rychtáře.²⁰⁰ V 70. letech přešel úřad do dědičného držení patricijské rodiny Glattnerů.²⁰¹ Vůdčí význam posléze od rychty převzala radnice stojící v průčelí náměstí, o níž je první zmínka z roku 1418, kdy její štít poboural veliký vítr a kroupy. Zbýlý prostor vyplňovaly měšťanské domy. Nejbohatší měšťané bydleli kolem Velkého rynku a někteří si jistě dovolili domy postavené z kamene či spíše z cihel. Uprostřed prostranství jistě nechyběl pranýř a někde při městské zdi stávala šatlava.²⁰²

Během panování Karla IV. se město v hradbách dočkalo dláždění stejně jako dvě cesty vedoucí k řece. Dovídáme se tak z privilegia z 12. ledna 1359, jímž na jeho stavbu povolil vybírání cla z vozů, na nichž se vozilo víno.²⁰³

Mnohem lidnatější než vnitřní město byla aglomerace rozrůstající se pod hradbami kolem řek Labe a Orlice, které se tu slévaly a jejich četná ramena zde vytvářela několik ostrovů vzájemně spojených soustavou mostů. Na jejich stav a správu dohlížel držitel speciálního úřadu, k tomuto účelu zřízenému, tzv. mostník. Roku 1374 odsouhlasila císařovna Alžběta prodej tohoto úřadu. Hradecká městská obec odkoupila tento úřad od jeho držitele, koláře Marka, za třicet pět kop. Císařovna

---

¹⁹⁹ CIM II, č. 44, s. 109.

²⁰⁰ CIM II, č. 525, s. 684-685.

²⁰¹ Mikulka, J., Dějiny Hradce I/1, s. 51.

²⁰² Tomek, V.V., Z dějin Hradce, s. 33.

²⁰³ CIM II, č. 374, s. 546-547.

současně městu povolila, aby si samo dosazovalo mosteckého mistra.²⁰⁴ Předměstí se dělilo se na dvě části, na předměstí Pražské, které obklopovalo řeku Labe, a Mýtské, jež vyrostlo u Orlice. Mezi nimi však neexistovaly pevné hranice. Nacházelo se tu několik farních kostelů, tři kláštery a špitály, o nichž bude řeč níže. Na jednom z labských ramen se provozovala lázeň, řečená česká, a můžeme předpokládat, že nebyla jediná.

Hradec se vyznačoval přítomností velkého počtu církevních institucí. Sídli zde arcijáhenství, které pod svou správou zahrnovalo pozdější hradecký a bydžovský kraj. V Čechách arcijáhenství vznikala v 60. letech 12. století jako složka církevní správy, která byla nezávislá na světské moci. Oproti dřívějším arcikněžím hradeckým center, kteří odpovídali světskému panovníkovi, záviseli arcijáhni na biskupovi, z jehož pověření dohlíželi na kázeň kleriků a dodržování církevních zákonů. V poslední třetině 13. století došlo k dalšímu členění církevní správy vytvořením děkanátů. Hradecké arcijáhenství se dělilo do dvanácti děkanátů.²⁰⁵ Děkan se stal spojovacím článkem mezi klérem na jedné a arcijáhen na straně druhé. Arcijáhen již také nesídlil v Hradci, ale při kapitule sv. Víta v Praze a s přítomností hradeckého děkana ve městě to bylo obdobné.²⁰⁶

Pokud jde o nejstarší církevní stavbu města, nelze ji s přesností lokalizovat. Snad měla být postavena ve slohu románském. V této souvislosti se mluví se o knížecí kapli, která se měla nalézat u knížecího paláce, druhou alternativou je kostel na tržišti v místech pozdější kaple sv. Klimenta. Jisté je, že rozrůstajícímu městu přestal starý farní kostel svými rozměry vyhovovat, proto se přistoupilo k budování nového svatostánku. Jak již bylo v této kapitole uvedeno, dává se založení chrámu sv. Ducha do souvislosti s královnou-vdovou Eliškou Rejčkou, další úpravy pak s Alžbětou Pomořanskou. Patronátní právo si drželi čeští králové či královny, mimo období se zvýšenou potřebou financí, jako například za Jana Lucemburského, který roku 1325 postoupil patronátní právo sedleckému klášteru.²⁰⁷ Svatodušní fara byla finančně velmi dobře vybavena a při jejím obsazování jistě často docházelo k protekcím, jako

²⁰⁴ CIM II, č. 524, s. 683-684.

²⁰⁵ Jmenovitě to byl děkanát hradecký, jičínský, bydžovský, kladský, dobrušský, dvorský, kostelecký, broumovský, chrudimský, mýtský, polický a lanškrounský.

²⁰⁶ Janák, J., Hledíková, Z., Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, s. 208-212.

²⁰⁷ RBM III, č. 1081, s. 421.

v případě Hynka z Opatovic, kaplana Alžběty Pomořanské, jenž se stal zdejším farářem roku 1371. Na královninu přímluvu dokonce dosáhl kanonikátu v Krakově. Mimo faráře působilo při chrámu několik kaplanů a oltářníků.²⁰⁸ Kostel samotný obklopoval hřbitov. Farní okruh sv. Ducha zahrnoval také kostel sv. Vavřince a dva špitály, s. Anny a sv. Antonína. Pod pravomoc faráře spadala také farní škola, stojící nedaleko kostela.²⁰⁹

V těsném sousedství chrámu sv. Ducha stála kaple sv. Klimenta, od počátku 16. století se jí říkalo také Stará či Česká kaple, protože od 13. století sloužila potřebám českého obyvatelstva. Musela vzniknout ještě před výstavbou chrámu, protože do tak těsné blízkosti by ji nikdo posléze nesituoval. Vyhořela roku 1339 a následně byl znovu vystavěna, tentokrát z cihel. Na předměstích vyrostly farní kostely sv. Petra, sv. Martina a sv. Mikuláše. Ze světských kostelů známe ještě sv. Štěpána, sv. Kříže a sv. Václava. Mimo ně se ještě ve městě samotném i na předměstích nacházely kostely spojené s mnišskými řády či špitály.²¹⁰

Rozvoj i lidnatost Hradce již v první polovině 13. století dokládá příchod mnišských řádů typických pro městské prostředí. Během vlády Přemysla Otakara I. se zde objevili minorité a dominikáni. Nejspíš první v pořadí se uvnitř opevnění, o hradbách v pravém slova smyslu se v tuto dobu ještě nedá mluvit, dokonce v sousedství hradu, usadili menší bratři a vystavěli zde svůj klášter s kostelem sv. Jana Křtitele, jenž byl obehnan hřbitovem. V roce 1241 klášter poskytl ubytování králi Václavovi I. při setkání s durynským lantkrabětem Jindřichem z Raspe. Konały se zde také provinciální sněmy řádu a po roce 1360 se klášter stal sídlem jedné z kustodií česko-polské řádové provenience.²¹¹ Na dominikány už místo v městském jádru nezbylo, proto našli pro svůj klášter a kostel Panny Marie místo na Pražském předměstí pod Pražskou branou. Oba žebravé řády nejprve žily jen z almužen a jiných milosrdných darů. Postupně však zbožnými donacemi a odkazy získaly několik platů

---

²⁰⁸ K otázce svatodušních oltářů více Mazancová, L., Chrám sv. Ducha v Hradci Králové: oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské, MHB 10, 205, s. 291-321.

²⁰⁹ Mikulka, J., Dějiny Hradce, s. 63-69.

²¹⁰ Kuča, K., Města a Městečka 2, s. 261-263, Solař, J.J., Dějepis Hradce, s. 513-516, Tomek, V.V., Z dějin Hradce, s. 32-35.

²¹¹ Solař, J.J., Dějepis Hradce, s. 508-509, Kuča, K., Města a městečka 2, s. 264.

v okolí města. Předpokládá se také vznik klášterních škol při obou těchto konventech.²¹²

Na Pražském předměstí, zřejmě v sousedství dominikánů, vyrostl také klášter dominikánek u sv. Jiří. Názory na dobu vzniku se značně rozcházejí. Jsou kladeny buď do poloviny 13. století, nebo první třetiny století následujícího. Někteří badatelé hledají zakladatelku kláštera v osobě Markéty, dcery Václava II., která v Hradci zemřela roku 1322, ovšem nejsou schopni doložit tuto hypotézu prameny. Poněvadž řádové sestry žily v klauzuře, musely vlastnit majetek, z jehož důchodů by žily. Ten jim svými odkazy poskytovala v první řadě okolní šlechta, z jejíž řad často pocházely klášterní chovanky. Postupně nabyly několika vesnic a na Pražském předměstí držely jedno městiště a dvě a půl prutu polí. Dále vlastnily patronátní právo ke kostelu sv. Mikuláše.²¹³

Vně hradeb byla také umístěna komenda řádu německých rytířů s kostelem sv. Jakuba, špitálem a kaplí sv. Alžběty, jež zde vznikla snad za panování Václava I. V její blízkosti vyrostla osada, později nazývána Křížovnická ulice, jež se řídila vlastním právem a tvořila samostatný správní celek s vlastním rychtářem a přísežnými a podléhala hradeckému komturovi. Protože se její obyvatelé cítili oproti hradeckým měšťanům znevýhodněni, dostalo se jim roku 1364 od zemského komtura Rudolfa z Homburgu výsady řídit se Hradeckým právem a odvolávat se k jejich soudu.²¹⁴

K církevním institucím lze zařadit i městský špitál při kostele sv. Anny. Vznikl z dobročinné iniciativy několika měšťanů, jmenovitě Jana, bývalého rychtáře, a jeho manželky Markéty, podomního obchodníka Folklina a Kristiny, vdovy po kráječi sukna Janovi. S žádostí o jeho založení se obrátili na pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jenž jejich přání listinou z 21. ledna 1344 vyhověl. Zařízení se nacházelo na Pražském předměstí na ostrově mezi dvěma mosty a domy dvou řemeslníků, Fricka a Kunzlina. Kolem špitálu dále mohli zřídit hřbitov, pro pohřbívání ošetřovaných osob. Duchovními záležitostmi špitálu byl pověřen kněz (rector hospitalis), chod zařízení měl na starosti správce špitálu (magister hospitalis). Práva k dosazování úřadu správce měli samotní fundátoři. Arcibiskup také vydal opatření, aby špitál nemohl poškodit

---

²¹² Mikulka, Dějiny Hradce, s. 74.

²¹³ Tamtéž, s. 74-75.

²¹⁴ Solář, J.J., Dějepis Hradce, s. 509-512.

zájmy fary u sv. Ducha, které museli uhradit ušlý zisk ve výši jedné hřivny a dále měl kněz od sv. Anny odvádět faráři u sv. Ducha čtvrtinu příjmů z pohřbů od osob, které se rozhodly být pohřbeny na špitálním hřbitově.²¹⁵

15. června 1345 potvrdil král Jan Lucemburský špitálu jeho založení i majetkové nadání, to znamená dvě stě kop grošů od Kristiny, vdovy po Janovi, od rychtáře Jana a jeho manželky Markéty dvě popluží ve vsi Rosnicích s lesem a před Hradcem ležící louku. Dále schválil darování jednoho lánu lesa a louky, kterou dříve držel Mikuláš. Navíc ustanovil, že patronátní právo nad špitálem mají až do své smrti držet jeho zakladatelé, poté přejde na rychtáře a přísežné města a žádni řeholníci, kteří se zabývají špitální činností, si na tuto instituci nemají činit nárok.²¹⁶

Brzy však došlo ke sporům zakladatelů instituce s jejím knězem-rektorem o zaopatření. Spor řešil hradecký arcijáhen Havel, který listem z 13. února 1346 přiznal knězi plat ve výši šesti kop grošů. Některé další příjmy kostela směl využívat pro své potřeby a na výživu dalšího klerika, s výjimkou darů určených na další výstavbu špitálu. K pravomocím správce špitálu patřilo i dohlížení na rektora, protože ten se nesměl vzdalovat bez jeho souhlasu. Dále kněz neměl bránit ani se obávat rozšiřování personálu o další kleriky a oltářníky, na druhou stranu fundátorům připomněl, že mají dbát o rozmnožování rektorových důchodů.²¹⁷

Opětovné potvrzení založení špitálu sv. Anny vydal Karel IV. 10. května 1352.²¹⁸ K záležitostem tohoto dobročinného ústavu se vrátil 17. ledna 1358, kdy svolil směnu několika masných krámů ve městě, jež byly špitálu věnovány, za poplužní dvůr ve vsi Plotišti, který dříve patřil Janovi z Chrudimi a jeho bratrovi, pražskému kaplanovi Petrovi, a za pět a půl lánu ve vsi Probluzi. Navíc stanovil, že při každém novém nabytí majetku si špitál musí vyžádat svolení krále.²¹⁹

Špitál sv. Anny však nestačil pomoci všem potřebným, proto se dědičný rychtář Andreas Glattner a přísežní města Hradce nad Labem rozhodli založit na Mýtském předměstí špitál sv. Antonína a 7. dubna 1379 žádali o církevní souhlas. Faráři od sv. Ducha se zavázali platit šest kop grošů ročně jako odměnu za duchovní

²¹⁵ RBM IV, č. 1378, s. 557-558.

²¹⁶ CIM II, č. 250, s. 383-385.

²¹⁷ RBM IV, č. 1658, s. 659-661.

²¹⁸ CIM II, č. 323, s. 472.

²¹⁹ CIM II, č. 368, s. 538-540.

služby.²²⁰ 28. ledna 1384 Václav IV. hradeckým měšťanům povolil, aby mohli majetek špitálu rozmnožit až do výše tří set kop grošů, který si také směli zapsat do desk zemských. Navíc rozhodl, že správce i rektor špitálu budou podléhat městské radě.

Město jako Hradec bylo výrazným činitelem v hospodářské oblasti. Středověku sice dominovalo zemědělství, ale ve městech se ve větší míře rozvíjela řemeslná výroba. Přehled rozličných městských řemesel podhaluje zlomek berního rejstříku z let 1398, 1402 a 1403 pro část Pražského a Mýtského předměstí. V soupise figuruje mnoho běžných i úzce specializovaných živností.²²¹ Některá řemesla se organizovala do cechů. Hradecká cechovní statuta soukeníků, řezníků, pekařů, tkalců, sladovníků a ševců převzala Litomyšl. Karel IV. nelibě nesl toto sdružování, proto 6. června 1352 zakázal uzavírání tajných spolků a monopolizování řemesel. Řemesla měla být podřízena městské radě, která měla dbát na to, aby řemeslníci užívali jednotných a spravedlivých měr a vah.²²²

Město postihla také řada katastrof. Protože předměstí se nacházelo v samé blízkosti řek, můžeme předpokládat časté záplavy. Konkrétní údaje máme k dispozici v souvislosti s požáry. Víme, že město vyhořelo před rokem 1291, kdy Václav II. osvobodil hradecké měšťany na dva roky od placení úroků a berní, protože utrpěli velké škody při požáru.²²³ Při podobné události v roce 1339 poskytl městu pomoc Jan Lucemburský, který mu daroval čtyři lány lesa v blízkosti města, odkud mohli brát Hradečtí dřevo na opravu svých domů.²²⁴ Hrad pak vyhořel v letech 1407 a 1416.²²⁵

Stejně ničivé následky mělo pro město vystoupení husitských přívrženců. Již roku 1419 byly zbourány kláštery minoritů a dominikánů a také kostel sv. Vavřince. Orebítům padl roku 1423 za obětí královský hrad. Na samém konci husitského hnutí

---

²²⁰ RBM V I, č. 106, s. 39.

²²¹ Mikulka, J., Dějiny Hradce I/1, s. 44-49. Jmenována jsou tu následující řemesla – soukeníci, koželuzi, tkalci, řezníci, pekaři, ševci, švadleny, tesaři, mlynáři, hrnčíři, bednáři, sladovníci, kováři, vetešníci, kramáři, hokynáři, jircháři, rybáři, pradleny, lazebníci a lazebnice, povozníci, kloboučník, kožešník, solař, koláčníci, helměř, ostruháři, brnňi, nožíři, jehlář, uzdaři, mědikovec, tobolečník, sirkář, výrobci číší, pláteník, olejkář, rukavičník, pasíř, drátař, kotlář, cínař, příštůpkáři, stolař, kanafasník, bělič pláten, cihláři, slanečkář, solař, valcháři, sklenář, krupaři, a také písař s veřejným notářem.

²²² CIM II, č. 325, s. 473-474.

²²³ CIM II, č. 55, s. 117-118.

²²⁴ CIM II, č. 206, s. 329-330.

²²⁵ Mikulka, J., Dějiny Hradce I/1, s. 50.

1437 byl zbořen ještě kostel sv. Mikuláše, sv. Petra a sv. Štěpána. Přesné časové určení chybí u zničení kostela sv. Kříže a sv. Martina, jež také podlely husitskému ničení.²²⁶

Hradec Králové se řadil k nejvýznamnějším a rozlohou největším a nejlidnatějším městům v Čechách. Určitou prestiž mu dodával status věnného města, zvláště v době, kdy sloužil jako sídlo některé královně. Ve srovnání s dalšími věnnými městy byl výjimečný počtem církevních institucí i hospodářským potenciálem.

---

²²⁶ Kuča, K., Města a městečka 3, s. 262-263.

III.2 Mělník, sídlo českých královen

Vedle Hradce volily královny nejčastěji jako své sídlo město Mělník, který je velmi výhodně situován na soutoku dvou velkých řek, Vltavy a Labe, v místech příhodných pro zemědělství. Tuto oblast pojí s českými panovnicemi historie dosahující k samým počátkům českého státu. Podle legendy měla v mělnické oblasti na hradě Pšov, který patřil jejímu otci Slaviborovi, pobývat kněžna Ludmila.²²⁷ Kristiánova legenda vypráví, že právě zde kněžna vychovávala svého vnuka Václava, který se zde učil také vinařství. Právě toto odvětví má v Mělníce dlouhou tradici.²²⁸

První zmínky o názvu Mělník pocházejí z mincí, které zde nechala razit Emma, manželka Boleslava II. Opis na mincích „Melnic civitas“ sice neznamená, že by byl Mělník na konci 10. století již městem. Jednalo se aglomeraci obklopující raně románský hrad, nacházející se na kopci v místech dnešního zámku, jehož počátky jsou kladeny do doby Boleslava II. Tato stavba tedy měla být vdovským sídlem kněžny Emmy a zde se nacházela i ona mincovna razící již zmíněné mince. Ve svém mělnickém věnném sídle Emma roku 1006 zemřela. Komplex hradu zahrnoval také raně románský kostel sv. Petra. Kolem roku 1120 vyrostla v Mělníce kolegiální kapitula a hradní kostel se stal rovněž kostelem kapitulním. Došlo k jeho rozšíření v trojlodní baziliku, která byla zasvěcena sv. Petrovi a Pavlovi.²²⁹ Proboštu zdejší kapituly, Šebířovi, věnoval kronikář Kosmas své dílo.²³⁰

Mělnický hrad měl opět funkci správní, zahrnující pod svou pravomoc oblast dříve nazývanou mělnickou župou. Sídlil zde kastelán, jenž měl vrchní pravomoc nad touto oblastí a dohlížel na vojenské záležitosti, dále sudí se svými úředníky, komorník, jenž obstarával důchody plynoucí z této oblasti, vladař, který spravoval knížecí statky a našli bychom zde i lovčího, písaře a další běžný personál.²³¹ Hrad prošel řadou stavebních úprav, během 13. století získal raně gotickou podobu.

²²⁷ FRB II, Kosmova kronika, s. 27-28.

²²⁸ Dějiny Mělníka shrnují Kilián, J., Mělník, Praha-Litomyšl 2007, Kilián, J., Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka, Mělník 2005.

²²⁹ Heroutová, M., Líbal, D., Macháčková, J., Mělník. Stavebně historický průzkum historické části měst, Praha 1971, nestránkováno.

²³⁰ FRB II, Kosmova kronika, s. 1.

²³¹ Böhm, L.B., Královské věnné město Mělník a okres Mělnický, Mělník 1891. Mělník, s. 271-272.

Do jakého roku je možno klást vznik Mělníka jako města? K roku 1228 je Mělník připomínán jako tržiště. V 60. letech 13. století byl v nedaleké osadě Pšovce založen augustiniánský klášter.²³² Tento řád se usazoval v blízkosti měst, což by mohlo signalizovat, že Mělník byl v tuto dobu již městem. Stejně jako v případě Hradce Králové, navazoval Mělník na původní aglomeraci vyrostlou před hradem. Komplex hradu i kapituly zůstal vzhledem k městu oddělen hradbou. Z tohoto opevnění se uchovala pozdně gotická hranolová brána.

Samotná zakládací listina se nedochovala. Ovšem město zde muselo existovat již před rokem 1274, protože v listopadu tohoto roku dává král Přemysl Otakar II. mělnickým měšťanům výsadu, díky níž mohou svobodně do města na čtyřech lodích přivážet a tam skládat sůl, slanečky a další kupecké zboží.²³³ Město se řídilo severoněmeckým právem a s žádostmi o právní naučení se jako na vyšší instanci obracelo na Litoměřice.

Jak již bylo řečeno, byl Mělník tradičně spojován s českými panovnicemi. I když přímé důkazy k této hypotéze až do 14. století téměř chybí, je docela pravděpodobné, že právě důchody z tohoto místa sloužily k materiálnímu zajištění těchto žen. Uvádí se, že s Mělníkem měla jisté pouto Kunhuta Štaufská, choť Václava I. Roku 1247 prý Mělník dostala jako své věnné město.²³⁴ Této době, tedy panování Václava I. odpovídají přestavby mělnického hradu. Část raně gotického zdiva je dodnes dochována v západním křídle zámku. Mělník jako věnné město bývá připisován také Kunhutě Haličské, vdově po Přemyslovi Otakarovi II., ale ani zde nejsou, kromě krátké třídenní návštěvy během braniborského zajetí, žádné další doklady o tom, že město opravdu držela.²³⁵

Nejznámější mělnickou paní je patrně poslední Přemyslovna Eliška. Mělník byl vedle Lokte, v jehož pevných zdech se cílila v bezpečí, jedním z jejích oblíbených míst. Sídliila tu na mělnickém hradě, kde také roku 1322 porodila syna Jana Jindřicha.

---

²³² Heroutová, M., Líbal, D., Macháčková, J., Mělník. Stavebně historický průzkum, nestránkováno.

²³³ CIM II, č. 22, s. 59-60.

²³⁴ Heroutová, M., Líbal, D., Macháčková, J., Mělník. Stavebně historický průzkum, nestránkováno

²³⁵ FRB II, Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II., s. 348.

Těšila se zde z dobrých vztahů jak s mělnickou kapitulou, jejíž probošt se na Elišku obrací jako na patronku kapituly, tak i s věrnými měšťany.²³⁶

Eliška se ukázala být zdatnou hospodářkou. Roku 1320 dala změřit všechny statky, náležející Mělníku. Z oněch vyměřených 89 lánů byl stanoven věčný plat, který plynul do její pokladny a v budoucnu buď do komory královské, nebo královniny. Zároveň mělnickým měšťanům slíbila, že se jejich majetek k jejich škodě už víckrát přeměřovat nebude. Kromě těchto daní se českým královnám odváděly platy z devíti mlýnů, lázně a zahrady před městem.²³⁷

Také během pobytu v Bavorsku na své mělnické měšťany nezapomínala. 28. června 1324 vydala listinu ve Wasserburgu, v níž se jednomu z nich, Jindřichovi, řečenému Hebriner, odvděčila za věrné služby darováním jakési zahrady, která sousedila se zahradou krejčího Mikuláše, a na níž vážla povinnost starat se o dva mosty. A protože jí cenné služby poskytoval také Jindřichův syn Jan, tato držba se stala dědičnou.²³⁸

K roku 1327 nám podává kratičkou zprávu Petr Žitavský, že královna Eliška, která setrvala v Mělníce, začala za městem stavět špitál pro chudé.²³⁹ Šlo patrně o samostatnou instituci, která nebyla vázána na jiná zařízení, jako například klášterní špitály. Proto by jej Eliška musela zaopatřit dostatečnými finančními prostředky, což nebylo vzhledem k jejím majetkovým možnostem pravděpodobné. Proto zřejmě rozhodla, aby se po její smrti špitálu ujal Zbraslavský klášter, což se stalo roku 1330.²⁴⁰

Od dob Elišky Přemyslovny tu jistě přechodně pobývaly i další královny, jako například Alžběta Pomořanská či Žofie Bavorská, avšak po dobu delší než jedno století si žádná královna nevybrala Mělník jako své trvalé vdovské sídlo. Změna přišla až s Barborou Celskou. Hradec Králové jako jedna z bašt husitství stavící se na odpor Zikmundovi, se jistě nemohl těšit ani z přízně jeho manželky. Navíc hradecký hrad, jehož palác královny užívaly jako svého sídla, se od roku 1423 nacházel v troskách.

---

²³⁶ Kopiczková, B., Eliška, s. 37-38.

²³⁷ CIM II, č. 113, s. 189-191.

²³⁸ RBM III, č. 995, s. 386-387.

²³⁹ FRB IV, Zbraslavská kronika s. 303.

²⁴⁰ FRB IV, Zbraslavská kronika s. 286.

Mělník proto v tomto období skýtal větší klid i komfort pro pobyt královny-vdovy a jejího dvora.

Po příjezdu do Čech se politicky ambiciózní Barbora Celská zapletla do bojů o nástupnictví na českém trůně. Stála v opozici proti svému zeti Albrechtovi Habsburskému a své dceři Alžbětě, protože podporovala kandidaturu mladšího bratra polského krále Vladislava II. Z tohoto důvodu se orientovala na utrakvistickou stranu vedenou Hyncem Ptáčkem z Pirkenštejna a Alešem Holickým ze Šternberka, kteří taktéž upřednostňovali polskou kandidaturu. Mělník se stal centrem této strany. Na jaře 1439 se tu konal sjezd, který přinesl mezi habsburskou a polskou stranou mír. Tomu však Barbora již přítomna nebyla. Po Zikmundově smrti byla habsburskou stranou přinucena odejít do Uher, odkud však utekla do Polska. Do Čech se vrátila až v roce 1441. Na Mělníce, stranou politických událostí pak pobývala dalších deset let.²⁴¹

V Mělníce se měla oddávat okultním vědám, především alchymii. Svědkem těchto královniných dovedností byl český alchymista Jan z Lázu. Shledal, že královna-vdova uměla pracovat s rtutí, arsenikem a dalšími látkami, dokonce dokázala měnit barvu jejich povrchu tak, že dostaly vzhled stříbra.²⁴² Královna zemřela v Mělníce během morové epidemie roku 1451. Její tělo bylo převezeno do Prahy a pohřbeno v katedrále sv. Víta do Martinické kaple.

Městské centrum opět představovalo náměstí, na které navazoval Koňský trh. Na náměstí se odehrávaly trhy, našli bychom zde chlebné či masné krámy a další kotce a sklady zboží. Zde byly situovány domy významných měšťanů a stejně tak důležité budovy, například rychta, vystavěná v gotickém slohu, jejíž ozdobou byl vrcholně gotický arkýř, jehož vnitřní prostor vyplňovala kaple sv. Jakuba a sv. Barbory, vysvěcená roku 1398. Dozvídáme se i jména některých rychtářů. Kupříkladu roku 1381 potvrdila císařovna Alžběta Pomořanská Jindřichovi, synovi Petra Sotlína, dědičné rychtářství, které zakoupil od Jaklina řečeného Mukáč.²⁴³ Podobně rychtu se

---

²⁴¹Podrobnosti k tématu přináší Urbánek, R., *České dějiny III/1 Věk poděbradský*, Praha 1915, Musil, F., *Ke vzniku královských*, s. 7-8, *Ženy a milenky českých králů*, s. 90-93, Urbánek, R., *Císařovna Barbora a Královna Alžběta*, in: *Královny, kněžny a velké ženy české*, s. 164-174.

²⁴²Urbánek, R., *Císařovna Barbora a Královna Alžběta*, in: *Královny, kněžny a velké ženy české*, s. 173.

²⁴³CIM II, č. 569, s. 733-734.

vším příslušenstvím od předchozího rychtáře Jindřicha odkoupil v roce 1418 se souhlasem královny Žofie Bavorské její zdejší purkrabí, rytíř Jan z Chlumu.²⁴⁴ V polovině 15. století budovu koupila městská obec a přeměnila ji v radnici.²⁴⁵

Mělničtí měšťané se nezabývali pouze záležitostmi samotného města, ale již od dob přítomnosti Elišky Přemyslovny měli ve své správě vedení krajských desk zemských. Informuje nás o tom list Karla IV. z roku 1348.²⁴⁶ To Václav IV. svěřil Mělnickým roku 1381 vykonávání popravčího úřadu v mělnickém okrese.²⁴⁷

Město bylo opevněno již ve druhé polovině 13. století, ale stavba i údržba hradeb byla spíše dlouhodobou záležitostí. Nalezené pozůstatky tak archeologové zařadili až do 15. století. Hradby byly dvojitě a jejich součástí byly bašty. Obranný systém dále umocňoval parkán a příkop. Fortifikační součástí byly i zde brány v podobě průjezdných věží. Na jihu se nalézala brána Pražská, vedoucí ku Praze, do osady Pšov se dalo dostat skrz bránu Labskou, umístěnou v severozápadní části opevnění. Skrz hradby bylo možno projít i dvěma fortami. Na předměstí před Pražskou bránou jsou doloženy menší brány Louková a Říční.²⁴⁸ Ve středověkém městě nesměly chybět lázně, které zajišťovaly základní hygienické i lékařské služby. V Mělníce byly jedny umístěny před Labskou bránou, jiné zmiňuje královna Eliška Přemyslovna ve svém listě z roku 1320. Nacházely se na potoce před městem a královně z nich náležel plat.²⁴⁹

Pokud jde o záležitosti církevní správy, byl Mělník sídlem mělnického děkanátu, podřízenému boleslavskému arcijáhenství. Význam města zvyšovala přítomnost výše zmíněné mělnické kapituly. Jediný městský kostel zasvěcený sv. Petrovi a Pavlovi se nacházel právě v areálu hradu u kapituly. Trojlodní románská bazilika se v první třetině 14. století dočkala gotické přestavby, kdy vznikly kaple Božího těla a Všech svatých a v 80. letech byl postaven gotický presbytář. Při kostelu se rozprostíral také hřbitov a nedaleko stávala i škola.²⁵⁰

Mimo běžné hospodářské činnosti, jaké představovala rozmanitá řemeslnická odvětví i zemědělské práce, mohl Mělník využít své výhodné polohy na splavném

²⁴⁴ CIM II, č. 875, s. 1182-1183.

²⁴⁵ Kuča, K., Města a městečka 3, s. 808.

²⁴⁶ CIM II, č. 274, s. 410-411.

²⁴⁷ CIM II, č. 576, s. 737.

²⁴⁸ Kuča, K., Města a městečka 3, s. 808.

²⁴⁹ CIM II, č. 113, s. 189-191.

²⁵⁰ Kilián, J., Mělník, s. 27-28.

úseku Labe a získat tak podíl z labského obchodu. Stalo se tak brzy po vzniku města, kdy výsadu přivážet do města zboží, zvláště sůl a slanečky, na čtyřech lodích získali měšťané od Přemysla Otakara II.²⁵¹ Stejné privilegium později potvrdil i Václav II. a Karel IV.²⁵² Obchod se jistě slibně rozvíjel, protože vzbudil nelibost u dalšího významného města, jež využívalo své pozice u Labe, Litoměřic. Došlo ke sporu, který nakonec rozhodl Karel IV. 19. října 1352 vydáním privilegia, jímž Mělnickým přiznal právo vozit po Labi směrem dolů obilí a jiné zboží na třech lodích. Zpět však mohli solí nakládat jen dvě lodě, třetí musela převážet jiné kupecké zboží. Dále mělnické lodě nebyly povinny v Litoměřicích své zboží skládat, ale od placení cel se jim žádné úlevy nedostalo.²⁵³ Totéž rozhodnutí ve stejný den potvrdila také královna Anna Falcká.²⁵⁴

S vládou Karla IV. je také spojeno založení dalšího mělnického specifika, vinařství. Při návštěvě Mělníka roku 1351 měl prý panovník rozpoznat dobré podmínky pro vinařství. Za přispění cizích odborníků sem povolaných se na vzniklých vinicích začaly pěstovat ušlechtilé odrůdy révy z Francie, Burgundska a Champagne. 1358 vydal císař viniční práva a statuta upravující organizaci vinařské práce. Vinice byly osvobozeny od berní a ungeltu. Z viničního práva se odváděl pouze perkrecht, ale to až po dvanácti letech od založení vinice. Dále vznikl úřad perkmistra viničných hor a byly stanoveny pokuty a tresty za škody napáchané na vinicích. Révě se tu opravdu dařilo. Již v předhusitském období prý téměř každému mělnickému domu připadla větší či menší vinice.²⁵⁵

Při porovnání Mělníka s Hradcem se nelze vyhnout konstatování, že nedosahoval takového významu jako východočeské centrum. Ale když si uvědomíme limity, které přinášela blízkost pražských měst, je jeho vývoj pochopitelný a pozice, jakou zaujal v obchodní činnosti, byla jistě nadprůměrná. Právě díky vhodné poloze u Prahy se pravděpodobně mohl těšit z pozice tradičního věnného města a přítomnost královen v jeho zdech přispívala k zvýšení sebevědomí jeho měšťanů.

---

²⁵¹ CIM II, č. 22, s. 59-60.

²⁵² CIM II, č. 321, s. 469-471.

²⁵³ CIM II, č. 329, s. 477-480.

²⁵⁴ CIM II, č. 331, s. 486.

²⁵⁵ Kilián, J., Mělník, s. 7-8, Rác, J., Nástin dějin předhusitského Mělníka, VSM 1, 1982, s. 47.

III. 3 Chrudim

Osudy středověkého města Chrudimi předchází podobný vývoj jako u dvou předchozích zástupců. Chrudim se rozprostírá v oblasti Svitavské pahorkatiny na ostrožině na pravém břehu řeky Chrudimky. V 11. a 12. století zde vyrostl kastelánský hrad, který zajišťoval vládnoucímu rodu Přemyslovců výkon moci i správy nad tímto územím.

První zmínky o Chrudimi vyšly z pera kronikáře Kosmy, který k roku 1055 zaznamenal zprávu o těžkém onemocnění a následné smrti knížete Břetislava I. právě na chrudimském hradišti.²⁵⁶ Od 80. let 12. století se Chrudimsko stalo součástí údělu Děpolticů, pobočné větve Přemyslovců,²⁵⁷ který byl tvořen z Čáslavska, Chrudimska, Vraclavska a Kouřimska. Jejich působení zde skončilo po roce 1222, kdy po nezdařeném odboji proti Přemyslovcům odešli do Polska.²⁵⁸ Chrudim byla situována na Trstenické stezce, významné spojnici Čech a Moravy, z níž těžila zvláště po obchodní stránce. Osada kolem hradištní akropole se rozrůstala do té míry, že bylo v těchto místech lokováno královské město.

Originál zakládací listiny se sice nedochoval, znám je však opis ve formulářové sbírce královského notáře Jindřicha Vlacha.²⁵⁹ Přemysl Otakar II. zde někdy před rokem 1278 svolil k založení města u staré Chrudimi, čímž je patrně míněna akropole se správním hradem. Kolonistům dal král k dispozici sto lánů pozemků, za něž měli zaplatit tisíc hřiven stříbra a díle je na dva první roky je osvobodil od placení úroků. Lokátor Kunrát byl odměněn dědičnou rychtou, k níž náležely dva svobodné lány, jedno městiště, lázně a dva masné a dva chlebné krámy.²⁶⁰

Počátkem 14. století se Chrudim jako jedna z pěti východočeských měst dostala pod správu královny-vdovy Elišky Rejčky a stala se tak městem věnným. Pro toto období neexistují přímé doklady Piastovnyiny působnosti. Všem pěti věnným městům, tedy i Chrudimi, se dostalo potvrzení výsad, které jim udělil její manžel

²⁵⁶ FRB II, Kosmova kronika, s. 89.

²⁵⁷ FRB II, Letopis Jarlocha, s. 479.

²⁵⁸ Více k Děpolticům Žemlička, J., Počátky Čech královských, s. 132-138.

²⁵⁹ CIM II, č. 24, s. 82-84.

²⁶⁰ K počátkům Chrudimi více Frolík, Jan, Chrudim – raně středověké centrum jižní části východních Čech, *Archaeologia historica* 31/2006, s. 7-19.

Rudolf, avšak žádné Rudolfovo privilegium se nezachovalo, proto nelze určit, o jakých záležitostech pojednávalo.²⁶¹ Roku 1318 se město dostává zpět pod královskou správu.

Jak víme ze zakládací listiny, Chrudim se řídila jihlavským právem, ale někdy v první polovině 14. století z tohoto okruhu mizí. Svou polohou kolísala mezi severoněmeckým a jihoněmeckým, respektive pražským, právem. Po nějaký čas se odvolávala k oběma vrchním stolicím, ke Starému Městu pražskému i k Litoměřicím, ale nakonec převážil vliv Prahy.²⁶² Úpravy do městské správy vneslo také privilegium krále Jana Lucemburského z 5. července 1337, které mimo jiné stanovilo postup volení městské rady. Volila ji městská obec tak, že z dvanáctičlenného kolegia vždy šest členů zůstávalo a šest bylo nově zvoleno. Další rok se obměňovala původní šestice. Tak byla zachována kontinuita i organizace rady. Městu dále náleželo soudit všechny případy, s výjimkou těch nejtěžších, které byly v pravomoci podkomořího.²⁶³

Chrudim patřila k předním českým městům, dokonce Karel IV. ji považoval za tak důležitou, že ji ve svém chystaném zákoníku *Maiestas Carolina* zařadil mezi místa, jež nemají být nikomu zastavována.²⁶⁴ Avšak prosazení tohoto dokumentu se nezdařilo kvůli šlechtickému odporu. Sám Karel tento článek porušil, když Chrudim spolu s dalšími věnnými městy postoupil roku 1363 své čtvrté manželce Alžbětě Pomořanské.²⁶⁵ Od této doby status věnného města kontinuálně pokračuje, protože Chrudim byla předávána do správy i následujícím královnám. Žádná však s Chrudimí není spojena těsnější vazbou, například delším pobytem, a město sloužilo spíše jen jako zdroj příjmů. Výjimku snad představuje pouze Žofie Bavorská, z jejíž iniciativy došlo koncem 14. století k dostavbě chrámu Nanebevzetí Panny Marie, na které se podíleli stavitelé Jan Staněk a jeho syn, členové pražské stavební huti. Mimochodem stejná královna nechala dobudovat trojlodí kostela sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové, svém dalším věnném městě.²⁶⁶

Jeden z dominantních, ovšem ne nezbytných, městských znaků představují hradby. Chrudimské městské opevnění vyrostlo v místech původního valu.

²⁶¹ CIM II, č. 87, s. 159-160.

²⁶² Roubic, A., K právnímu a správnímu vývoji Chrudimě do roku 1547, in: *Časopis Společnosti přátel starožitnictví* 1, 1959, s. 15.

²⁶³ CIM II, č. 200, s. 323-325.

²⁶⁴ AČ III, *Maiestas Carolina*, s. 81-85.

²⁶⁵ CIM II, č. 406, s. 588-590.

²⁶⁶ Spěváček, J., Václav IV., s. 473-474.

Archeologické práce zjistily že se na stavbu používaly velké opukové kvádry a malta horší kvality, z dlouhodobého hlediska tedy nepříliš odolný materiál. Obvod hlavní hradby dále kopírovala zeď parkánová. Ve východní části obrannou funkci hradeb posiloval příkop, na zbylých stranách nebyl nutný díky příkrým svahům ostrohu. Zeď byla doplněna polokruhovými baštami a v oblasti uzavřené hradbami se nacházel také hrad, proto se s existencí opevnění počítá již od samých počátků města. Do města se přicházelo dvěma branami, ve východní části ústila do města Horní brána, na opačné straně pak brána Dolní. Pro pěší sloužily dvě fortny, Pardubská v severní části města a Tmavá v jižní. Obě jsou ale mladší, nejspíš z konce 15. století.²⁶⁷

Je otázkou, zda se v místech knížecího správního hradu po založení města rozkládal hrad královský. Archeologové po něm nacházejí jen velmi málo pozůstatků, ale přiklánějí se k jeho skutečné existenci. Jeho podoba byla zrekonstruována jako obdélná pravidelná stavba s hranolovitými věžemi a obvodovou zástavbou. Tento komplex měl být od samotného města oddělen příkopem. Ovšem již v polovině 14. století, byl na jeho místě vybudován kostel Nanebevzetí Panny Marie. Je možné, že hrad zničil rozsáhlý požár a po něm již nebyl obnoven.²⁶⁸

Také v Chrudimi sídlilo několik církevních institucí. V prvé řadě byla centrem chrudimského děkanátu, jenž spadal pod hradecké arcijáhenství. Po roce 1350 sloužil jako farní kostel již zmíněný trojlodní chrám Nanebevzetí Panny Marie, zaujímající plochu hradu na velkém náměstí. Patronátní právo ke kostelu držel Břevnovský klášter. Je otázkou, který z přítomných kostelů zastával farní funkci před rokem 1350. Buď to mohl být stejnojmenný hradní kostel, na který výstavba chrámu navazovala, nebo kostel Panny Marie, jenž byl součástí dominikánského kláštera. Příklad dominikánů do Chrudimi se odhaduje na dobu panování Václava II. Jejich klášter zaujímal plochu v severovýchodní části města. Roku 1421 byl pobořen husity, ale jeho ruiny zůstaly stát ještě několik staletí. Patrně nejstarší chrudimskou církevní stavbou je farní kostel sv. Kříže, stojící na předměstí. Archeologický výzkum jej podle zkoumaného přilehlého pohřebiště zařadil do románského období.²⁶⁹

²⁶⁷ Frolík, J., Sigl, J., Chrudim v pravěku a středověku. Obrazy každodenního života, Chrudim 1998, s. 33-34.

²⁶⁸ Frolík, J., Sigl, J., Chrudim v pravěku a středověku, s. 34-34, Kuča, K., Města a městečka 2, s. 475.

²⁶⁹ Kuča, K., Města a městečka II, s. 476-477.

Ve městě nechyběl ani špitál, který sloužil nemajetným a potřebným. Vznikl při kostele sv. Jana Křtitele z popudu chrudimského měšťana Martina Pracera, jenž špitálu odkázal všechn svůj movitý i nemovitý majetek. Tato nadace byla potvrzena Karlem IV. v roce 1359.²⁷⁰

Archeologické nálezy dokládají velký požár, ke kterému došlo někdy v první třetině 14. století a jemuž mimo jiné padl za obět' královský hrad. Tato katastrofa umožnila při opětovné výstavbě využít uvolněné plochy k rozšíření rozlohy náměstí, které i zde představovalo centrum městského života. Vyrostl zde monumentální chrám Nanebevzetí Panny Marie. V tuto dobu lze předpokládat i počátek výstavby kamenných měšťanských domů, jež pomalu vystřídaly bývalé dřevěné či hrázděné budovy.²⁷¹ Rychlejšímu vzchopení městské společnosti jistě pomohlo i snížení daňového zatížení v roce 1341, které jim povolili Jan Lucemburský a Karel IV.²⁷²

Význam měst závisel především na jejich hospodářských a ekonomických možnostech. Pokud se jedná o obchodní oblast, význam Trstenické stezky byl platný po celé středověké období. Z hlediska lokálního získala Chrudim roku 1348 výsadu, která je zprošťovala od placení cel ze zboží vezených na trh do panských, rychtářských nebo klášterních trhových městeček, s výjimkou případů, kdy zmíněné lokality od krále obdržely zvláštní povolení na vybírání takových poplatků.²⁷³

Z hlediska řemeslné výroby ve městě jistě nechyběla řada tradičních i specializovaných řemesel. Zlomek berního rejstříku z let 1399-1401 uvádí z 615 osob, které platily daně, 548 řemeslníků. I zde docházelo k tendencím sdružovat se do cechovních organizací. Chrudim získala totožná nařízení ohledně cechů jako Hradec Králové, která řemesla podřizovala městské radě a nabádala představitele města ke hlídání spravedlivých měř a vah.²⁷⁴

Několika výsadami hospodářského charakteru městu přispěla i husitská revoluce, když purkmistři a konšelé pražských měst roku 1435 vyřešili spor chrudimských měšťanů s obyvateli předměstí, v němž se jednalo o vaření piva, ve prospěch Chrudimských. Napříště měly být pivovarné kotle na předměstích zrušeny a

---

²⁷⁰ CIM II, č. 377, s. 550.

²⁷¹ Frolík, J., Chrudim českých královen, Chrudim 2002, s. 6.

²⁷² CIM II, č. 228, s. 354-355.

²⁷³ CIM II, č. 277, s. 414.

²⁷⁴ CIM II, č. 326, s. 474-475.

tamější obyvatelé směli vařit pivo pouze třikrát v roce a to v městských pivovarech.²⁷⁵ Stejného roku pražští představitelé Chrudimi povolili vysazení výročního trhu na den nanebevzetí Panny Marie,²⁷⁶ který městu potvrdil i císař Zikmund roku 1436, poté co se město vrátilo pod královskou správu.²⁷⁷

Chrudim představovala typ vcelku průměrného královské města, které nese všechny charakteristické městské znaky. Oproti sídelním městům Hradci a Mělníku u Chrudimi ani u zbylých věnných měst nelze vysledovat stopy bližšího kontaktu s královnami. Lze tedy konstatovat, že plnila úlohu zdroje materiálních příjmů.

---

²⁷⁵ CIM III, č. 70, s. 108-109.

²⁷⁶ CIM III, č. 73, s. 116-117.

²⁷⁷ CIM III, č. 77, s. 121-122.

IV. Kříž či kalich? Postoj věnných měst za husitství

Vystoupení reformních kazatelů, především mistra Jana Husa a jeho upálení v Kostnici urychlilo proces, jenž vyvrcholil voláním po společenských změnách a zvláště reformách církve. Strana kalicha získávala stoupence napříč společenskými vrstvami, přidávali se k ní jak šlechta, tak chudina. O šíření reformních myšlenek se starali kazatelé. Hnutí se šířilo a postupně radikalizovalo. Na mnohých místech docházelo k lidovým shromážděním, jakými byly poutě na hory. Příslušníci šlechty, kteří byli nakloněni náboženským změnám, nechávali na svých panstvích sloužit kněze, kteří podávali z kalicha.

Sama královna Žofie byla Husovou stoupenkyní a členové jejího dvora pravděpodobně smýšleli obdobně, jako například Jindřich z Vartenberka, hradecký purkrabí a krajský popravce, strýc pražského purkrabího Čeňka z Vartenberka. Proto se dá na královniných statcích, tedy i věnných městech, očekávat jistá dávka tolerance k šíření reformních myšlenek. Dokonce prý Žofie dala svobodu obyvatelům svých měst v přijímání pod obojí způsobou. Avšak hlavní tón ve městech zpočátku udávaly městské rady, v nichž svým zastoupením dominoval německý patriciát, který se držel katolického kurzu. V celkovém počtu obyvatel ve městech převažovala národnost česká. Avšak před vypuknutím husitské revoluce žily obě národnosti vedle sebe bez větších střetů.²⁷⁸

V Hradci Králové kazatelskou činnost vyvíjel především kněz Ambrož od sv. Ducha, který svými radikálním postojem působil spíše na nižší vrstvy obyvatel. Roku 1419 byla již situace tak vyhrocená, že lid zaútočil na kláštery minoritů a dominikánů i jiné církevní instituce. S těmito událostmi již královna Žofie souhlasit nemohla a jistě ani nechtěla a nechala Ambrože z Hradce vypovědět.²⁷⁹ Ambrož se posléze s několika svými stoupenci vypravil do Prahy, kde se v listopadu stal jedním z myšlenkových vůdců útoku Pražanů na Malou Stranu, kde se střetli s královskými vojáky. Sama

---

²⁷⁸ Mikulka, J., Dějiny Hradce, s. 83-84.

²⁷⁹ Hrubý, V., Katedrála sv. Ducha, s. 52.

královna-vdova a prozatímní regentka Žofie, postrašená vývojem událostí, odjela z Prahy na Nový hrad u Kunratic.²⁸⁰

I po odchodu radikálního Ambrože si pravděpodobně stoupenci kalicha udrželi v Hradci převahu. Lze tak soudit z oběžníku, který vydal Zikmund Lucemburský 10. února 1420. Mimo jiné v němž jmenoval Hradec spolu s Plzní a Pískem jako místa, kde se shromažďují viklefisté. Současně nařídil, aby jim nikdo neposkytoval pomoc, nespolečoval se s nimi, nepřijímal novou víru ani se nepodílel na nepokojích.²⁸¹

Na Hradecko se Ambrož vrátil počátkem roku 1420, kdy působil především na venkovský lid a pomáhal organizovat ozbrojené shromáždění stoupců kalicha na návrší u Třebechovic, kterému se říkalo Oreb. Přítomni byli zástupci šlechty, měst i venkova tří východočeských krajů, Hradecka, Chrudimska a Čáslavska. Takto vytvořené „orebské bratrstvo“ bylo vedeno Hynkem Krušinou z Lichtenburka, Divišem Bořkem z Miletínka, Jakubem Kroměšínem z Březovic a Janem Hertvíkem z Rušinova. Zástup vyrazil na pomoc Praze. Cestou vypálil klášter cisterciáků v Mnichově Hradišti a 2. května vstoupil do Prahy.²⁸²

Mezitím 30. dubna opustil Zikmund Svídnici, kde se seskupovalo křižácké vojsko, a vstoupil na území Čech. Přes Náchod přitáhl k Jaroměři, která mu otevřela brány, protože ve městě převažovali obyvatelé německé národnosti, tedy Zikmundovi stranící. Odsud se vojsko vydalo k Hradci, jenž byl oslaben o vojenské oddíly, které vytáhly ku Praze. Město se bez odporu vzdalo. Zikmund zde setrval devět dní. Na znamení obnovy královské moci sesadil husitskou městskou radu a nahradil ji katolickou, tedy německou. Na post hradeckého hejtmána dosadil Aleše Holického ze Šternberka. Papežský legát Fernando zatím napravlval náboženské poměry a nátlakem nutil obyvatele, aby se vzdali kalicha. Do města se jistě vrátili i vyhnaní mniši a kněží. Vavřinec z Březové nezapomněl ve svém popisu situace zmínit ani násilnosti ve městě i přilehlém okolí páchané i na ženách a dětech.²⁸³ Z Hradce měl Zikmund namířeno do Kutné Hory, pokladnice království, jež stála na Lucemburkově straně.²⁸⁴

²⁸⁰ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Praha 1979, s. 36.

²⁸¹ Kavka, F., Poslední Lucemburk, s. 44.

²⁸² Michl, K., Husitství na Hradecku, Hradec Králové 1955, s. 34-35.

²⁸³ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, s. 77.

²⁸⁴ Kavka, F., Poslední Lucemburk, s. 52.

Situace v Hradci se však měla rychle změnit. Vavřinec z Březové jistě poněkud nadneseně popisuje smělý Ambrožův čin, kdy vedl své následovníky z Prahy přes nebezpečné území, které bylo v rukou nepřátel, až na Kunětickou horu, kde již byli shromážděni pan Aleš Vřešťovský z Rýzmburka a vladykové Beneš z Mokrovous a Jiřík z Chvalovic se svými stoupenci. Společně se vydali osvobodit Hradec. Aby zmátli protivníky, předstírali, že táhnou přepadnout klášter v Podlažicích. V noci na 26. června však přirazili připravené žebříky k městským hradbám a při neočekávaném útoku se zmocnili města. Druhý den dovolili protivníkům, kteří se jim poddali, opustit město a jejich majetek rozdělili mezi stoupence kalicha. Husité znovu obsadili městskou radu a hejtmany byli zvoleni zmínění Aleš Vřešťovský, Beneš z Mokrovous a Jiřík z Chvalovic.

Vavřinec pokračuje líčením Zikmundova hněvu, když se dozvěděl o ztrátě Hradce. Proto rychle vypravil oddíl složený z Čechů i Moravanů obléhat město. Oddíl se usadil půl míle od města a snažil se Hradec získat lstí. Vyzval Hradecké, aby se vzdali a uzavřeli příměří, stejně tak jako to již učinili Pražané. Hradečtí měšťané si však počkali na ověřené informace a poté město bedlivě střežili a zásobovali potravinami pro případ dlouhého obléhání.²⁸⁵

Po vítězství husitů na Vítkově se orebský sbor vrátil domů. Na podzim byl znovu volán do Prahy a účastnil se obléhání Vyšehradu. Po odchodu této radikální síly na Hradecku převažovali spíše umírněnější husité, kteří byli nakloněni smírnému řešení a vedení dialogu. Lze tak usuzovat ze situace, kdy Zikmunda navštívila delegace šlechticů z Hradecka, která mu nabídla prostředkování s Pražany, pokud se uvolí k jednání o čtyřech artikulech. Zikmund vznesl požadavek na uvolnění obleženého Vyšehradu, Pražané zase žádali, aby vydal Vyšehrad hradeckým prostředníkům. To u Zikmunda vzbudilo velký hněv a požadoval vrácení Hradce, kterého se zákeřně zmocnili.²⁸⁶

I po vítězství u Vyšehradu se ve východních Čechách husitství mohlo opírat jen o jedno město, Hradec Králové, které spolupracovalo s orebským bratrstvem. Hradečtí v čele s Alešem Vřešťovským z Rýzmburka se pokusili zničit blízký klášter

---

²⁸⁵ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, s. 77-78.

²⁸⁶ Šmahel, F., Husitská revoluce III, s. 57-58.

v Opatovicích, který představoval silný opěrný bod Zikmundovy moci v této oblasti. Navíc byl klášter posílen posádkou, jíž vedl Jan Městecký z Opočna a Hynek Červenohorský z Náchoda. Hradečtí neuspěli a obdobně skončil i jejich další pokus v březnu 1421, kdy zaznamenali těžké ztráty.²⁸⁷

Situace ve východočeských městech se měla změnit na jaře 1421, kdy pražané podnikli tažení po východních Čechách. Připojilo se k nim orebské bratrstvo stejně jako husité z Hradce. Podmaňovali si jednotlivá města včetně Kutné Hory. Poblíž Chrudimi se k nim připojil Jan Žižka s tábory. Spojená vojska vyjednávala s chrudimským hejtmanem Janem Městeckým z Opočna o vydání města. Dohoda sice nepřišla, ale podle Vavřincova vyprávění, když hejtman zpozoroval blížící se vojska, jímž nebyl schopen čelit, sjednal dohodu a před husity se pokořil.²⁸⁸

Po vypálení okolních klášterů v Podlažicích, Pardubicích a Sezemicích se společné vojsko rozdělilo. Pražané se vydali k Vysokému Mýtu, které se z počátku bránilo, nakonec se podobně jako ostatní města vzdalo. Husité zde vyplenili minoritský klášter s kostelem sv. Petra a Pavla stejně jako ženský konvent sv. Kláry. Do čela města byl dosazen Diviš Bořek z Dohalic.²⁸⁹ Táborští s Žižkou si zatím podrobili Poličku, která jim otevřela své brány.²⁹⁰ Na moravském pomezí ještě stihli ovládnout Litomyšl a Svitavy, poté se vrátili zpět do východních Čech, k Jaroměři.

Tamější měšťané, převážně němečtí, útok očekávali a byli dobře připraveni k obraně, navíc disponovali královskou posádkou, jíž velel Hynek Červenohorský. Pravděpodobně ještě stihli vyslat několik žádostí o pomoc do Slezska i Německa. 6. května zahájili husité obléhání a podařilo se jim dostat přes příkopy až k hradbám. Jaroměřští hodnotili situaci jako neudržitelnou a zahájili vyjednávání s protivníky. Obránci byli ochotni vydat město pod podmínkou, že ušetří jejich životy. 9. května město otevřelo brány. Vítězové poraženým nemínili nechat nic kromě životů a svlečené pouze v košilích je vyvedli z města. Avšak rozezlení členové vojska mnohé z nich pochytali, některé utopili, jiné prý upálili. Druhého dne skončilo na hranici dvacet jedna kněží, kteří nesouhlasili se čtyřmi artikuly, tři duchovní, kteří souhlas

---

²⁸⁷ Mikulka, J., Dějiny Hradce, s. 88-89.

²⁸⁸ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, s. 222-223.

²⁸⁹ Šembera, W.A., Vysoké Mýto, s. 87-88.

²⁹⁰ Růžička, J., Krušina, J., Dějiny města Poličky, s. 34.

vyslovili, byli ušetřeni. Hynek Červenohorský byl zajat a spolu s vracející se pražskou částí husitů dopraven do staroměstského vězení.²⁹¹

Odtud pokračovali táborští ke Dvoru Králové, v němž převažovalo vyčkávající české obyvatelstvo. K otevření bran si prý tentokrát bojovníci pod obojí pomohli ostřelováním z blízkého vrcholu. Královédvorští měšťané se brzy vzdali. Podobný osud čekal i Trutnov, který byl nakonec vypálen. Poté Žižka odvrátil od východních Čech pozornost a pokračoval na Litoměřice.²⁹²

Podobně jako zbylá věnná města s výjimkou Hradce si počínal i Mělník, který byl zpočátku věrný královně Žofii i Zikmundovi a sledoval odehrávající se události. 18. března dorazili husité pod Mělník a vypálili klášter v Pšovce. Mělničtí měšťané, kteří znali osud Berouna, který husité po odmítnutí čtyř artikulů dobyli a vypálili, vyslali k pražanům posly, přijali artikuli a zřekli se poslušnosti Zikmundovi. Hejtmanství nad městem se ujal Jan ze Smiřic. Nechybělo ani zrušení kolegiátní kapituly, vypuzení německého patriciátu a konfiskace jeho majetku.²⁹³

Opanování a příklon těchto měst samozřejmě nezůstal v Zikmundově táboře bez odezvy a bylo učiněno několik pokusů o jejich znovuzískání, jako tomu bylo v případě Poličky, která byla v listopadu 1421 dobyta Zikmundovými uherskými vojsky. Kronikář Vavřinec líčí jejich nelidské počínání, které si vyžádalo 1301 obětí obojího pohlaví, tedy jistě velmi nadnesený počet, protože takového počtu obyvatel snad Polička nedosahovala ani před vypuknutím husitského hnutí.²⁹⁴ Uhři se však města neměli zmocnit bojem, nýbrž za pomoci léčky, kterou popisuje nejstarší městská kniha. Z řad poličských měšťanů měli podplatit šest osob, přičemž každému mělo připadnout deset kop grošů. Město se brzy ze Zikmundovy vlády osvobodilo a zmíněných šest zrádců bylo potrestáno. Prokop, Winter a Vencl byli rozčtvrceni, Krajša se raději sám oběsil a zbylým dvěma byla pro nízký věk dána milost, ale spolu s rodinami všech zmíněných zrádců byli z Poličky vypovězeni a všechn jejich majetek byl zabaven.²⁹⁵

²⁹¹ Knapp, A., Paměti královského, s. 19-20, Vavřinec z Březové, Husitská kronika, s. 223.

²⁹² Viták, A.K., Dějiny královského, s. 25-26.

²⁹³ Heroutová, M., Líbal, D., Macháčková, J., Mělník. Stavebně historický průzkum, nestránkováno.

²⁹⁴ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, s. 271.

²⁹⁵ Růžička, J., Krušina, J., Dějiny města Poličky, s. 34-35.

Na počátek června 1421 byl svolán korunní sněm do Čáslavi. Své zastoupení zde měli jak páni a rytíři a přední husitští hejtmani, tak i města v čele s Prahou. Zikmund byl na sněmu zastupován svými plnomocníky, Půtou z Častolovic a Alešem Holickým ze Šternberka. 7. června sněm přijal společná usnesení, jež byla shrnuta do šesti hlavních bodů. Pod první byly zahrnuty čtyři pražské artikuly, pátý bod se zříkal Zikmunda jako vladaře a v šestém byla v reakci na prázdný trůn ustanovena prozatímní vláda, kterou tvořilo pět zástupců panstva, čtyři zástupci Prahy, sedm zemanů a čtyři zástupci měst, jmenovitě z Kutné Hory, Žatce, Hradce Králové a Kouřimi. Samotný fakt, že z dvaceti míst plných osm zaujali příslušníci měst, dokládá změnu postavení, jaká si královská města stačila během prvních let husitského hnutí vytvořit. Prozatímní vláda byla zplnomocněna k výkonu pravomocí jen do sv. Václava, protože se očekávalo brzké obsazení trůnu. Vždyť poselstvo, které mělo vyjednávat o pretendentovi trůnu v Polsku a v Litvě již bylo vysláno.²⁹⁶

Během jara 1421 se všechna věnná města, která se dosud výrazným způsobem neprojevila ani nepřiklonila k žádné straně, dostala pod moc a vliv příslušníků podobojí. Městské rady, tvořené převážně příslušníky německého patriciátu, byly obměněny, složení obyvatelstva se výrazně počeštilo a drželo se kališnického kurzu. Odboj trval nejpozději do srpna 1436, kdy přijala Zikmunda za krále. Výjimku představoval pouze Hradec, který bude v centru pozornosti na následujících stranách.

Husitské hnutí nebylo jednotné a štěpilo se do několika směrů. Právě jejich vliv se odrážel v dění ve městech. Nejsnáze lze tyto změny postihnout na příkladu Hradce Králové, který se ze všech věnných měst v husitském období prosazoval nejvýrazněji. Přední osobností, jež udávala ideový tón nejen městu, ale i celé hradecké oblasti, byl kněz Ambrož, svým pojetím velmi blízký radikální straně Jana Želivského v pražských městech. Příjezd Zikmunda Korybuta, synovce, „pozvaného krále“ znamenal změnu. Jeho osoba zastupovala panovnickou moc, disponovala tedy i pravomocí nad královskými městy, jíž Korybut využil při odstranění radikálních složek v čele pražských měst. V létě 1422 učinil podobnou změnu i v Hradci a původní členy městské rady nechal odvést do třebechovického vězení. Místa v městské radě byla obsazena umírněnými husity, hradeckým hejtmanem Korybut ustanovil Diviše Bořka

---

²⁹⁶ Více informací k Čáslavskému sněmu např. Šmahel, F., Husitská revoluce III, s. 83-90.

z Miletínka, jenž spravoval i další města Jaroměř, Dvůr Králové, Chrudim, Vysoké Mýto a Litomyšl. Ambrož se s touto situací nechtěl smířit a ustoupil až poté, kdy byl Korybut uznán Žižkou, jehož považoval za nejbližšího, nejen názorového, spojence a po jeho smrti u Přibyslavi nechal tělo mrtvého vojevůdce pohřbít v Hradci v chrámu sv. Ducha, kde mělo odpočívat několik let.²⁹⁷

Situace se však změnila, protože Zikmund Lucemburský na jaře 1423 dosáhl dohody s knížetem Vitoldem i Vladislavem Jagellonským, čímž zanikla jejich možná kandidatura v Čechách a Korybut se musel vrátit domů. Vláda umírněných konšelů i hejtmana již nebyla vítaná a Ambrož se obrátil na Žižku s prosbou o pomoc. Ten přitáhl k městu, které mu otevřelo brány. Pozice svého bratra Diviše, který se účastnil tažení na Moravu, měl hájit Jetřich z Miletínka. Právě během těchto nepokojů byl v Hradci zbořen královský hrad. Když byl pan Bořek informován o této situaci, vrátil se do Čech, aby město znovu získal. Počátkem srpna se neúspěšně střetl spolu s pražskými spojenci s Žižkou a Hradeckými v bitvě u Strauchova dvora.²⁹⁸

V součinnosti s tábory, Žižkovou stranou a později i sirotky podnikal Hradec vojenské akce stejně jako výpravy do vedlejších zemí a spanilé jízdy a na jejich straně zůstal až do konce. Ani prohraná bitva u Lipan nezměnila jejich stanovisko k Zikmundovi. Hradečtí odmítli účast v poselstvu, jež vyslal pražský sněm v září 1435 do Bělehradu, kde mělo vyjednávat s císařem. Podobě jako Kolín, Tábor a Stříbro se Hradec neúčastnil ani jihlavského aktu 1436, jímž byl Zikmund Lucemburský slavnostně přijat zástupci stavů za českého krále.²⁹⁹

Ovšem ne všichni hradečtí měšťané zaujímali shodné stanovisko a začala se zde formovat strana, která byla nakloněna dohodám se Zikmundem. Avšak s pomocí přizvaných žoldněřů a Zdeslava Mnicha z Roudnice byli váhavci z města vyhnáni. V tuto dobu nechal Ambrož zbourat předměstské kostely sv. Petra, sv. Mikuláše a sv. Kříže, aby nemohly sloužit jako opěrné body pro případné nepřátele. Císař proti odbojnému městu vyslal bývalého hradeckého hejtmana Diviše Bořka z Miletínka a další pány, avšak jejich postup nepřinesl žádné výsledky.³⁰⁰

²⁹⁷ Otázku místa Žižkova posledního odpočinku krátce shrnuje Mikulka, J., Dějiny Hradce, s. 93-95.

²⁹⁸ Michl, K., Husitství na Hradecku, s. 47-48.

²⁹⁹ Kavka, F., Poslední Lucemburk, s. 207-208.

³⁰⁰ Solař, J.J., Dějepis Hradce, s. 37-40.

Na zemském sněmu v lednu 1437 Zikmund žádal o vypsání mimořádné berně pro boj s Janem Roháčem na Sioně i proti odbojnému Hradci. Sněm mu vyhověl. Mezitím probíhalo vyjednávání s Ambrožovou opozicí. Dokonce i hejtman hradecké posádky Zdeslav Mnich, kterému byla přislíbena odměna ve výši tisíce kop grošů z očekávaného výnosu zemské berně z Hradeckého a Chrudimského kraje, přešel mezi Ambrožovy oponenty. V noci 3. března napětí ve městě vyvrcholilo a došlo k převratu. Zaskočenému Ambrožovi nezbývalo nic jiného než útek. Nově utvořená městská rada i další představitelé obce, umírnění husité byli nakloněni dojednat se Zikmundem smír na základě kompaktát. 21. března císař přijal hradecké poselstvo, které mu složilo slib poslušnosti. Na oplátku Hradeckým slíbil, že nezmění jejich městskou radu dříve než za rok, odpustil jim některé dávky a zprostil je povinnosti znovu vystavět zbořené kláštery.³⁰¹

Smír se Zikmundem uzavřel v Hradci vlastní období husitské revoluce, které přineslo do městského společenství řadu změn. Především z dvou národnostní společnosti se stalo prostředí výhradně české. Z města, významného církevního centra, byli vyhnáni členové mnišských řádů i představitelé katolického kléru a řada církevních institucí zanikla a jejich budovy byly rozbořeny, stejně jako královský hrad, čímž skončila etapa Hradce jako sídelního města českých královen. Úbytek obyvatel zapříčiněný jednak odchodem německých měšťanů, jednak ztrátami v řadách účastníků vojenských tažení, byl nejspíše nahrazen přílivem obyvatelstva z venkovského prostředí. Především si pak královská města vydobyla výrazné politické postavení a začala vystupovat jako třetí stav.

---

³⁰¹ Podrobněji Mikulka, J. Dějiny Hradce, s. 106-107.

V. Nástin vývoje věnných měst v pohusitském období

Vlastní fáze husitské revoluce byla sice ukončena, avšak očekávaný klid a stabilizace nepřišly. Ihned po smrti císaře Zikmunda 9. prosince 1437 nastaly komplikace s následnictvím. Zemský sněm byl ochoten přijmout Albrechta Habsburského s Alžbětou, Zikmundovou dcerou, za dědice království pouze v případě, že projeví souhlas s volební kapitulací. Nejdůležitějšími body, které obsahovala, byly zaručení dodržování kompaktát, obsazení arcibiskupského stolce, opětné přivtělení Moravy i připojení rakouských zemí. Jiného kandidáta, bratra polského krále Vladislava III. Kazimíra, posazovala strana kolem Hynka Ptáčka z Pirkštejna a Aleše Holického ze Šternberka, k níž patřil i Jiří z Poděbrad a skupina věnných měst. Tyto plány podporovala také císařovna-vdova Barbora, která počítala s regentstvím nad desetiletým Kazimírem. Znovu vypukly boje, smír přinesl duben 1439. Ještě téhož roku Albrecht umírá a následují léta bezvládní, kdy se Alžběta snaží prosadit nároky svého syna Ladislava Pohrobka.³⁰²

Instituce věnných měst byla obnovena již 11. února 1437, když Zikmund zastavil Hradec Králové, Mělník, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov a další statky a platy manželce Barboře Celské. V této době ale ještě všechna tato místa nedržel, protože Hradec proti králi stále vedl odboj. Proto se Zikmund zavázal k tomu, že tato místa buď dobude mečem, nebo je vyplatí. Královna disponovala totožnými právy nad městy jako v předhusitském období, to znamená, že mohla z těchto měst a statků čerpat úroky a berni, prostřednictvím svých úředníků dosazovala městskou radu, kmety a konšely, aniž by do tohoto aktu zasahovala pravomoc královského podkomořího či hofrychtěře. Nově nebyli měšťané věnných měst vázáni vojenskou službou, s výjimkou případů ohrožení země, kdy museli vystoupit na obranu království, a také byli povinováni účastí na potlačení vzpoury proti králi.³⁰³

Fakticky svou původní věnnou funkci začala města opět zastávat až od července 1441, kdy se Barbora vrátila z Polska, kam uprchla ze své uherské internace.

---

³⁰² Kavka, F., *Poslední Lucemburk*, s.258-261.

³⁰³ CIM III, č. 111, s. 185-191.

Ještě téhož roku zastavila město Trutnov Hanuši Welfovi z Warnsdorfu, přívrženci Jiřího z Poděbrad.³⁰⁴ Jak již víme, královna nebyla oprávněna k tomu, aby komukoli svévolně zastavovala královský věnný majetek. Ovšem když uvážíme absenci královské moci ve státě, nebyl tu nikdo, kdo by měl výraznější zájem na kontrole tohoto vdovského majetku. Navíc případ Trutnova nezůstal ojedinělý.

Do popředí vystoupil vzájemný vztah mezi královnou a jaroměřskými měšťany, i když na počátku vzájemným sporům nic nenavštědčovalo. Barbora jim dokonce 4. ledna 1445 potvrdila výsadu krále Václava IV. o svobodném nakládání s vlastním majetkem a zároveň stvrdila i slib Zikmundův, kterým zanikla povinnost znovu do města přijímat duchovní i světské osoby vyhnané za husitství.³⁰⁵ Stejně datum nese i další list, v němž Barbora potvrdila, že jí představitelé Jaroměře postoupili městskou rychtu včetně práva rychetního s příslušnými platy, rybníkem, loukami a vsí Čáslavkou. Navíc jim odpustila uchvácení rychty v předchozích letech a zároveň slíbila, že od nich nebude vymáhat odprodané rychetní majetky, protože zisk použili na opravu dobytého a vypáleného města. Nakonec tamějšímu kostelu postoupila plat z vinice, která příslušela k rychtě, za který se mělo kupovat víno pro bohoslužebné účely.³⁰⁶

Avšak část městské obce se nehodlala smířit, že se představitelé města vzdali výdobytku, který jim přineslo husitství. Někdy před 24. dubnem skupina radikálně naladěných měšťanů v čele s knězem Pavlem rozehnala městskou radu, přičemž některé její členy stejně jako královniny úředníky zbila, zajala a vyhnala z města. Měšťané opět obsadili rychtu, což se neslučovalo se slibem poslušnosti královně. Barbora za trest 24. dubna město zapsala i se všemi platy a příslušenstvím Jiřímu z Poděbrad. Zároveň mu dala právo, aby měšťany za tuto zradu potrestal. Dále Jaroměřským zakázala požívat všech výsad, které jim umožňovaly jejich listiny. Pokud by nějaká královna či král chtěli Jaroměř opět do své držby, museli by město vyplatit částkou ve výši tisíc kop grošů, aby tak nahradili Jiříkovi nebo jeho dědicům náklady a škody.³⁰⁷

---

³⁰⁴ CIM III, poznámka k č. 363, s. 616.

³⁰⁵ CIM III, č. 140, s. 240-242.

³⁰⁶ CIM III, č. 141, s. 242-243.

³⁰⁷ CIM III, č. 142, s. 243-246.

Jiří dal měšťany odpovědné za vzpouru vykázat, někteří viníci se zavázali své chyby a škody napravit. Naopak se navrátili mnohé osoby vyhnané během převratu. Z ponížení svého královského statusu na poddanské se jaroměřští měšťané nechtěli smířit a Jiřímu z Poděbrad se poddali až listem 5. října 1448, kdy mu slíbili zachovávat věrnost a poslušnost. Zavázali se mu platit osmdesát kop grošů ročně. Polovinu částky odváděli na sv. Havla, druhou část na sv. Jiří.³⁰⁸ Z poddanství Jaroměř vykoupila až královna Johana z Rožmitálu, ovšem přesná zpráva o tomto aktu se nedochovala. Již Ladislav Pohrobek ale roku 1454 potvrdil Jaroměři všechna jejich privilegia a dokonce jim vysadil nový výroční trh na letnice, čímž se pozice jaroměřských měšťanů opět výrazně posílila.³⁰⁹

Královnou Barborou končí období, kterým jsem vytyčila téma práce, ale dovolím si malý exkurz do doby následující. Poslední královna, která věnná města držela na podobných principech jako její předchůdkyně, byla Johana z Rožmitálu, druhá choť Jiřího z Poděbrad. Ovšem jistý posun je patrný i zde. Na všech tedy i drobnějších záležitostech, které dříve vyřizovaly královny zcela samostatně, Johana vždy spolupracovala s králem. Za příklad může posloužit nadace deseti kop grošů chrudimskému špitálu z 12. května 1459,³¹⁰ kterou o tři dny později potvrdil i král Jiří.³¹¹ Ani po ovdovění, kdy přeci jen mívaly královny-vdovy větší prostor svou činnost, nedosáhla Johana v jednání větší volnosti, protože do záležitostí věnných měst začal zasahovat nově zvolený král Vladislav Jagellonský. Smrtí královny Johany roku 1474 se věnná města dostala pod správu královského podkomořího a skončila etapa, kdy královny vázaly k věnným městům, především k těm sídelním, bližší vazby a ve svém jednání vzhledem k nim vystupovaly dalo by se říci dosti sebevědomě a samostatně.³¹²

Bez osobních kontaktů se obešlo „panování“ nad městy, které držela manželka Ludvíka Jagellonského, Marie Habsburská, která v březnu 1531 potvrdila stávající privilegia města Hradce a rozšířila je o další drobné výsady.³¹³ Královně Anně

³⁰⁸ CIM III, poznámka k č. 142, s. 246-249.

³⁰⁹ CIM III, č. 173, s. 302-304.

³¹⁰ CIM III, č. 214, s. 369-371.

³¹¹ CIM III, č. 215, s. 371-372.

³¹² Podrobněji Musil, F., Ke vzniku královských, s. 9-10.

³¹³ Beneš, F., Privilegia města Hradce Králové, in: Acta Musei Reginaehradecensis II, 1960, s. 16-19.

Jagellonské, manželce Ferdinanda I. nechtělo jejích sedm věnných měst odvádět stanovený úrok z pokut, a proto musel její zájmy hájit podkomoří Volf z Vřesovic.³¹⁴

V 16. století se podoba instituce věnných měst proměňuje. Zatímco do této doby byla její existence dočasná, v podstatě vymezená délkou života královny, jíž byla města zastavena, nyní lze hovořit o opravdové stavovské instituce, která přetrvává i v období, kdy žádná královna nežije. Královská věnná města vytvoří vedle královských měst a královských měst horních samostatnou skupinu, jejíž správa bude svěřena zvláštnímu zemskému úřadu, podkomořímu králové, který byl obsazován příslušníky rytířského stavu. Do popředí výrazně vystoupí finanční stránka, to znamená, že vlastně jedinou funkcí měst bude poskytování příjmů pro vydržování královnina dvora.³¹⁵

---

³¹⁴ Winter, Z., Kulturní obraz českých měst I, s. 16-17.

³¹⁵ Vorel, P., Královská věnná města v systému českých měst 16. století, s. 17-21.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl sledovat vznik a vývoj instituce věnných měst v období vlády lucemburské dynastie v českých zemích. Již její počátky navazovaly na tradici českých panovníků zajistit svým manželkám hmotné příjmy k vyživování jejich domácnosti či dvora. Avšak nebyl přesně určen okruh míst, odkud tyto důchody kněžny či královny čerpaly. Přesto můžeme vysledovat jistou tendenci, která často ve výběru zohledňovala blízkost k zemi, z níž ta která královna pocházela. Uherské princezny užívaly statky na východní Moravě, jak to odpovídá příkladu Konstancie Uherské, jež vlastnila území na Břeclavsku, Polky držely města ve východních Čechách, vzpomeňme na Elišku Rejčku nebo Annu Svídnickou, manželky z německých zemí dostávaly důchody z oblasti západních Čech, jako Anna Falcká. Zvláštní postavení v tomto ohledu zaujímal Mělník, jenž snad sloužil jako jakési tradiční místo manželek českých panovníků, ale neexistuje větší množství přímých dokladů, které by tuto hypotézu potvrzovaly. V polovině 14. století se začíná jasně profilovat skupina měst ve východních Čechách, která byla opakovaně zastavována českým královnám a která byla posléze automaticky vnímána jako věnná. Téměř pravidelně pak byla českými králi postupována královnám, výjimku představovala pouze situace, kdy ještě žila královna-vdova, tedy jejich držitelka, a vládoucí královna, jež se v tomto případě musela spokojit s náhradními lokalitami.

Královny mohly věnná města užívat dvojím způsobem. V prvním případě se jednalo o čerpání finančních prostředků ve formě důchodů a jiných platů z měst, na nichž panovník pojistil své manželce věno vyjádřené v určité sumě. O takovéto formě zaopatření se jednalo již v rámci uzavírání svatebních úmluv. Druhou eventualitu představovala zástava věnných měst se všemi jejich důchody panovníkově manželce. To znamená, že od této doby přešla města z pravomoci králových úředníků do kompetence královniných úředníků. K aktu předání docházelo většinou v krátké době po královnině korunovaci. Sama královna si pak k městům mohla vytvořit pevnější vazbu a podílet se aktivnějším způsobem na jejich správě. Po smrti královny se města automaticky vrátila zpět pod přímou moc panovníka.

Královny však nemohly s městy zacházet svévolně, protože byly vázány určitými pravidly, především je nesměly zastavit žádné další osobě. I když je měly dočasně v držení, jejich majitelem a pánem zůstával panovník, který také rozhodoval o významných záležitostech, například o udílení nových privilegií, která městům rozšiřovala jejich práva. Z dochovaného pramenného svědectví lze vysledovat, že také královny rozmnožovaly výsady svých měst, avšak jen v méně zásadních ohledech. Hojněji pak povolovaly či potvrzovaly smlouvy svých měšťanů, nejčastěji v souvislosti s pronájmem či prodejem městské rychty.

Silnější osobní vazba pak mohla pojit královny s jejich sídelním městem, kam po ovdovění přenesly svůj dvůr. Ambicióznější osobnosti zde dostaly příležitost k realizaci svých záměrů, například v podobě stavebního mecenátu. Přítomnost člena panovnické rodiny jistě zvyšovala prestiž města, na druhou stranu však někdy byla samotnými měšťany vnímána spíše negativně a to v případech, kdy královna kladla na město vyšší daňovou zátěž, než bylo obvyklé. Nejčastěji připadla úloha sídelního města nejvýznamnějšímu a největšímu ze skupiny věnných měst, Hradci nad Labem, kterému se právě v souvislosti s přítomností panovnic začalo říkat „Králové“. V pohusitském období zastával tuto funkci středočeský Mělník, který již poskytoval prostor pro pobyt Elišky Přemyslovny.

V husitském období hrál přední úlohu ve východních Čechách opět Hradec Králové, který byl od počátku hnutí jediným městem podobojí v tomto regionu a vytvářel tak oporu nejen z hlediska vojenského potenciálu, protože město bylo díky hradbám zároveň jakousi pevností, ale i pro šíření husitské ideologie, kterou představoval radikální kazatel a kněz Ambrož. Na jara 1421 došlo k vítěznému tažení pražanů i táborů Jana Žižky po východních Čechách, v jehož průběhu se na stranu revoluce, někde s použitím síly, jinde dobrovolně, přiklonila i ostatní věnná města. Tento stav v podstatě vydržel až do roku 1436, kdy také města přijala Zikmunda za českého krále. Výjimku představoval Mělník, který se k lucemburskému táboru přiklonil již v bitvě u Lipan, opačné stanovisko zastával Hradec, který Zikmunda odmítal až do března 1437. Během tohoto období se změnila pozice královských měst, tedy i věnných, z celozemského hlediska, protože si vydobyla politická práva a zařadila se tak vedle vyšší a nižší šlechty. Proměnila se též skladba obyvatel

jednotlivých měst, která se výrazně počestila. Během hnutí opustil své pozice v čele městské správy německý katolický patriciát a byl vystřídán představiteli českého husitství.

Královna Žofie Bavorská se kvůli složité situaci v zemi neujala svých věnných měst, poté neexistoval král, nebyla tedy ani královna, a proto tato instituce zanikla na delší dobu. Obnovena byla až s korunovací Barbory Celské, po níž jí její manžel, Zikmund Lucemburský, postoupil skupinu věnných měst a jejich užívání probíhalo podobným způsobem jako v předešlých případech, i když nevyjasněné politické i konfesní záležitosti stěžovaly stabilitu v celé zemi. Podoba instituce věnných měst, která se vyvinula během vlády Lucemburků fakticky končí smrtí Johany z Rožmitálu, manželky Jiřího z Poděbrad. Vznikne stálá stavovská instituce, která bude spravovat důchody pocházející z této skupiny měst, a jakékoliv bližší vazby s českými královnami zaniknou.

Seznam pramenů a literatury

Prameny a edice

Codex juris municipalis regni Bohemiae, II. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225-1419, ed. J. Čelakovský, Praha 1895; III. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420-1526, edd. J. Čelakovský et G. Friedrich, Praha 1948.

Kosmova kronika, Fontes rerum Bohemicarum II, ed. J. Emler, Praha 1874, s.1-198.

Kronika Pulkavova, Fontes rerum Bohemicarum V, edd. J. Emler a J. Gebauer, Praha 1893, s. 1-326.

Letopis Jarlocha, Fontes rerum Bohemicarum II, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 461-516.

Maiestas Carolina, AČ III, ed. F. Palacký, Praha 1844, s. 65-180.

Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka, ed. J. Kilián, Mělník 2005.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II (1253-1310), ed. J. Emler, Praha 1882; III (1311-1333), ed. J. Emler, Praha 1890; IV (1333-1346), ed. J. Emler, Praha 1892, V/1-2 (1345-1350), ed. J. Spěváček, Praha 1958-1960; V/3 (1350-1352), ed. J. Zachová, Praha 2000.

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., Tomus I/1-7, Fontes archivi capituli metropolitanae ecclesiae Pragensia, ed. V. Jenšovská, Praha 1967-1981.

Vavřinec z Březové, Husitská kronika, přeložil F. Heřmanský, revize M. Bláhová, Praha 1979.

Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II., Fontes rerum Bohemicarum II, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 335-370.

Zbraslavská kronika, Fontes rerum Bohemicarum IV., ed. J. Emler, Praha 1884, s. 1-337.

Literatura

BARTOŠ, F. M., Česká královna v husitské bouři, in: Jihočeský sborník historický X, Tábor, 1937, s. 15-30.

BĚLINA, Pavel, Ze správní a hospodářské agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. Století, in: SAP 23, Praha 1973, s. 156-191.

- BENEŠ, František, Privilegia města Hradce Králové, in: Acta Musei Reginaehradecensis II, Hradec Králové 1960.
- BLÁHA, Radek, SIGL, Jiří, Hradec Králové – raně středověké centrum východních Čech, *Archaeologia historica* 31/2006, s. 45-53.
- BOBKOVÁ, Lenka, Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně, Ústí nad Labem 1993.
- BOBKOVÁ, Lenka, Velké dějiny zemí Koruny české IVa, b, 1310-1402, Praha 2003.
- BOCK, Jiří, Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620, in: Sborník archivních prací 55, Praha 2005, s. 315-371.
- BOCK, Jiří, O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století, in: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1999, Trutnov 2000, s. 159-169.
- BÖHM, Ludvík B., Královské věnné město Mělník a okres Mělnický, Mělník 1891.
- ČAREK, Jiří, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985.
- ČECHURA, Jaroslav, HLAVAČKA, Milan, MAUR, Eduard, Ženy a milenky českých králů, Praha 1994.
- ČORNEJ, Petr, Velké dějiny zemí Koruny české V, 1402-1437, Praha 2000.
- ČORNEJ, Petr, Velké dějiny zemí Koruny české VI, 1437-1526, Praha 2007.
- DVOŘÁK, Radovan, HYKSA, František, Kniha bílá úzká: Městská registra vysokomýtská 1423-1450, Choceň 1969.
- Dvořák, Radovan, Vysoké Mýto. Stručné dějiny města, Ústí nad Orlicí 2003.
- ENNENOVÁ, Edith, Ženy ve středověku, Praha 2001.
- FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, Jana, Rezidence Václava Českého, vévody lucemburského a brabantského, jejich funkce a úloha v rodinných a „mezinárodních“ vztazích, in: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách českého státu III, Edd. Bobková, L., Konvičná, J., Praha 2007, s. 527-573.
- FLODR, Miroslav, Brněnské městské právo. Zakladatelské období, Brno 2001.
- FLODR, Miroslav, Iura originalia civitatis Brunensis: privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno, Brno 1993.

- FLODR, Miroslav, Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, 1-3, Brno 1990-1993.
- FROLÍK, Jan, Chrudim českých královen, Chrudim 2002.
- FROLÍK, Jan, Chrudim – raně středověké centrum jižní části východních Čech, *Archaeologia historica* 31/2006, s. 7-19.
- FROLÍK, Jan, SIGL, Jiří, Chrudim v pravěku a ve středověku. Obrazy každodenního života, Chrudim 1998.
- HÁJEK, Antonín, Královské věnné město Polička do roku 1838, Polička 1890.
- HEROUTOVÁ, M., LÍBAL, D., MACHÁČKOVÁ, J., Mělník. Stavebně historický průzkum historické části měst, Praha 1971
- Historický atlas měst České republiky, sv. č. 5, Hradec Králové, E. Semotanová a kol., Praha 1998, sv. č. 12, Trutnov, G. Fiedler a kol., Praha 2004, sv. č. 13, Chrudim, E. Semotanová a kol., Praha 2003.
- HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Alžběta Rejčka, in: *Dějiny a současnost* 5, 1991, s. 7-12.
- HOFFMANN, František, Brněnské městské právo, in: *Brno mezi městy střední Evropy*, Brno 1993, s.166-180.
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- HOFFMANN, František, *Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století*. In: *Struktura feudální společností na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984.
- HRUBÝ, Vladimír, *Katedrála Sv. Ducha; Kaple sv. Klimenta; Biskupská rezidence*, Hradec Králové 2002.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007.
- JAN, Libor, *In ordine Cruciferorum Christo militavit. K osudům Ješka, syna Závěše z Falkenštejna a královny Kunhuty*, *ČČH* 98, 2000, s. 453-475.
- JAKL, Jan, *Hradec Králové*, Praha-Litomyšl 2005.
- JANÁK, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.
- JANOUSEK, Pavel, *Dvůr Králové nad Labem*, Praha-Litomyšl 2002.

- KAVKA, František, Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky, Praha-Litomyšl 2002.
- KAVKA, František, Karel IV. Historie života velkého vladaře, Praha 1998.
- KAVKA, František, Poslední Lucemburk na českém trůně: králem uprostřed revoluce, Praha 1998.
- KAVKA, František, Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378): Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, Praha 1993.
- KEJŘ, Jiří, Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha, 1998.
- KILIÁN, Jan, Mělník, Praha-Litomyšl 2007.
- KNAPP, Antonín, Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem, Jaroměř 1887.
- KONEČNÝ, Stanislav, RŮŽIČKA, Jindřich, Polička. Věnné město českých královen, Praha 2001.
- KOPIČKOVÁ, Božena, Eliška Přemyslovna. Královna česká, Praha 2003.
- KRSKOVÁ, Dagmar, Královny a jejich věnná města, Dvůr Králové nad Labem 2001.
- KUBÍČEK, Alois, WIRTH, Zdeněk, Hradec Králové. Město českých královen. Město Ulrichovo, Hradec Králové, 1939
- KUČA, Karel, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1-6, Praha 1996-2004.
- KUTHAN, Jiří, Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš, Vimperk 1993.
- KVĚT, Jan, Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století 14, Praha 1931.
- LÍBAL, Dobroslav, REML, Lubomír, Polička: historický a architektonický vývoj královského věnného města a okolí, Praha 1962.
- MENDL, Bedřich, Tak řečené norimberské právo v Čechách, Praha 1938.
- MEZNÍK, Jaroslav, Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy, in: Sborník archivních prací 4, 1954, s. 136-141.
- MEZNÍK, Jaroslav, Lucemburská Morava (1310-1423), Praha 1999.
- MICHL, Karel, Husitství na Hradecku, Hradec Králové 1955.

- MIKULKA, Jaromír, Dějiny Hradce Králové, I/1: Od nejstarších dob do r. 1526, I/2: Léta 1526-1620, II/1: Léta 1620-1740, II/2: Léta 1740-1850, Hradec Králové 1994-1997.
- MUSIL, František, Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století. In: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004, s. 1-15.
- NOVÝ, Rostislav, Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526, in: Acta Universitatis Carolinae, Phil. et hist 4, Praha 1963.
- OTIS-COUR, Leah, Rozkoš a láska. Dějiny partnerských vztahů ve středověku. Praha 2000.
- Ottův slovník naučný, 26. díl, Praha 1907.
- PIRENNE, Henri, Středověká města: studie z dějin hospodářských a sociálních, Praha 1928.
- POLANSKÝ, Luboš, Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II., in: Přemyslovský stát kolem roku 1000, Praha 2000, s. 27-48.
- PRÁŠEK, Justin V., Brandejs nad Labem. Město, panství a okres, Brandejs nad Labem 1913.
- RÁC, Jiří, Nástin dějin předhusitského Mělníka, in: Vlastivědný sborník Mělnicka 1, 1982, s. 41-59.
- RAK, Petr, Česká venkovská královská města v politice Jiřího z Poděbrad, in: Sborník historický 22, Praha 1985, s. 5-51.
- ROUBIC, Antonín, K právnímu a správnímu vývoji Chrudimě do roku 1547, in: Časopis Společnosti přátel starožitnictví 1, 1959, s. 14-20.
- RŮŽIČKA, Jindřich, KRUŠINA, Josef, Dějiny města Poličky, díl I. šest století feudálního řádu, Hradec Králové 1968.
- SOLAŘ, J.J., Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého, Praha 1870
- SOMMER, Petr, Smrt kněžny Ludmily a začátky české sakrální architektury, in: Český časopis historický 98, 2000, s. 229-260.
- SPĚVÁČEK, Jiří, Karel IV.: život a dílo (1316-1378), Praha 1980.
- SPĚVÁČEK, Jiří, Jan Lucemburský a jeho doba (1296-1346), Praha 1994.
- SPĚVÁČEK, Jiří, Václav IV.: k předpokladům husitské revoluce, Praha 1986.

- STLOUKAL, Karel, Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1941.
- SULITKOVÁ, Ludmila, Berní knihy Starého Města pražského (1427-1434), SAP 47, 1997, s. 448-463 .
- SULITKOVÁ, Ludmila, Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích), Praha 2004
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela, V., Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech, Praha 2004.
- ŠEMBERA, Vojtěch Alois, Wysoké Mýto, kráľovské věnné město w Čechách, Olomouc 1845.
- ŠMAHEL, František, Husitská revoluce 1-4, Praha 1995-1996.
- ŠMAHEL, František, Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje, Praha 2001.
- ŠUSTA, Josef, Dvě knihy českých dějin, kniha 1., Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300-1308, Praha 2001.
- VITÁK, Antonín Konstantin, Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem, Praha 1867
- VOREL, Petr, Královská věnná města v systému českých měst 16. století, in: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova, Mělník 2004, s. 16-21.
- WINTER, Zikmund, Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku I., Praha 1890.
- WOLF, Vladimír, Jaroměř v letech po husitských válkách, In: Minulostí Jaroměře II., Jaroměř 1971, s. 49-68.
- WOLF, Vladimír, Středověké opevnění města Jaroměře, in: Minulostí Jaroměře I., Jaroměř, 1968, s. 31-53.
- WOLF, Vladimír, Vymezení regionu Trutnovska do konce 14. století a jeho otázky, in: Krkonoše a Podkrkonoší 3/1967, s. 14-20.
- ŽEMLIČKA, Josef, Čechy v době knížecí (1034-1198), Praha 1997.
- ŽEMLIČKA, Josef, Počátky Čech královských (1198-1253): proměna státu a společnosti, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, Josef, Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století, Praha 1986.

Přílohy

Stručné registry listin týkajících se věnných měst

Dvůr Králové nad Labem (a společné listiny s Trutnovem)

27. ledna 1340 v Paříži. Král Jan osvobozuje měšťany Trutnova a Dvora Králové i pány, rytíře a many, kteří se nacházejí v okrsku těchto dvou měst, od pravomoci krajských úředníků a soudců. (CIM II, č. 216, s. 340-341)

20. února 1346 v Praze. Král Jan měšťanům a obyvatelům města Dvora Králové, které utrpělo minulý rok škody při požáru, odpouští odvádět do královské komory vyšší roční úrok než 24 kop pražských grošů.

Po 15. červnu 1368 na Žebráku. Král Václav IV. ustanovuje, že měšťané a obyvatelé města Dvora nad Labem nemají být králi ani královnami českými zastavováni ani jinak od královské komory odcizováni. (CIM II, č. 430, s. 622-623)

2. prosince 1398 na Žebráku. Král Václav IV. potvrzuje list krále Jana, kterým byl vyměřen obyvatelům Králové Dvora roční úrok odváděný do královské komory na 25 kop pražských grošů. (CIM II, č. 714, s. 920-921)

2. prosince 1398 na Žebráku. Král Václav IV. potvrzuje pánům, rytířům, manům, měšťanům, a všem obyvatelům okrsku měst Trutnova a Králova Dvora list, kterým je král Jan osvobodil z pravomoci krajských úřadů a soudů. (CIM II, č. 713, s. 918-919)

26. února 1399 na Křivoklátě. Královna Žofie potvrzuje listy krále Jana a svého manžela krále Václava IV., kterými byli obyvatelé Králové Dvora a Trutnova vyňati z pravomoci krajských úřadů a soudů. (CIM II, č. 718, s. 928-930)

Po 1. lednu 1443 na Mělníce. Královna Barbora potvrzuje a obnovuje měšťanům měst Králové Dvora a Trutnova i všem obyvatelům trutnovského kraje privilegium na

vynětí z krajských soudů a úřadů, které jim udělil král Jan a které král Václav IV. s královnou Žofií potvrdil. (CIM III, č. 134, s. 231-232)

Hradec Králové

Roku 1225 v Hradci. Přemysl Otakar I. daruje obyvatelům města Hradce Králové dědinu Vesce, kterou směnil s bratry Petrem a Benedou, jimž postoupil jinou dědinu Čistoves se sedmi poplužími a právem, aby oni i jejich dědicové byli osvobozeni od břemena dávat nářez a nocleh. (CIM II, č.1, s. 1-2)

Před rokem 1291. Král Václav II. postupuje na čtyři roky pražskému měšťanu Meinhartovi rychtářství města Hradce nad Labem. Za to má do královské komory odvést 100 hřiven stříbra, 10 hřiven zlata a 4 postavy sukna Gentského. (CIM II, č. 44, s. 109)

Před rokem 1291. Král Václav II. osvobozuje měšťany Hradce nad Labem, kteří kvůli ohni utrpěli velkou škodu, na dva roky od placení úroků a berní. (CIM II, č.55, s. 117-118)

4. května 1297 v Praze. Král Václav II. vyhovuje žádostem města Hradce, aby neplatili sbírek, dávek a jiných pomocí králem od nich žádaných z domů, nýbrž pouze z pozemků. Dále k městu připojuje předměstské domy, které náležejí k hradeckému vladařství, tak aby obyvatelé v nich usedlí s měšťany společné sbírky a jiné platy platili. Z polí a jiných statků jsou měšťané povinni platit králi tytéž berně a pomoci jako dosud. (CIM II, č. 67, s. 128-9)

24. dubna 1321. Král Jan osvobozuje hradecké měšťany na sedm let od placení úroků a berní, aby mohli hradby a městské brány opravit a zároveň jim povoluje, aby mohli z královských lesů kácet a brát k tomu účelu dříví. Stejně tak mohli k tomuto účelu lámat kámen ze statků královských i panských. (CIM II, č. 120, s. 197-198)

8. října 1323 v Praze. Král Jan potvrzuje Hradeckým privilegia, která jim královna Alžběta Rejčka, vdova po Václavu II., a on sám udělili. (CIM II, č. 126, s. 204)

25. dubna 1339 v Norimberku. Král Jan daruje městu Hradci nad Labem, který byl velmi poničen při požáru, čtyři lány lesa, který leží v blízkosti města, aby mohli měšťané opravovat své domy dřevem z tohoto lesa. (CIM II, č. 206, s. 329-330)

21. května 1339 v Praze. Král Jan ustanovuje, že všechny svobodné i jiné statky, které měšťané hradečtí koupí nebo jinak získají, mají náležet pod městský šos a že měšťané se z nich mohou odpovídat jen před městským rychtářem, podle svobody pražských měšťanů. (CIM II, č. 211, s. 333-334)

15. června 1345 v Praze. Král Jan potvrzuje založení špitálu sv. Anny na předměstí města Hradce nad Labem i nadání, které špitálu odkázal hradecký rychtář Jan s manželkou Markétou, Kristina, vdova po Janu střihači sukna, a kramář Folkl. Dále ustanovuje, že zakladatelé mají do smrti patronátní právo nad tímto špitálem, které poté přejde na rychtáře a přísežné města Hradce, aniž by si křížovníci nebo jiní řeholníci činili nárok na správu toho špitálu. (CIM II, č. 250, s. 383-385)

10. května 1352 v Praze. Král Karel potvrzuje založení špitálu sv. Anny na předměstí města Hradce nad Labem. (CIM II, č. 323, s. 472)

6. června 1352 v Praze. Král Karel nařizuje rychtáři a přísežným města Hradce nad Labem, aby hlídali, zda soukeníci a ostatní řemeslníci užívají spravedlivých a jednotných vah a měr při vážení vlny a jiného zboží a při měření suken jako v jiných městech královských, a aby mistři nebránili měšťanským synkům, když se chtějí řemeslu soukenickému vyučit. Dále řemeslníci nemají uzavírat žádné tajné spolky a mají být poddáni městské radě jako ostatní měšťtí obyvatelé. (CIM II, č. 325, s. 473-474)

17. ledna 1358 v Praze. Císař Karel IV. opětně potvrzuje založení špitálu sv. Anny na předměstí Hradce na Labem a dává svolení k tomu, aby několik masných krámů ve městě, jež byly špitálu věnovány, bylo směněno za poplužní dvůr ve vsi Plotišti a pět a půl lánů ve vsi Probluzi. Avšak vyhrazuje si, že špitál při každém novém nabytí statků musí žádat o královské svolení. (CIM II, č. 368, s. 538-540)

12. ledna 1359 ve Vratislavi. Císař Karel povoluje purkrabímu Konrádovi, rychtáři a přísězným města Hradce nad Labem, aby i nadále vybírali clo z povozů, na nichž se vozí víno, a aby z těchto příjmů dláždili město a vystavěli dvě kamenné cesty od zdi městské směrem k řece. (CIM II, č. 374, s. 546-547)

21. května 1364 ve Zhořelci. Císař Karel IV. povoluje rychtáři, přísězným a měšťanům města Hradce nad Labem, aby vybírali clo, z každého těžkého vozu dva peníze a z vozíku peníz. Z toho důchodu pak mají opravovat městské zdi. (CIM II, č. 410, s. 596-7)

19. září 1372 v Praze. Císař Karel ustanovuje, že když zemře kterýkoliv měšťan nebo obyvatel Hradce Králové, jenž trpí s městem berněmi, a nezanechá přirozených dědiců, má jeho movitý i nemovitý majetek spadnout dědičným právem na nejbližší příbuzné podle ustanovení práva Starého Města pražského. (CIM II, č. 455, s. 649-50)

19. září 1372 v Praze – Císař Karel IV. dává list měšťanům a obyvatelům města Hradce Králové, jenž trpí s městem berněmi, aby mohli svobodně nakládat se svým majetkem, který se nachází ve městě i mimo město, a ustanovuje, že když někdo z nich zemře bez posledního pořízení a nezanechá přirozených dědiců, všechna jeho pozůstalost spadne právem dědičným na nejbližší příbuzné dle práva Starého Města pražského. (CIM II, č. 476, s. 658)

20. října 1372 v Praze. Král Václav IV. dává potvrzení listu svého otce o dědičném právu měšťanům a obyvatelům města Hradce Králové. (CIM II, č. 502, s. 668-9)

25. listopadu 1374 v Praze. Císařovna Alžběta potvrzuje smlouvu, kterou Marek kolář, jemuž svěřila správu mostů v městě Hradci nad Labem, prodal tento úřad za 35 kop obci města Hradce. Dále povoluje, aby obec sama obsazovala úřad mostníka. (CIM II, č. 524, s. 683-4)

1374. Císařovna Alžběta souhlasí se smlouvou, kterou hradecký měšťan Adam prodal bratrům Bartoloměji a Hankovi Ringvertům čtyři a půl lánů ve vsi Plotišti, které dříve patřily k rychtářství města Hradce nad Labem a které koupil od bývalého rychtáře Zdislava. (CIM II, č. 525, s. 684-5)

11. června 1378 v Praze. Císař Karel IV. postupuje radě a kmetům města Hradce nad Labem ungelt ze soli a úřad šrotěřství. Z těchto důchodu pak mají opravovat městské příkopy, zdi a věže. (CIM II, č. 548, s. 712-714)

11. června 1378 v Praze. Král Václav IV. potvrzuje listem stejného znění radě, kmetům a měšťanům města Hradce nad Labem ungelt ze soli a úřad šrotěřství. (CIM II, č. 549, s. 714)

11. června 1378 v Praze. Císařovna Alžběta potvrzuje kmetům a radě města Hradce nad Labem ungelt ze soli a úřad šrotěřství, které jim udělil její manžel Karel IV., jakož i výroční trh konaný na den narození Panny Marie a hradeckému purkrabímu zakazuje, aby si z tohoto trhu nenárokoval větší důchod, než dostávali jeho předchůdci. (CIM II, č. 550, s. 714-16)

4. února 1382 v Hradci nad Labem. Císařovna Alžběta povoluje obci města Hradce nad Labem, aby se v tomto městě jako v jiných královských městech odehrával každou sobotu trh, na kterém by každý mohl svobodně prodávat i kupovat maso. (CIM II, č. 581, s. 741-742)

4. února 1382 v Hradci nad Labem. Císařovna Alžběta nařizuje rychtáři a kmetům města Hradce nad Labem, aby povolili koláčníkům péci chleba a prodávat jej ve městě a na venkově jako pekařům. (CIM II, č. 582, s. 742-743)

28. ledna 1384 v Hradci nad Labem. Král Václav IV. povoluje měšťanům a obyvatelům města Hradce nad Labem, aby ke špitálu sv. Antonína, který leží na Mýtském předměstí přikoupili roční platy a statky za 300 kop grošů, které si mohou nechat vložit do desk zemských. Dále stanovuje, aby správce a mistr tohoto špitálu být odpovědní přísežným a konšelům. Č. 594, s. 759-761,

10. srpna 1395 v Praze. Král Václav IV. postupuje purkmistru, radě i vší obci města Hradec nad Labem les řečený Obec, jenž sousedí s královským lesem u Albrechtic. (CIM II, č. 676, s. 868-670)

22. srpna 1395 v Praze. Král Václav IV. osvobozuje purkmistra, rychtáře, radu i vší obec města Hradce nad Labem od placení dluhu 200 kop Židovi Benušovi a jeho švagrové Nechamě, protože oba bez jeho svolení se svým majetkem odešli ze země a Hradeckým způsobili škody ve výši 1500 kop. (CIM II, č. 678, s. 871-872)

30. listopadu 1396 v Praze. Král Václav IV. povoluje obyvatelům města Hradce nad Labem, kteří se zadlužili za působení královny Alžběty a kteří utrpěli škody kvůli domácím válkám, aby vybírali k užítku města ungelt ode všech, kteří ve městě prodávají nebo kupují sukno, ryby, slanečky a při tom s městem netrpí. (CIM II, č. 690, s. 885-886)

Chrudim

Před rokem 1278. Král Přemysl Otakar II. svolil založení nového města u Staré Chrudimi a ustanovil, že měšťané, kteří se v tomto městě usadí mají užívat práva jihlavského. K městu bylo přiměřeno sto lánů k městu, za něž mají ve čtyřech lhůtách zaplatit tisíc hřiven stříbra. První dva roky mají měšťané zůstat osvobozeni od placení úroků, jež jiná města odvádí do královské komory. Zakladatele města Kunráta král

ustanovil dědičným rychtářem města. K rychtě přitom náležely dva svobodné lány, jedno městiště, lázně, dva masné a dva chlebné krámy. (CIM II, č.24, s.82-84)

13. června 1341 v Praze. Král Jan a jeho syn markrabí Karel uznávají, že měšťané a obyvatelé města Chrudimě byli příliš zatíženi královskými daněmi a ustanovují, že při výběru královská berně jsou povinni ze svého majetku, která náleží k šosu městskému odvádět pouze 60 kop grošů. (CIM II, č. 228, s. 354-355)

9. července 1348 v Praze. Král Karel IV. dává měšťanům města Chrudimě všechna zboží, která na zločincích dobudou a která podle práva v podobě pokut náleží králi. (CIM II, č. 270, s. 402-403)

Září 1348 v Praze. Král Karel IV. osvobozuje přísežné a měšťany města Chrudimě od placení cla a jiných dávek na panských, rychtářských nebo klášterních trhových městečkách z věcí na trh vezených, s výjimkou případu, kdy vrchnost obdrží povolení od krále na vybírání takových platů. (CIM II, č. 277, s. 414)

6. června 1352 v Praze. Král Karel IV. nařizuje rychtáři a konšelům města Chrudimě aby hlídali, zda soukeníci a ostatní řemeslníci užívají spravedlivých a jednotných vah a měr při vážení vlny a jiného zboží a při měření suken jako v jiných městech královských, a aby mistři nebránili měšťanským synkům, když se chtějí řemeslu soukenickému vyučit. Dále řemeslníci nemají uzavírat žádné tajné spolky a mají být poddáni městské radě jako ostatní městští obyvatelé. (CIM II, č. 326, s. 474-475)

Květen nebo červen 1359 v Praze. Císař Karel IV. potvrzuje odkaz veškerého movitého i nemovitého majetku chrudimského měšťana Martina Pracera tamějšímu novému špitálu. (CIM II, č. 377, s. 550)

19. září 1372 v Praze. Císař Karel IV. dává list měšťanům a obyvatelům města Chrudimě jenž trpí s městem berněmi, aby mohli svobodně nakládat se svým majetkem, který se nachází ve městě i mimo město, a ustanovuje, že když někdo z nich

zemře bez posledního pořízení a nezanechá přirozených dědiců, všechna jeho pozůstalost spadne právem dědickým na nejbližší příbuzné dle práva Starého Města pražského (CIM II, č. 471, s.657)

20. října 1372 v Praze. Král Václav IV. dává potvrzení listu svého otce o dědickém právu měšťanům a obyvatelům města Chrudimě. (CIM II, č. 496, s. 667)

19. února 1435 v Praze. Purkmistři a konšelé měst pražských rozhodli spor svých poddaných, chrudimských měšťanů, s obyvateli předměstí o vaření piva a příkazují, že pivovarné kotle a pánve na předměstí města Chrudimě mají být zrušeny a obyvatelé předměstí mohou pro svou potřebu vařit pivo jen třikrát v roce a to v městských pivovarech. (CIM III, č. 70, s. 108-109)

11. října 1435 v Praze. Purkmistři a konšelé měst pražských vysazují svému poddanému městu Chrudimi výroční trh na den nanebevzetí panny Marie. (CIM III, č. 73, s. 116-117)

25. září 1436 v Praze. Císař Zikmund potvrzuje purkmistru, konšelům i vsí obci města Chrudimě výroční trh na den nanebevzetí panny Marie. (CIM III, č. 77, s. 121-122)

26. září 1436 v Praze. Císař Zikmund vyhlašuje vysazení výročního trhu města Chrudimě na den nanebevzetí panny Marie. (CIM III, č. 78, s. 122-123)

2. září 1446. Královna Barbora slibuje chrudimským měšťanům, že jich už nebude zapisovat svým věřitelům. Kdyby však přeci byli nuceni za ni platit dluhy, povoluje jim, aby si tuto částku srazili z poplatků, které jí odvádějí. (CIM III, č. 144, s. 253-254)

Jaroměř

Kolem 1341. Markrabě moravský Karel se souhlasem svého otce krále Jana nařizuje rychtáři a konšelům města Jaroměře, aby trestali ty, kteří nedodržují jejich nařízení

zajišťující pokoj ve městě, a aby poháněli i ty měšťany, kteří zločincům dávají výpalné, aby uchránili svůj majetek. (CIM II, č. 236, s. 364-365)

20. října 1372 v Praze. Král Václav IV. dává potvrzení listu svého otce o dědickém právu měšťanům a obyvatelům města Jaroměře. (CIM II, č. 497, s. 667)

4. ledna 1445 na Mělníce. Královna Barbora potvrzuje purkmistru, konšelům i vší obci města Jaroměř list krále Václava IV. na svobodné nakládání s majetkem a slib císaře Zikmunda, že nemusí přijímat zpět osoby, které z města během husitství odešly. (CIM III, č. 140, s. 240-242)

4. ledna 1445 na Mělníce. Královna Barbora potvrdila, že jí purkmistr, konšelé i všechna obec města Jaroměře postoupili městskou rychtu s některým příslušenstvím, a odpouští jim provinění, kterého se dopustili zcizením této rychty. Navíc dává plat z vinice, jež náleží k rychtě, jaroměřskému kostelu. (CIM III, č. 141, 242-243)

24. dubna 1445 na Mělníce. Královna Barbora zapisuje město Jaroměř, jejíž měšťané se proti ní provinili uchvácením rychty, se všemi důchody Jiřímu z Poděbrad v hodnotě tisíc kop grošů. (CIM III, č. 142, s. 243-249)

Mělník

25. listopadu 1274 v Praze povoluje král Přemysl Otakar II. mělnickým měšťanům, aby mohli k svému městu na čtyřech lodích svobodně přivážet a tam skládat sůl, slanečky a jiné kupecké zboží. (CIM II, č. 22, s. 59-60)

19. července 1290 v Poděbradech. Král Václav II potvrzuje mělnickým měšťanům výsady na čtyři lodě, jimiž mohou po Labi vozit kupecké zboží. (CIM II, č. 43, s. 108-9)

Přibližně v srpnu 1320 na Mělníce. Královna Eliška Přemyslovna, která dala změřit dědiny náležející k městu Melníku, potvrzuje mělnickým měšťanům, že jí mají z 89

lánů bez čtvrti dávat roční plat a slibuje, že se na jejich škodu dědiny již nikdy měřit nebudou. Kromě toho mají českým královnám odvádět platy z devíti kol mlynářských, lázně a zahrady před městem. (CIM II, č. 113, s. 189-191)

28. června 1324 ve Wasserburgu. Královna Eliška Přemyslovna povoluje mělnickému měšťanu, Jindřichu, řečenému Hebriner a jeho dědicům, že mohou prodat zahradu, ležící vedle zahrady náležející dětem krejčího Mikuláše. Každý její majitel je však povinen opravovat dva mosty u města Mělníka, kdykoli je to potřeba. (CIM II, č. 128, s. 205-206)

9. července 1348 v Praze. Král Karel IV. uznal zásluhy měšťanů a obyvatelů města Mělníka, které získali při potrestání zemských škůdců, a dává jim všechna zboží, jež případnou králi na pokutách. (CIM II, č. 268, s. 400-402)

18. srpna 1348 v Žitavě. Král Karel IV. svěřuje měšťanům mělnickým správu krajských desk zemských se všemi důchody, kterou jim udělila jeho matka, královna Eliška. (CIM II, č. 274, s. 410-411)

1. dubna 1350 v Praze. Královna Anna nařizuje rychtáři a obecným přísežným města Mělníka, aby roční úrok neplatili nikomu jinému než jejím úředníkům. (CIM II, č. 299, s. 440)

28. března 1352 v Praze. Král Karel potvrzuje Mělnickým dva listy Přemysla Otakara II. a Václava II. na čtyři lodě, kterými mohou po Labi do města dovážet kupecké zboží. (CIM II, č. 321, s. 469-471)

19. října 1352 v Praze. Král Karel rozhoduje rozepři litoměřických a mělnických měšťanů o plavbě po Labi tak, že Mělničtí mohou po Labi vozit dolů na třech lodích obilí a jiné kupecké zboží, zpět mohou na dvě lodi nakládat sůl a jiné zboží, ale na třetí mohou mít jakýkoliv jiný náklad než sůl. Mělnické lodě nejsou povinny v Litoměřicích skládat zboží, ale clo zaplatit musí. (CIM II, č. 329, s. 477-480)

19. října 1352 v Praze. Královna Anna, které věnem drží město Mělník, potvrzuje narovnání mezi litoměřickými a mělnickými měšťany o plavbě po Labi, jak rozhodl její manžel, král Karel. (CIM II, č. 331, s. 486)

18. května 1367 v Praze. Císařovna Alžběta potvrzuje mělnickým měšťanům list krále Karla daného v Žitavě 18. srpna 1348, aby vedli správu krajských desk. (CIM II, č. 425, s. 616)

19. září 1372 v Praze. Císař Karel IV. dává list měšťanům a obyvatelům města Mělníka, jenž trpí s městem berněmi, aby mohli svobodně nakládat se svým majetkem, který se nachází ve městě i mimo město, a ustanovuje, že když někdo z nich zemře bez posledního pořízení a nezanechá přirozených dědiců, všechna jeho pozůstalost spadne právem dědickým na nejbližší příbuzné dle práva Starého Města pražského. (CIM II, č. 479, s. 661)

22. dubna 1373 v Praze. Císařovna Alžběta potvrzuje výpověď mezi mělnickou obcí a augustiniánským klášterem, kterou učinil mělničtí purkrabí Beneš a Vilém Roudnický o vzájemných hranicích jejich pozemků. (CIM II, č. 516, s. 674-677)

30. března 1381 v Praze. Císařovna Alžběta potvrzuje Jindřichu, synu Petra Sotlína, a jeho dědicům rychtářství města Mělníka se clem, které koupil od Jaklina řečeného Mukáče, prvního držitele tohoto soudu a cla. (CIM II, č. 569, s. 733-734)

22. srpna 1381 v Praze. Král Václav IV. svěřuje rychtáři, přísežným a měšťanům města Mělníka úřad popravý v okrese Mělnickém a nařizuje všem popravcům a úředníkům českého království, aby je podporovali ve vykonávání tohoto úřadu. (CIM II, č. 576, s. 737)

15. června 1382 na Mělníce. Císařovna Alžběta vyzývá duchovní i světské vrchnosti v okolí města Mělníka, aby nerušily výsady tohoto města, které se týkají vaření piva a které jim udělili předešlí králové a královny. (CIM II, č. 586, s. 746-747)

20. července 1407 v Praze. Král Václav IV. vysazuje purkmistru, přísežným, konšelům a vši obci města Mělníka dva výroční trhy, jeden na den sv. Havla, druhý na den sv. Petra a Pavla. (CIM II, č. 814, s. 1072-1074)

12. dubna 1410 v Praze. Král Václav IV. potvrzuje purkmistru, rychtáři i vši obci města Mělníka privilegia, která jim udělil jeho otec Karel IV. i předešlí čeští králové. (CIM II, č. 834, s. 1107-1108)

23. ledna 1411 v Praze. Král Václav uděluje purkmistru, konšelům i vši obci města Mělníka právo, aby měli kolem města nikdo nových krčem nestavěl, piva nevařil a neprodával, sladů nedělal a žádného řemesla neprovozoval, jak je tomu kolem jiných královských měst zakázáno. Pouze vesničtí kováři se z tohoto zákazu vyjmají. Č. 845, s. 1135-6

30. listopadu 1418 v Praze. Královna Žofie potvrzuje rytíři Janu z Chlumu, svému mělnickému purkrabímu, rychtářství města Mělníka se vším příslušenstvím, které koupil od předešlého městského rychtáře Jindřicha. (CIM II, č. 875, s. 1182-1183)

30. září 1436 v Praze. Císař Zikmund potvrzuje purkmistru, konšelům i vši obci města Mělníka privilegia předešlých králů, zejména císaře Karla IV. a krále Václava IV. (CIM III, č. 79, s. 123-125)

Polička

27. září 1265 v Praze. Král Přemysl Otakar II. dává pravomoc Kunrátovi z Limberka, osvědčenému zakladateli měst, aby založil město Poličku a pozemky měli kolem nového města rozprodal osadníkům. Kunrátovi a jeho mužským potomkům propůjčil konání soudní moci ve městě a vesnicích měli kolem města a to podle práva, jakého

užívali ve Vysokém Mýtě. Z rychtářských důchodů připadne rychtáři třetina, zbylé dvě třetiny náležely královské komoře. Ve vesnicích patřících k městu konají soud v drobnějších záležitostech vesničtí rychtářové, ale pokud se jedná o vraždy a jiné závažnější viny, spadají pod pravomoc rychtáře městského. K poličské rychtě náleží dva svobodné lány, dva masné a dva chlebné krámy, svobodná krčma v Limberce a čtyři mlýny v okolí města. Míli kolem města nemá být provozována žádná krčma. Z pozemků ležících míli kolem města, jež byly odhadnuty na 800 lánů, bylo k městu přiměřeno 50 lánů. Jejich držitelé byli na osmnáct let osvobozeni od všech platů a dávek. Po uplynutí této svobody náleželo králi z každého lánů čtvrt hřivny stříbra litomyšlské váhy a šest korců žita a šest ovsu litomyšlské míry. Přes město Poličku měla vést silnice, směřující od Vysokého Mýta k Brnu, a na ní se za městem mělo vybírat mýto. (CIM II, č. 14, s. 42-46)

27. dubna 1360 v Brně. Císař Karel IV. povoluje měšťanům města Poličky, aby mohli dláždít město a aby po osm let užívali takových práv, která byla jiným městům udělena ohledně dláždění. (CIM II, č. 387, s. 560)

10. července 1392 na Žebráku. Král Václav IV. potvrzuje Václavovi, rychtáři města Poličky, zakládací listinu tohoto města a dává souhlas, aby Václav a jeho dědicové dědičně drželi zakoupené rychtářství města Poličky se vším příslušenstvím, avšak pod podmínkou, že neomezí práva císařovny Alžběty, k jejímuž věnu město patří. (CIM II, č. 651, s. 838-839)

Vysoké Mýto

Před rokem 1278. Král Přemysl Otakar II. rozhodl, aby bylo město Vysoké Mýto opevněno silnými hradbami. Proto osvobodil jeho měšťany na dvě léta od placení úroků a berní do královské komory a na tři léta od placení cla po celém Otakarově panství. K tomu jim také na dva roky postoupil svůj důchod z městské rychty. Za to měli měšťané vystavět lícni zed' městskou s parkánem. (CIM II, č.27, s. 88-89)

Před rokem 1291. postoupil Král Václav II. postoupil rychtářství ve Vysokém Mýtě a mýto k němu příslušející Jindřichovi a jeho mužským potomkům, za to budou ročně platit 30 hřiven stříbra do královské komory. (CIM II, č. 53, s. 116-117)

27. ledna 1362 v Norimberku. Císař Karel IV nařizuje rychtáři, přísežným i vši městské obci Vysokého Mýta, aby Jindřichovi z Lipé a jeho dědicům ročně dávali 50 hřiven z úroků a cla, které jinak mají odvádět do královské komory (CIM II, č. 395, s. 569-570)

14. září 1363 ve Staré Boleslavi. Císař Karel IV. postupuje rychtáři města Vysokého Mýta Rudlinovi dvě třetiny pokut, které budou uloženy městským soudem a jež se doposud odváděli do královské komory. (CIM II, č. 405, s. 587-8)

19. září 1372 v Praze. Císař Karel IV. dává list měšťanům a obyvatelům města Vysokého Mýta, kteří trpí s městem berněmi, aby mohli svobodně nakládat se svým majetkem, který se nachází ve městě i mimo město, a ustanovuje, že když někdo z nich zemře bez posledního pořízení a nezanechá přirozených dědiců, všechna jeho pozůstalost spadne právem dědickým na nejbližší příbuzné dle práva Starého Města pražského. (CIM II, č. 489, s. 664)

20. října 1372 v Praze. Král Václav IV. dává potvrzení listu svého otce o dědickém právu měšťanům a obyvatelům města Vysokého Mýta. (CIM II, č. 512, s. 672)

22. srpna 1381 v Praze Král Václav svěřuje rychtáři, přísežným a měšťanům města Vysokého Mýta úřad popravý v okrese Mýtském a nařizuje všem popravcům a úředníkům království českého, aby je ve vykonávání tohoto úřadu podporovali. (CIM II, č. 578, s. 737)

13. září 1395 v Praze. Král Václav IV. stanovuje, že purkmistr, rada a obyvatelé města Vysokého Mýta, kteří mu zůstali věrni a zaplatili jeho vojsku 954 a půl kopy grošů,

mohou tento dluh srážet z důchodů, které jsou povinni odvádět do královské pokladny.(CIM II, č. 680, s. 874)

22. ledna 1437 v Praze. Císař Zikmund potvrzuje měšťanům a obyvatelům města Vysokého Mýta výsady a práva, která jim jeho předkové udělili a o které ve válkách husitských přišli. Šest mil kolem města mají měšťané vykonávat právo popravu a jsou oprávněni trestat zločince, zloděje, násilníky a lupiče na silnicích. Odumřelé statky spadají na nejbližší příbuzné, dle ustanovení Karla IV. Míli kolem města nemají ve vesnicích a mlýnech vyrábět slad ani vařit a prodávat pivo, kromě městského. Na den sv. Vavřince, sv. Filipa a sv. Jakuba se mají konat výroční trhy. Dále jsou měšťané oprávněni vybírat mýto z koní, volů a soli ve prospěch obce, pouze duchovní a šlechtici, kteří jedou na voze do města, zůstávají od placení osvobozeni. (CIM III, č. 100, s. 158-163)

2. září 1446. Královna Barbora slibuje, že již nebude měšťany Vysokého Mýta zapisovat svým věřitelům. Kdyby však přeci byli nuceni za ni platit dluhy, povoluje jim, aby si tuto částku srazili z poplatků, které jí odvádějí. (CIM III, č. 145, s. 254-255)

Společná privilegia

5. října 1307 v táboře u Opatovic přijímají římský král Albrecht a jeho syn, rakouský vévoda Fridrich, pod svou ochranu měšťany Hradce Králové, Chrudimi, Poličky, Vysokého Mýta a Jaroměře. Zároveň jim potvrzují všechna privilegia, která města získala od Přemyslovských králů. Ustanovují, že nikdo z měšťanů, kteří mají statek nebo rukojmí ve výši 50 hřiven, nemá být vězněn proti právu a každý má být souzen podle svého městského práva. Podkomořímu náleží soudit falšování mince, znásilnění a útok na dům, ostatní soudní případy mají soudit městští přísežní podle městského práva a podkomoří do soudu nemá zasahovat ani je obesílat před svůj soud mimo obvod města. Kdo spoluobyvatele požene před soud podkomořího a obejde soud městský, ztratí při. Dále mohou měšťané pohánět pány a zemany pro dluhy ve výši deseti hřiven. Měšťané nemusí králi platit berně, pouze roční úroky z pozemků, které náleží městu. Pokud by ale král provdával dceru, mají jeho poddaní berně zaplatit.

Navíc ustanovují, že kdo poveze stříbro od Kutné Hory a bude s ním na míli od města dopaden, bude ho muset postoupit urbureřům nebo mincmistrům za náhradu 42 grošů za hřivnu stříbra. Dále udělují městům mílové právo. Měšťané mohou také do města svobodně dovážet kámen, písek, hlína a vápno na stavbu. Hradeckým měšťanům navíc dávají les Bor, který leží v blízkosti města, a vyhlašují svobodný výroční trh na den narození Panny Marie. (CIM II, č. 83, s. 148-152)

17. srpna 1308 v Nymburce. Královna Alžběta potvrzuje měšťanům města Hradce Králové, Chrudimě, Vysokého Mýta, Poličky a Jaroměře svobody a práva, která jim udělil její manžel Rudolf Habsburský a zavazuje se, že je nikomu nepodstoupí proti jejich vůli. (CIM II, č. 87, s. 159-160)

5. července 1337 v Praze. Král Jan oznamuje měšťanům Hradce, Poličky, Jaroměře, Mýta, Chrudimi a několika dalších měst, že pokud se kvůli přím obracejí na podkomořího, má za nimi přijíždět na vlastní náklady a stravu a nemá je žádat od svrchu psaných měšťanů. Dále jsou zproštěni od dávání darů při příležitosti obsazení úřadu podkomořího, jak bylo do této doby zvykem. Každý rok v stanovený den si městská obec může volit radu starších tak, že šest členů zůstává ze staré rady a šest členů je nově zvoleno. Třetí rok se obměňuje původních šest starších. Dále mohou soudit všechny pře s výjimkou těch, které si vymíňuje král prostřednictvím podkomořího. (CIM II, č. 200, 323-325) Stejně datum a znění nese privilegium pro další skupinu měst, v níž figuruje i Mělník. (CIM II, č. 201, s. 325-326)

Září 1363 v Praze. Císař Karel IV. zastavuje města Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim se všemi důchody své čtvrté manželce Alžbětě, dceři pomořanského vévody Bohuslava V. a vnučce polského krále Kazimíra, a nařizuje obyvatelům těchto měst, aby jí složili slib věrnosti. (CIM II, č. 406, s. 588-90)

11. června 1395 na Karlštejně. Král Václav IV vyhovuje stížnostem, které přednesla města Hradec nad Labem, Vysoké Mýto, Chrudim, Polička a Jaroměř v době, kdy byla zastavena za věno císařovně Alžbětě, a ustanovuje, že kdyby se tato města opět dostala

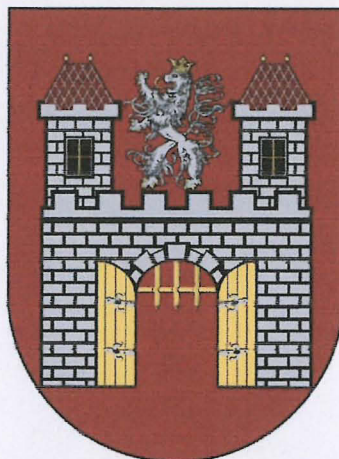
do věnné zástavy, královnin podkomoří v nich může konat soudy jen jednou v roce, nebo jenom tehdy, když královský podkomoří zahájil soud v ostatních městech. Dále stanovil, že žádná královna nemá věnná města bez svolení krále zastavovat a berně může ukládat jen ve stejném termínu a ve stejné výši jako v jiných královských městech. Nakonec městům potvrzuje práva a svobody, které jim doposud byly uděleny. (CIM II, č. 671, s. 863-865)

10. září 1412 na Budíně. Král Zikmund, dědic a čekaneč koruny české, dává svolení k tomu, aby jeho bratr král Václav IV. zapsal své manželce Žofii 100 000 uherských zlatých na věnných městech Hradci Králové, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Jaroměři, Poličce, Mělníku, Trutnově a Dvoru Králové. (CIM II, č. 854, s. 1152-1153)

11. února 1437 v Praze. Císař Zikmund dává své manželce Barboře města Hradec nad Labem, Albrechtice, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr, Trutnov a Mělník s mnohými městy, statky a důchody za věno tak, jak je držela královna Žofie. Barbora má právo z těchto měst a statků brát úroky a berně a dosazovat nad nimi úředníky, kmety a konšely, aniž by v tom příslušela nějaká pravomoc královskému podkomořímu, hofrychtěři nebo jiným královským úředníkům. Její poddaní nejsou povinni táhnout do pole, mimo případů obrany království nebo potlačení vzpoury proti králi. K vydržování dvora a jiným potřebám má královna dostávat ungelt z vína v Praze a mimo to má se jí odvádět z Hor Kutných 60 hřiven týdně. Kdyby královna zemřela mají její města a statky spadnout na krále, stejně tak se stane v případě, kdyby svého manžela přežila a vdala se za jiného muže. V tomto případě jí náleží vyplatit 6 000 hřiven. Poněvadž některá z měst a statků jí postoupených jsou v cizích rukách, zavazuje se císař dobýt jich mečem nebo jí k nim dopomoci jiným způsobem. (CIM III, č. 111, s. 185-191)

Znaky královských věnných měst

Dvůr Králové nad Labem

Hradec Králové

Chrudim

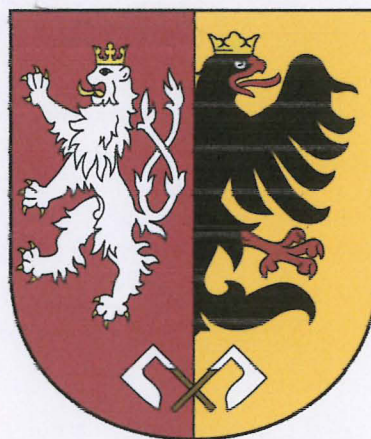
Jaroměř

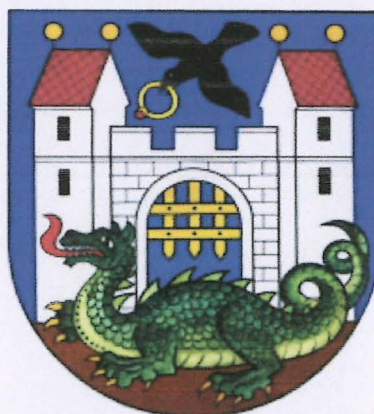
Mělník

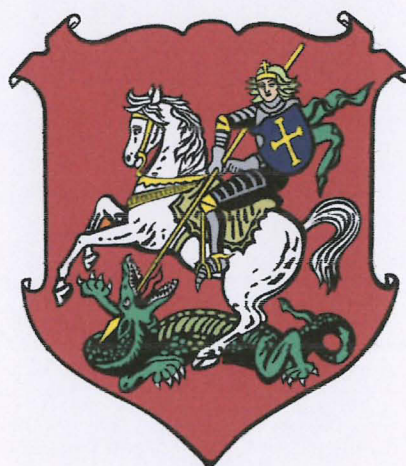
Polička

Trutnov

Vysoké Mýto

Chrám sv. Ducha v Hradci Králové

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi

Fotogalerie | <http://www.jaromer-josefov.cz/>

Znak města Jaroměře na bráně kostela sv. Mikuláše

Polička – městské opevnění

Mělnický zámek

Pražská brána ve Vysokém Mýtě

Resumé

Královny a věnná města v Čechách za vlády Lucemburků

Instituce královských věnných měst ve své rané podobě vznikla počátkem 14. století z potřeby zajistit odpovídající majetkové a společenské postavení nejprve královnám-vdovám a posléze i manželkám vládnoucích panovníků. Kromě důležitého finančního zabezpečení mohla města královnám poskytnout také prostor k trvalému důstojnému pobytu i k realizaci svých záměrů, například v oblasti mecenášství. Královna mohla věnnými městy disponovat dvěma způsoby. V prvním případě z nich čerpala důchody, které jí manžel na městech pojistil, ve druhém jí byla města předána do správy, na níž se pak královna mohla aktivně a vcelku samostatně podílet. Instituce věnných měst trvala jen omezenou dobu, fakticky zanikla smrtí královny. Poté se dotyčná města vrátila pod přímou vládu panovníka, respektive jeho úředníků. Status věnného města nesly Hradec Králové, Chrudim, Polička, Jaroměř, Vysoké Mýto, Mělník, Trutnov a Dvůr Králové nad Labem. Základna věnných měst se tedy nalézala ve východních Čechách, kde každé královské město bylo zároveň městem věnným. Nejvýznamnější postavení mezi věnnými městy zaujímal Hradec Králové, který byl jakýmsi správním i církevním centrem oblasti a co do velikosti a hospodářského potenciálu náležel mezi nejdůležitější sídla i ve srovnání s ostatními českými královskými městy. Jeho prestiž ještě vzrostla, když do Hradce se svým dvorem přesídlila královna-vdova Eliška Rejčka. Jeho sídelní tradici dále upevnila poslední manželka císaře Karla IV., Alžběta Pomořanská.

Zlom pro městské prostředí znamenal šíření reformních myšlenek a jejich vystupňování v husitském hnutí. I zde vystupoval Hradec vcelku aktivně, ovlivněn radikálním postojem kněze Ambrože, vůdčí osobnosti města. Během roku 1421 se k revoluci přidala všechna věnná města. Městská správa, kterou do této doby ovládal především katolický německý patriciát, se nyní dostala do rukou příslušníkům pod obojí a skladba obyvatel měst se celkově počeštila. Husitskou revolucí si města vydobyla politická práva a zařadila se tak po bok vyšší a nižší šlechty. Po skončení vlastní fáze husitské revoluce převzal funkci sídelního města českých královen Mělník,

protože Hradec setrval v odporu proti Zikmundovi Lucemburskému a odmítal ho uznat českým králem. Podoba instituce věnných měst, která se vyvíjela během 14. století, v podstatě končí v 70. letech 15. století a následně nabývá charakteru trvalé stavovské instituce, která trvá nepřetržitě, to znamená i v případě, že není žádná královna.

Resumé

Queens and their towns in Bohemia during the reign of Luxembourg

An institution of royal dowry towns was established in the early 14th century because kings of Bohemia needed to ensure possessive and social conditions for their queens-wives and queens-widows. Except of most important financial provisions this towns provided their queens space for continuing dignified residence and for realization their plans e.g. patronage. Queen could manage her towns in two ways. In the first one she could draw the payments from towns, which her husband had ensured her in a marriage articles. In the second cases the towns were turn over to her control and than she could be in active relations with them. Existence of the institution of royal dowry towns was limited with lifetime of the queen. When she had died, the towns returned into the hands of king. Among dowry towns belong Hradec Králové, Chrudim, Polička, Jaroměř, Vysoké Mýto, Trutnov a Dvůr Králové nad Labem. Most of them were situated in the east Bohemia, where every royal town was at the same time dowry town too. The most imported position belonged to Hradec Kralové, which was administrative and ecclesiastical centre of this area. A status of this town raised, when queen-widow Elisabeth Rejčka moved with her court to Hradec. This residential tradition fixed Elisabeth Pomořanská, the fourth wife of Charles IV.

The Hussite Movement brought changes. In this movement Hradec performed quite important role, because it was inspired by extremist churchmen Ambrož, who operated in this town. During 1421 all dowry towns joined the revolution. A control was taken over member Hussite church and major part of inhabitant had Czech nationality. In this revolution bohemian royal towns started to take part political rights as same as nobility and gentry. After Hussite Movement Mělník became a residential town instead of Hradec, which refused Zikmund as a king. A form of the institution of royal dowry towns was finished at the end of 15th century. It was changed into professional office, which exist continually, just in case was no queen.